

Szent Márton kultuszának történetéhez szorosan hozzátartozik, hogy milyen helyekre, milyen közösségekhez kerültek ereklyéi, mely korokban, kik voltak azok, akiknek fontos volt ezek megszerzése. Az eddig összegyűjtött Szent Márton-ereklyék idő- és térbeli elhelyezkedését vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a középkori ereklyék szinte mind elenyésztek a századok viharában. Az ereklyék adományozásának újabb reneszánsza az 1760–1780-as években jött el. A 19. században elvétve találunk Szent Márton-ereklye küldést, majd a 20. században főként a Márton-titulusú egyházak helyeken jelentkező újból az igény az ereklyék megszerzésére. A szent pártfogó maradványainak közelsége révén a hívek vallásos buzgóságát is fel akarták szítani az egyházi vezetők. Ezt különösen új egyházfő kormányzása kezdetén (pl. Mikes János püspök) vagy új templom, oltár felszentelésekor tapasztaljuk (Pannonhalma templom átépítése, Budapest-Vizafogó, Kismarton dóm oltárszentelés).

(Zsámbéky Monika: Szent Márton ereklyéi Magyarországon)

Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelenik meg.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

500 Ft

VASI SZEMLE

2019. 3. SZÁM

LXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

2019

JÓZSA PÉTER EMLÉKEZETE

Balázs Géza: Kitágult világ Nagyrákoson (6. művelődésszemiotikai szimpózium Józsa Péter emlékére)	259
Balázs Géza: Hibriditás: kulturális sokk (A techno- és interkulturális világ feszültségeivel teli jelenségei, és ezek kezelésének lehetséges módjai)	262
Gráfik Imre: Az esztétikai hatás nyomában (Józsa Péter emlékezete)	269
Horváth Zoltán: Csatorna, vagy csarnok a közművelődés?	278
Markó Péter: A globalizációról néhány metafora segítségével	282
Újvári Edit: Józsa Péter művészetszociológiai nézetei és a képi fordulat teóriája	286

MAGYAR NYUGAT

Mód László – Simon András: A pálinkafőzés mint helyi tudás a Muravidéken (Példák Hodos környékéről)	291
---	-----

MŰHELY

Gál József: A Szombathelyi Zenekedvelők Egyesületének krónikája, 1906–1910	308
Széll Kálmán: „Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok ...” (Gondolatok 2011-től. 1. rész)	335
Molnár Zoltán Tamás: Sárközy Pál (1884–1957), főapát és matematikus	356
Zsámbéky Monika: Szent Márton ereklyéi Magyarországon	365

KÖNYVSZEMLE

Gráfik Imre: Építészeti emlékeink nyomában (Illés Péter); Sághy Marianne: Szent Márton, Krisztus katonája (Urbán Máté)	375
---	-----

INHALT

Német nyelvű összefoglalók (Ford. Bariska István)	379
---	-----

CONTENT

Angol nyelvű összefoglalók (Ford. Biró Zsolt)	382
---	-----

Szerzőink	384
-----------------	-----

KIADJA: SAVARIA MEGYEI HATÓKÖRŰ VÁROSI MŰZEUM **FELELŐS KIADÓ:** CSAPLÁROS ANDREA MŰZEUMIGAZGATÓ

SZERKESZTŐSÉG: 9700 SZOMBATHELY, RÁKÓCZI FERENC U. 12. TELEFON: +36 20 770 3521, +36 20 241 2314

E-MAIL: vasiszemle@savariamuseum.hu VILÁGHÁLÓ: www.vasiszemle.hu **TERJESZTI:** A SZERKESZTŐSÉG

BELFÖLDI ELŐFIZETÉSI DÍJAK: EGY ÉVRE 2000,- FT, EGY SZÁM ÁRA 500,- FT. **MEGJELENIK:** HÁROMHAVONTA

BORÍTÓ ÉS LAPTERV: KASSAI FERENC **NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS:** GEO-GRAFIT BT. **NYOMDAI**

MUNKÁK: YELOPRINT KFT., SZOMBATHELY. NYOMDAVEZETŐ: HORVÁTH JUDIT

V A S I
SZEMLE

2019. LXXIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

*E számunk borítójának díszítő grafikáját a Vasi (Dunántúli) Szemle
1945 előtti borítójáról vettük át. A motívum az esztergomi várkapolna Árpád-kori
oroszlános freskómotívumának kissé módosított változata.*

BALÁZS GÉZA

KITÁGULT VILÁG NAGYRÁKOSON

6. MŰVELŐDÉSSZEMIOTIKAI SZIMPÓZIUM JÓZSA PÉTER EMLÉKÉRE

„**A**nnak idején Józsa Péter agilitása szervezte meg a magyar szemiotikát. Am ehhez kellett egy akadémiai munka is. Józsa disszertációja ennek a célnak felel meg, és Józsa Péter igazán sokoldalú érdeklődéséből három-négy olyan tanulmányt szedett össze, amelyek többeket érdekelhettek. Az előszó még igazából a társadalmi tudatról szól. Majd a strukturalista elemzés bemutatása következik. Ez után jön a nálunk mindmáig megszívlelendő Lévi-Strauss-diszkusszió. Józsa saját felismerésének tartja a homológ metaforikus kód középpontba állítását. Mindezekkel kapcsolatban Józsa felismerései ma is fontosak, folytathatók” írja Voigt Vilmos folklorkutató, szemiotikus, a Magyar Szemiotikai Társaság elnöke – aki 2002-ben kezdeményezője volt a szombathelyi és nagyrákosi Józsa Péter művelődésszemiotikai szimpóziumoknak. Az 2002-ben indult a Józsa-szimpóziumokat 2005-ben, 2009-ben, 2014-ben, 2017-ben követték újabbak, és így érkezünk el a 6. alkalomhoz, amelyet 2019. június 4-én Nagyrákoson rendeztek meg. (A szimpóziumok támogatásából alkalmanként részt vállalt Vas megye közgyűlése, a Savaria Egyetemi Központ, a Savaria Múzeum, a Martineum Felnőttképző Akadémia, és rendszeres támogatója a Nemzeti Kulturális Alap, Nagyrákosi Polgármesteri Hivatal.)

A 6. művelődésszemiotikai szimpózium témája: egy Józsa Péter-tanulmány újraolvasása, értelmezése volt, illetve bármilyen tematikai kapcsolódás Józsa Péter munkásságához. Fontosabb kötetekinek fejezetcímeivel (címszavakkal) mutatom be Józsa Péter munkásságát, hogy megvilágítsam a Józsa által fölvetett témák máig való korszerűségét: A társadalmi kommunikáció és a kultúra egységes elmélete felé – Kultúra és társadalmi praxis – A kultúra csatornarendszere: a közművelődés – A kultúra feltétele: az aktivitás – Társadalmi lét és esztétikai praxis – Esztétikai jelentés és esztétikai kód – A társadalmi tudat és a kultúra – A szavak, a dolgok – és a filozófus – Szemiotika és kommunikációelmélet – A szemiózist alkalmazó csoportok típusai – Tömegkommunikációs sztereotípek és klisék funkciója 9–12 éves gyerekek tudatában (Józsa Péter: Kód – kultúra – kommunikáció, NPI, é. n.); Jelentéstani problémák a társadalmi kommunikáció elméletében (Magyarországi művészet-szociológiai és művészet-szemiotikai kutatások eredményei) – A jelentés fogalma – A film mint beszéd, diskurzus, nyelvezet és nyelv – Ideológiai struktúrák és jelentésszerkezetek – Jancsó-tanulmányok – A vallás funkcionális elemzése (Józsa Péter: Adalékok az ideológia, NPI, 1979); A strukturális elemzés tárgya – A „homológ-metaforikus” (konkrét-logikai) kód

és funkciói – Mire való a szemiotikus elemzés? (Józsa Péter: Lévi-Strauss, strukturalizmus, szemiotika, Akadémiai, 1980).

Fölmerülhet a kérdés, hogy miért éppen Vas megye és az őrségi Nagyrákos a szimpóziumok színhelye? A Budapesten élő Józsa Péter itt vásárolt magának egy parasztházat, s a nyarakat munkával itt töltötte. És 1979-ben itt temették el. Sírját az önkormányzat gondozza, s a szemiotikusok minden szimpózium alkalmával megkoszorúzzák.

De ki volt Józsa Péter (1929–1979)? Leginkább művelődésszociológusnak, szemiotikusnak kellene nevezni. Voigt Vilmos így ír róla, elárulva néhány fontos életrajzi adatot (Józsa Péter életrajza nem szerepel az interneten):

„Józsa Péter életútjáról még nem készült igazán részletes, pontos áttekintés. Kora ifjúságától fogva a művelődés és a népi kultúra elmélete érdekelte. Kitűnő esztétikai ismereteit leginkább a szociológia irányába fejlesztette tovább. Ezért is foglalkozott az olvasmányok befogadásával és a filmekkel. Érdeklődése azonban az irodalomtól és a vallástól a zenéig és a pszichológiáig sok mindenre kiterjedt. Egy szerencsésebb korban és szerencsésebb társadalomban kiváló politikus vagy művelődéspolitikus lett volna. (...) 1958-ban öt évre elítélték, Kardos László, Márkus István, Kemény István és mások társaságában. A börtönben és kiszabadulása után is sokféle társadalomtudományi művet fordított magyarra. Nemsokára a Valóság folyóiratban tudott először publikálni. Az 1970-es évek elejétől (már a Népművelési Intézetben) kezdte el a kulturális javak fogyasztása téma széles körű, empirikus kutatását. A később kulturális blokkok vizsgálataként itthon is, külföldön is híressé vált vizsgálatok minden jövőző magyar művelődésszociológiához alapul szolgálnak majd, és máris pótolhatatlan, őszinte képet adnak egy mára végképp eltűnt korszak kultúrájának mindennapi működéséről. Józsa Péter sokoldalú ember volt (...), nemcsak kiváló kutató, hanem kitűnő szervező is volt. Létrehozta a Szemiotikai Tájékoztató hírlevelét. (...) Az ötvenedik születésnapját sem érte meg. Alkotó évtizedeiben hol kiadói munkássága, hol politizálása, hol a közéletből való eltávolítása gátolta tudományos terveinek megvalósítását. Meg aztán a nemzetközi szemiotika rendszeres rendezvényei, könyvsorozatai akkor szerveződtek meg, amikor ő már nem élt. Életműve így is irigylésre méltóan gazdag.”

A 6. művelődésszemiotikai szimpózium Józsa Péter halálának 40. évfordulójára esett. Az őrségi Nagyrákos polgármesteri hivatalában Baksa Eszter polgármester hatodszor köszöntötte a résztvevőket. Gondolatok az előadásokból:

Kitágult a világ, a világ „kismult”, emberiség Godot-ra vár... foglalható össze címszavakban Markó Péter (Sárvár) előadása. A szimbólum több tudomány fogalma, összekötő szereppel bír, átélhetővé teszi a közösségi tudatformákat, összeköti a közösséget, emelte ki több éve folyó szimbólumkutatásuk tapasztalataiból Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor (Budapest, Velem). Gráfik Imre (Szombathely) a népművészetre vonatkozatható esztétikai jelentéstöbbletről érkezett. Meglátása szerint felértékelődnek a kézműves termékek, mert kiemelkednek a tömegtermelésből. Hogyan lehet festményekről vagy zenéről beszélni? Ujvári Edit (Szeged) az erős európai verbális kultúra hagyományait és változásairól szöveg. Balázs Géza (Budapest) a világot jellemző kulturális sokkról mint szemiotikai jelenségről érkezett.

JÓZSA PÉTER EMLÉKEZETE

BALÁZS GÉZA: KITÁGULT VILÁG NAGYRÁKOSON

A szimpóziumok anyagát a Vasi Szemle rendszeresen megjelentette. A korábbi Józsa Péter-szimpóziumokról itt lehet tájékozódni:

- I. Szemiotikai szimpózium Józsa Péter emlékére. Nagyrákos, 2002. október 19.
<http://www.szemiotika.hu/2009/08/19/i-szemiotikai-szimpoziium-jozsa-peter-emlekere/>
- II. Szemiotikai szimpózium. Szombathely–Nagyrákos, 2005. április 22-24.
<http://www.szemiotika.hu/2009/08/19/ii-szemiotikai-szimpoziium-jozsa-peter-emlekere/>
- III. Józsa Péter-szimpózium. Szombathely–Nagyrákos, 2009. május 29-30.
<http://www.szemiotika.hu/2009/08/19/iii-jozsa-peter-szimpoziium/>
- IV. Józsa Péter-szimpózium (Jelromlás). Szombathely–Nagyrákos, 2014. április 4-5.
<http://www.szemiotika.hu/2014/04/10/a-jelromlas-iv-jozsa-peter-muvelodesszemiotikai-szimpoziium/>
- V. Józsa Péter-szimpózium. Szombathely–Nagyrákos 2017. június 2-3.
<http://www.szemiotika.hu/2017/06/15/valami-veget-er-v-jozsa-peter-muvelodesszemiotikai-szimpoziium/>
- VI. Józsa Péter-szimpózium. Nagyrákos, 2019. június 3-4.
<http://www.szemiotika.hu/2019/06/08/kitagult-vilag-nagyrakoson/>

A tervek szerint 2021-ben folytatódik Szombathelyen és Nagyrákoson a sorozat.

BALÁZS GÉZA

HIBRIDITÁS: KULTURÁLIS SOKK

A TECHNO- ÉS INTERKULTURÁLIS VILÁG FESZÜLTSEGEKKEL TELI JELENSÉGEI, ÉS EZEK KEZELÉSÉNEK LEHETSÉGES MÓDJAI

KAPCSOLÓDÁS JÓZSA PÉTERHEZ

Korunk művelődési helyzetét csak nagyobb összefüggésekben lehet tárgyalni. A következő kulcsszavak, kifejezések kapcsolják Józsa Péter máig ható gondolataihoz témánkat: kultúra és társadalmi praxis – a kultúra csatorna-rendszere: a közművelődés – a kultúra feltétele: az aktivitás – társadalmi lét és esztétikai praxis – ideológiai struktúrák és jelentésszerkezetek.

Részben a Józsa Péter-iskola tanítványa vagyok, amennyiben írásait, szöveggyűjteményeit kötelező olvasmányként forgattuk az ELTE közművelődési tanszékén. Biztos vagyok benne, hogy Józsa Pétert is foglalkoztatnák a munkásságának érvényessége, hatása kapcsán most fölvetett gondolataim. Negyven év telt el Józsa Péter halála óta. Az elmúlt harminc év alapvetően megváltoztatta: kiszámíthatatlanabbá, bizonytalanabbá tette a világot. Ennek alapjai mélyre nyúlnak, de talán összefoglalhatók abban, hogy a Földet nyomasztó társadalmi és biológiai, környezeti ártalmak, összeomlások, katasztrófák fenyegetik, melynek jeleit látjuk a világ politikai térképének gyors átrendeződésével, a modern technológiáknak a társadalmakra és emberekre gyakorolt elsöprő erejű hatásában, a kiismerhetetlen, kiszámíthatatlan jelenségek megszorodásában, általában tájékozódásunk elvesztésében.

A MODERN EMBER „BŰNEI”, A MODERNITÁS MEGHATÁROZÓI

A kereszténységben létezik a hét főbűn, de Konrad Lorenz (1994) szerint nyolc halálos bűne van a civilizált emberiségnek. 1973-ban írt gondolatai mindennél aktuálisabbak.

1. Túlnépesedés: „Sok ember összezsúfolása kis helyen az emberi kapcsolatok kimerülésén majd feladásán keresztül elembertelenedéshez vezet, és agresszív magatartást vált ki” (1994: 24).
2. Az élettér pusztítása: a rablógazdálkodás csak az ember sajátja.
3. Versenyfutás: pusztá haszonelvűség, a technológia a pusztulásunkra törő fejlődést vetíti előre.

4. Az érzelmek visszaszorulása: a mélyebb érzelmeket, érzéseket kiöli az elpuhultság. Bizonyos örömök csak akadályok leküzdése során élhetőek meg.
5. Genetikai összeomlás: nincs semmilyen szelekciós tényező. „Ha a civilizált emberiség fokozódó infantilizmusa és a fiatalkori bűnözés növekedése... genetikai hanyatlás miatt következik be, akkor a lehető legnagyobb veszélyben vagyunk... A genetikai eredetű társadalmi magatartásformák széthullásával kétségkívül apokalipszis fenyeget bennünket” (1994: 82, 84).
6. A tradíciók lerombolása: ha a fiatal generáció nem képes kulturális értelemben megérteni az idősebbeket; „a kultúra kioltható, akár egy gyertyaláng” (1994: 105).
7. A dogmák ereje: az emberiség dogmatizálható, a nézetek uniformizálása, manipulálása.
8. Atomfegyverek: ezt könnyebb elkerülni, mint az első hetet.

Még néhány idézet Konrad Lorenztől, melyek alapvetően jellemzik a modern ember (ön)pusztító viselkedését:

- „minden, ami arra irányul, hogy az életet jobbra, kényelmesebbé tegye, megdöbbenően paradox módon saját elpusztítására irányul” (1994: 22),
- a természettől való általános, egyre fokozódó elidegenedés nagymértékben okolható a civilizált emberiség esztétikai és etikai eldurulásáért (1994: 33),
- az erős és egyre erősödő ingerekhez való hozzászokás miatt egyre inkább eltűnően van az öröm átélésének képessége... (1994: 59),
- az egyénnel szembeni emberiség követelményei ellentétben állnak az emberiség érdekeivel (1994: 72),
- szoros összefüggés mutatható ki esztétikai értékítéletünk és a háziasítás során fellépő testi elváltozások között (1994: 77),
- a természetes kultúrával rendelkező ember legmélyebb lényéből fakad, hogy csak egy kultúrában és kultúrával találhat megfelelő azonosulást (1994: 103)

Konrad Lorenz szerényen azt is hozzáteszi: „valamennyi ismeretünk csak közelítés” (1994: 108).

Korábbi tapasztalataink folyamatosan érvényüket veszítik. A kelet-közép-európai rendszerváltások kapcsán arra gondoltunk, hogy ez csak *egy* váltás (volt már sok rendszerváltás a 20. században), egy nem jól működő rendszerből egy jobban működő rendszerbe. A digitalizáció kapcsán pedig arra gondoltunk, hogy ez csak *egy* új, jobb technológia, ami segíti az ember életét. Mindkét jelenség kapcsán lassan rádöbbenünk: sokkal többről van szó: a politikai rendszerek, a társadalmak, s végül az egyénben zajló folyamatok egyre kaotikusabb változásáról, és természetesen nem pusztán csak a magyar társadalom és kultúra keretében, hanem globális jellegűen.

A 20. század végi rendszerváltások nem pusztán politikai rendszerváltások, a digitális világ forradalma, pedig nem egyszerűen egy technológia forradalma, hanem egy egészen új, technokulturális világ (internet- vagy Google-galaxis) képét mutatja. A „történelem vége” jóslat (Fukuyama részéről) elhamarkodott, ám ha úgy értelmezzük, hogy a hagyományos, megszokott, lineáris folyamatoknak vége, akkor talán mégis van benne valami.

SZEMIOTIKAI LEÍRÁS

A jelenségek szemiotikai (jeltudományi) szempontból leírhatók úgy, mint a jelek vagy szimbólumok mértéktelen elszaporodása, keveredése. A jelek vagy szimbólumok azért jöttek létre, hogy eligazodást és védelmet jelentsenek a világban. A jelek vagy szimbólumok elsajátítása időt: tanulást és beépülést igényel. Ha a jelek vagy szimbólumok gyors változásban, átalakulásban vannak, elveszítik eligazító, védelmet nyújtó szerepüket.

Ortega y Gasset (1995) így látja: „Minél fejlettebb a civilizáció, annál összetettebb és kényesebb. Roppant bonyolultak a ma fennálló gondok. Közben egyre kevesebb az olyan ember, aki feléri ésszel ezeket a problémákat. (...) A problémák roppant bonyolultsága és az elmék fejlettsége közötti szakadék csak nőni fog, ha nem tesznek valamit ellene, s a civilizáció elemei (helyesen: elemi) erejű tragédiájához vezethet. (...) Eddig minden civilizáció azért pusztult el, mert fogyatékosak voltak az elvei. Európa most épp ellenkező okból készül összeomlani. (...) Most (...) az ember vall kudarcot... (...) A civilizáció fejlődésével elkerülhetetlenül súlyosabbak a gondok.” (Ortega y Gasset 1995: 84—85)

A jelek alaptermészete a hagyomány, konvenció. A szemiózis (jelezés) folyamatos és végtelen lehetőséget kínáló folyamat, de az ember jeltermelő és jelbefogadó képessége – agyunk jellemzői folytán – véges. Ha pusztán csak a túlnépesedés, versenyfutás, érzelmi visszaszorulás, tradíciók lerombolása jelenségeket vizsgáljuk, ezek mind erős hatással vannak a társadalmakat összetartó jelrendszerekre. Más megközelítésben arról is beszélhetünk, hogy az élővilágra jellemző biológiai evolúcióra (természetes kiválasztódásra) az ember által, mintegy 200-100 ezer év alatt folyamatosan felépített kulturális evolúció jut el egy újabb fázishoz, amelyet már tervezett evolúciónak neveznek.¹ A kulturális evolúció az ember esetében egyfajta megszaladást, megugrást jelentett az evolúcióban, ezzel vált el az ember az állatvilágtól. A tervezett evolúció az eddigi kulturális evolúcióhoz képest jelent újabb megugrást, s várhatóan most az ember elválik eddigi megszokott, hagyományon alapuló emberi világától, s valami egészen más következik.

Jelen pillanatban megállíthatatlanul ez a folyamat zajlik, erre igyekszem nyelvi, kulturális példákat hozni, s felhívni a figyelmet a jelenségből fakadó további nem éppen megnyugtatónak látszó következményekre.

A JELEK TÚLTENGÉSE, TÚLHASZNÁLATA

Józsa Pétert és Hankiss Elemért személyes kapcsolatukon túl szemiotikai indíttatásuk is összekapcsolta. Most Hankiss Elemért idézem a jelek, szimbólumok alapvető hasznosságáról: „A közlekedési táblák például mint egyszerű szimbólumok vagy jelek védenek bennünket a balesetek ellen. A gyógyszeres üvegen lévő jel véd minket az ellen, hogy tévedésből megmérgezzük magunkat. A tudományos és technikai képletekben és műveletekben használt jelek és szimbólumok védenek minket az ellen, hogy olyan hídon menjünk át, amely minden pillanatban összeomolhat. Vagy, sokkal tágabb értelemben, nyelvünk jelei és szimbólumai sok mindentől megvédenek minket azzal, hogy elődeink és kortársaink tapasztalatait elrak-

¹ A tervezett evolúció nem a teremtsre vonatkozó intelligens evolúció, hanem az ember által létrehozott mesterséges intelligencia által manipulált, vezérelt stb. evolúció.

tározzák, illetve továbbítják hozzánk. Védenek minket a magánytól is, és védenek az itt és most rabsága ellen azzal, hogy lehetővé teszik az adott világtól eltérő, lehetséges világok megfogalmazását, felvázolását.” (Hankiss 2014: 404). Mindez igaz, csakhogy ma már annyi a jel, a szimbólum, s annyira kevés a megtanulásukra fordítható idő, hogy a jelek és a szimbólumok elszaporodása, sok esetben fölösleges túltermelése, ráadásul manipulatív céllal, hogy egy újabb kiismerhetetlen dzsungelt hoztak létre. (Előjele ennek a jelenségnek az Ady által megfogalmazott: „minden Egész eltörött” érzése.) Hankiss az idegen világot metaforikusan fizikai, társadalmi és lelki-metafizikai dzsungelnek nevezi, a filozófusok előszere-ttel használják rá a „világba vetett ember” megfogalmazást. De lássuk Hankiss (2014: 46) gondolatát az idegenségről: „Az emberek szövetkeztek, közösségekké, társadalmakká álltak össze, hogy jobbak legyenek esélyeik a túlélésre, de közben a társadalom maga is dzsungellé vált: a társadalom „ma már több szenvedés és nyomorúság forrása, mint maga a természet”.

Most, az emberiség fejlődésének eddigi csúcán mintha mindhárom dzsungel a teljes egészében itt állna előttünk. Korunk embere túltermeli a fizikai és szellemi javakat, és persze kirívóan egyenlőtlenül osztja el, túlhasználja a földet (gondolok itt a teljesen fölösleges, luxus számba menő szórakozásra, utazásra, hóbortra, extrém tevékenységekre), és sok esetben túlértelmezi világát.

A „dzsungelek” jelentette válságjelenség tünetei közül Hankiss (2014: 49) a tömeg-kultúrát emeli ki: „A képernyőkön rajokban támadják világunkat egy idegen világ szörnyei. ... A bűn és a gonosz elárasztja az utcákat, terroristák robbantják fel az autókat, a házakat, a városokat és már-már az egész világot.” Védtelenné váltunk: „kritikus korszakba érkezünk, hogy civilizációnk elvesztette – legalábbis részben – azt a képességet, hogy megvédjen minket a lelkünkben lévő félelmek ellen, az idegen világ bennünk lakó erőivel szemben” (Hankiss 2014: 50)

Az ember szimbólumalkotó lény (animal symbolicum). Az egyszerű szimbólumok biztonságot, harmóniát jelentenek, a szimbólumokat teremtő, fenntartó és magyarázó rendszerek adták a biztonságot. A „mitoszok és vallások egyik legfontosabb funkciója az volt, hogy csökkentsék a világ komplexitását, és ezzel enyhítsék az emberek szorongását ebben a világban” írja Hankiss (2014: 75). A modern világban elvesztettük a szimbólumainkat, ezért nem védenek többé. Az elvesztésnek több okát látom: a megszakadt hagyományátadás, a szimbólumok meggyökeresedésének lehetetlensége, a szimbólumok keveredése.

A JELEK KEVEREDÉSE

A dolgok, rendszerek (így jelrendszerek) keveredése természetes jelenség. (A kontamináció – vegyülés – például a nyelv minden szintjén kimutatható, sőt, bizonyos fokig nyelvkeletkeztető, megújító kreatív eljárás.) A vegyülésből vagy valami új jelenség, vagy torzszülött jön létre. Egyes elméletek szerint a nyelv is kontaminációval keletkezett, az állati kommunikációra jellemző zárt jeleket valaki, valahogy elkezdte vegyíteni, s ezzel feltalálta a jelek szegmentálását, újbóli összerakását, és újabb és újabb jelentések alkotásának módját.

A jelek efféle keveredése hasonlít a nyelvek keveredésére is. Két nyelv találkozásakor, együttélésekor többféle szintű interferencia (egy nyelvi rendszernek egy másik nyelvi rendszerre gyakorolt hatása) figyelhető meg. Az első szint szavak átvétele (ezeket nevezzük idegen szavaknak). Ha ezek idegensége eltűnik, a magyar terminológia a jövevényszó terminust

használja. A jövevényszónak már nincs „idegensége”, teljesen beépült a nyelvbe. Ugyanez történhet a morfológia, szintaxis, sőt a fonetika szintjén is. Ha nagyon sok ilyen keveredés történik, akkor kontaktusváltozatról, pidzsin vagy kreol kevert nyelvről, új nyelvekről is beszélhetünk. A kevertnyelvűség korunk „természetes” jellemzője, gondoljunk India vagy Nigéria több száz nyelvére, vagy arra a mondásra, hogy Londonban ma hetven nyelvet beszélnek.

A kevertnyelvűség értelemszerűen együtt jár kultúrák keveredésével. A néprajz jóformán csak kulturális átadásról és átvételről beszél, a kulturális antropológiának már kezdetektől fogva leggyakoribb témája az akkulturáció (egyéni vagy csoportos illeszkedés idegen, új közegehez, illetve: teljes kultúracseré). Az akkulturáció folyamata többszintű, mert beszélhetünk inkulturációról (vallási áthatásról), interkulturális, transzkulturális, multikulturális jelenségekről, amelyek jól jelzik a kulturális folyamatok egyre bonyolultabbá válását. Talán ez utóbbiakra ráilleszhető a hibriditás fogalma is: vagyis ezek hibrid kultúrák.

HIBRIDIZÁCIÓ

A dolgok, rendszerek, azon belül például a nyelvek, nyelvi elemek keveredése – ahogy említettem – valószínűleg természetes, sőt valamiféle innovációt vagy kreativitást mutató jelenség. A vegyülésből vagy valami új minőség, vagy torzszülött jön létre. A szótári meghatározásokból is ez következik. A hibrid jelenthet keresztezett, kereszteződésből létrejövő egyedet; több, különböző, egymástól elkülönülő, eltérő eredetű összetevőből álló gondolkodást, tudományos módszert, de azt is jelentheti, hogy korcs, felemás, nem egységes eljárás, cselekedet, vélemény.

A növénynevelésben régi fogalom a hibridizáció: hibrid kukorica, hibrid kalászos. De találtam példát hibridsövényre is (egybeírva). Szó van ember-állat hibridről is: az egyik amerikai „egyetem tudósai az elmúlt néhány hónap során tették közzé ember-állat hibrid kísérleteik anyagát”. Manapság egyre több a hibrid. A nyelv azt mutatja, hogy korunkat a hibridizáció jellemzi. A leggyakoribb a hibrid meghajtású autó, hibrid meghajtás, hibrid kisbusz, hibrid autó (de már javasolható az egybeírás: hibridautó, hiszen nem csupán egy jelzős, hanem ún. jelentéssűrítő szerkezetéről van szó: vegyes, elektromos-benzin meghajtású autó). És van már hibrid hajtású kisvasúti mozdony is. Talán ezek mintájára jönnek létre az újabb hibridek. A mi postánk hirdeti a hibridlevelet – ez azt jelenti, hogy számítógépről lehet postai levelet küldeni. Egy újságcikk hibrid hotelről számol be. A furcsa terminus azt takarja: „egyszerre van itt hostel, modern szálloda, co-working iroda, közösségi konyha és rendezvényhelyszín”.

A történészek, politológusok is használják a fogalmat. Van például hibrid háború, hadüzenet nélküli háború hibrid hadviselés. Hogy mit jelent ez? „Elmosódnak a határok a háború és béke között, már hadüzenetet sem küld az agresszor. Moszkva szerint Washington alkalmazza ezt a hadviselést világszerte rezsimék leváltására, mivel a hibrid hadviselés a nemzetközi jog szerint nem számít agresszióknak.” Létrejötték hibrid rendszerek vagy rezsimék, sőt hibrid demokráciák is. A hibrid rezsimben a demokratikus és autokratikus elemek mutatkoznak meg. Korábban azt mondtuk volna: a demokrácia gyűjtőfogalom, s annyi arca van, ahány megjelenése. Egy politológus ezt írja: „ha közelebbről vesszük szemügyre, va-

Sejthető, hogy azért ez nem ilyen egyszerű, még akkor is, ha egyes esetekben hatásos.

VAN KIÚT?

A végső cél: interkulturális, illetve: szemiotikai kompetencia kialakítása, ami rugalmasabbá tehet bennünket a gyors változások megértéséhez, elviseléséhez. Ám ebben mérhetetlenül szkeptikus vagyok. Az ember „fejlődése”, (most már tervezett) evolúciója agyunk, elménk jellegéből fakadóan mértéktelenül nem gyorsítható. Már most is tudjuk, nem gyorsítani, hanem lassítani kellene. Lassítani, sőt leülni, sőt várni, ahogy az indián anekdota vagy vicc mondja: „Megvárni, hogy utolérjen a lelkünk”. Ha ez nem történik meg, akkor más emberek leszünk, s ehhez más kultúrafogalom, más filológia és más oktatás kell.

IRODALOM

- BALÁZS Géza 2019. *Hibrid születik*. Magyar Nemzet, Lugas, 2019. jún. 15. 13. old.
HANKISS Elemér 2014. *Az emberi kaland*. Helikon, Budapest.
LORENZ, Konrád, 1994. *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. Ikva, Budapest.
ORTEGA y Gasset, José 1995. *A tömegek lázadása*. Pont könyvkereskedés, Budapest.
PUSZTAINÉ Török Éva 2003. *A kulturális sokk okainak, jellegének, lefolyásának és lehetséges minimalizálási módjainak elemzése*. 54—61. In: Győri nyelvi mozaik. Szerk.: Tompos Anikó, Bakonyi István. Széchenyi István Egyetem, Győr.
ROPOLYI László 2006. *Az internet természete*. Internetfilozófiai értekezés. Typotex, Budapest.

ÖSSZEFOGLALÁS

Korunk művelődési helyzetét csak nagyobb összefüggésekben lehet tárgyalni. A következő kulcsszavak, – kifejezések kapcsolják Józsa Péter máig ható gondolataihoz témánkat: kultúra és társadalmi praxis – a kultúra csatornarendszere: a közművelődés – a kultúra feltétele: az aktivitás – társadalmi lét és esztétikai praxis – Ideológiai struktúrák és jelentésszerkezetek.

A kulturális folyamatok egyre bonyolultabbá válnak, melynek eredményére talán ráilleszhető a hibriditás fogalma: vagyis ezek hibrid kultúrák.

A dolgok, rendszerek, azon belül például a nyelvek, nyelvi elemek keveredése valószínűleg természetes, sőt valamiféle innovációt vagy kreativitást mutató jelenség. A vegyülésből vagy valami új minőség, vagy torzszülött jön létre. A szótári meghatározásokból is ez következik. A hibrid jelenthet keresztezett, kereszteződésből létrejövő egyedet; több, különböző, egymástól elkülönülő, eltérő eredetű összetevőből álló gondolkodást, tudományos módszert, de azt is jelentheti, hogy korcs, felemás, nem egységes eljárás, cselekedet, vélemény.

GRÁFIK IMRE

AZ ESZTÉTIKAI HATÁS NYOMÁBAN

A hagyományosan esedékes Józsa Péterre és munkásságára emlékező szombathelyi/nagyrákosi szeminárium előkészületei során ez alkalommal – fontos és elháríthatatlan kötelezettségeim okán – nem gondoltam előadással készülni.

Nyári szállásom tavasznyitó munkálatai közben azonban egy régebbi különlenyomatot keresve, az ottani „fiókkönyvtárban” való kutakodás során – szinte véletlenül – találtam rá Józsa Péter *Esztétikai alkotások társadalmi hatása* című kötetére. Az egykori Népművelési Propaganda Iroda által kiadott kötetben a kiadási év ugyan nem szerepel, de vélhetően 1976-ban jelent meg.¹

Ennek bizony már közel fél évszázada, de Józsa Péter gondolatai időt állóak, oly annyira, hogy sajnálattal kellett belátnom, kissé későn került kezembe a polcok egyikén lapangó kötet. A közelmúltban ugyanis több tanulmányban foglalkoztam népművészeti örökségünk; a (tárgyalkotó) népművészet, a népi iparművészet értelmezésének kérdéseivel, esztétikai vonatkozásaival.²

E fölismerés néhány gondolat megfogalmazására késztetett, melyeket e rövid referátum keretében kívánok megosztani a Józsa Péter személyére és munkásságára emlékezők előtt.

Az említett kötet záró tanulmányának címe: *Az esztétikai alkotás hatásmechanizmusának társadalmi jellege*. Az 1974-ben megfogalmazott tanulmány fontos alapvetéseket tartalmaz az esztétikai alkotások hatásmechanizmusának tényezőivel kapcsolatban.

Köztudott, hogy Józsa Péter vizsgálódásai az esztétikum jól körülhatárolható megjelenési formái, módjai tárgyában (főképpen irodalom, film, festészet, zene) folytak, ám következtetései, megállapításai az esztétikai alkotások más köreire, jelesül az úgynevezett **esztétikai többlet**-tel rendelkező néprajzi, népművészeti, népi iparművészeti tárgyakra is kiterjeszthetők, illetve érvényesek. Ilyenformán talán nem meglepő, hogy gondolatai inspirálóan hatottak rám is.

Józsa Péter alaphipotézise szerint: „... amikor az esztétikai élmény társadalmi struktúráját, s e struktúra aktualizálásának társadalmi típusait (változatait) keressük, végső soron az esztétikai alkotás hatásmechanizmusának társadalmi tényezőit kell felderítenünk.”³

A mindenkori társadalomét, illetve társadalomban, mégpedig az adott társadalom egészének és csoportjainak, rétegeinek viszonyát a kultúrához. Napjainkban ez utóbbi kü-

1 JÓZSA Péter: *Esztétikai alkotások társadalmi hatása*. Tanulmányok és kutatási beszámolók. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, [1976.]

2 Lásd az irodalomjegyzékben (GRÁFIK) felsorolt tanulmányainkat.

3 JÓZSA [1976.] 171.

lönösen fontos, mert talán minden korábbinál nagyobb méretű és dinamikájú változás figyelhető meg.

Ezzel kapcsolatban rendkívül tanulságosnak tartom Almási Miklós közelmúltban megfogalmazott gondolatait: „... manapság azt látom, hogy a kulturális tér telítve van. A színházak majd mindenütt telt házzal mennek. Beleértve ebbe az alternatívokat is. Tömve vannak a koncerttermek a Müpától a zeneakadémiáig. Irodalom: fiatal írók – sokszor honorárium nélkül – írják jobbnál jobb könyveiket – na jó, idősebbek is. Alternatív műhelyek is virulnak: csak rá kell keresni; épp hol bukkannak fel. És ami döbbenetes: nem a pénz számít; hisz a legtöbb helyen nincs, vagy csak minimális: a szellem életető ereje dolgozik.

E jelenségben az *esztétikai hatás* valami egészen új reflexét vélem megtalálni. Tanárként évtizedekig okítottam a művészetek katartikus hatását, a megértés felfedező, örömet okozó élményét, a művek *titkos* rétegeiben való elmélyülést, vagyis a szellemi élmény szerkezetét. Most viszont e virágkor művészetszociológiai dimenziója ötlük szemembe; miért is özönlének az emberek koncertre, kiállításra, színházakba?

Hát azért, mert ezekben a nehéz meteorológiai időkben a kultúra lett az igazi középosztály végső ellenállási terepe. Nem az újjazdagoké, hanem a középosztály hagyományos ethozzában élő közép- és új generácié. Ők a kultúrában otthon keresnek-találnak, átmenetít, de kapaszkodót. A magaskultúra élményét, élvezetét, értését (és élet-biztatását) nem veheti el tőlük. (Akik elvették, nem értik ...)

Esztétaként, filozófusként nem hittem volna, hogy a magaskultúra ilyen utolsó védvonal szerepet fog játszani valamikor is. Az emberek – nemcsak a művészetrajongók – itt, ebben a fiktív térben találhatnak egymásra, kezük fognak, egyáltalán együttes térben léteznek pár órára, és máris jobban érzik magukat. Tudom, van politikai tér is – utca, tüntetés, Facebook beszélés -, de az igazi közös fórum ez, amit kicsit előkelősködve magaskultúrának nevezek. Tán utolsó közösségteremtő (befogadó, oltalmazó) szellemi tér.

Egy új „én-te-mi” viszony alakul. Érzékelem, mondják is, hogy durvul a közbeszéd, az utcán, üzletben, akárhol a legkisebb súrlódás anyázássá torzysul. Itt viszont az történik, hogy örülök annak, ha a mellettem ülő ismeretlen ugyanakkor tapsol, amikor én, hogy együtt nevetünk, egymásra nézünk. Elképzelem, hogy ugyanezzel a fazonnal tán ordítottunk volna egy parkolóhelyért, most meg örömmel nyugtázzuk egymástesteken átfutó áramkörét.⁴

Azért idéztem kissé hosszabban Almási Miklós szavait, mert hasonló érzés fogott/fog el azokon az eseményeken, alkalmakon, kiállításokra, amikor és ahol a (tárgyalkotó) népművészet volt/van jelen. Gondolok itt a megszorodó népművészeti vásárookra is, ahol jó érzéssel tapasztalom, hogy a szervezők mind gyakrabban szigorú követelményeket támasztanak a tömegtermékek, a műanyagok, a bizsu, a bővli, a giccs háttérbe szorítása érdekében.

Nem áltatom magam, hogy a (tárgyalkotó) népművészet, a népi iparművészet terén, mind gondolatiságban, mind tárgyalkultúránkban valamiféle „aranykor” lenne, de tagadhatatlan, hogy e vonatkozásban jó irányba mozdult el a társadalom, vagy legalább is annak egy jelentős részének (s főként a fiatalabb generáció) ízlése.

Kétségtelen tény, hogy napjainkra csaknem minden megváltozott tárgyi környezetünkben (vö. BAUDRILLARD 1968; 1987). A kézműves technikával-technológiával létrehozott termékek iránt az érdeklődés azonban (annak összetett vonatkozásai, például történeti, népművészeti, egyedi, autonóm, szimbolikus, identitást kifejező, esztétikai, természetes anyagfelhasználás stb. okán), hol erősebb, hol gyengébb, de folyamatos.

4 ALMÁSI 2017. 3-4.

Egyfelől annak a jelenségnek lehetünk és vagyunk tanúi, hogy a jelenkor – mégoly korlátozott érvényű – kereslete és kínálata, a múlt századok tradicionális műveltségének, az úgynevezett népi kultúrának (bizonyos, ámde nem kevés számú és típusú, illetve funkciójú) tárgyait sajátos módon kiemeli tömegkultúra státuszából (vö. JÓZSA 1986a; MILLER 1991. 109-130; GRÁFIK 2005), és egy összetett érdeklődés révén kitüntetett helyzetbe hozza, értékét megemeli, miáltal azok egy magasabb, mondhatni elit kultúra (művelt, főként értelmiségi réteg) képviselőinek (ki)választott tárgyaivá válnak. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy az egykor volt (abszolút és relatív értelemben is kis/ebb értékkel bíró) közkultúra tárgyai sajátos metamorfózison mennek át, és felértékelődve, és több-kevesebb szimbolikus tartalommal feltöltődve, nagy/obb értékű tárgyakká lényegülnek.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy mindez nem érvényes a társadalom egészére, de úgy tűnik, hogy bizonyos körülhatárolható rétegek, csoportok tagjai számára igen. Esetükben – Józsa Péter fogalmát kölcsönözve és használva –, talán pontosabb és kifejezőbb, ha az azonos *kulturális blokk*-ba tartozó emberekről beszélünk (vö. JÓZSA 1986b). Mégpedig abban az értelemben, hogy azokat soroljuk ide, akiknek a történeti múlthoz, a hagyományos népi kultúrához, s annak tárgyi világához való viszonyában, s ennek következményeként jelenkori tárgy ki/választási (vásárlási) szokásaiban nagyjából azonos gondolkodást és magatartást figyelhetünk meg, illetve akik a népművészeti (kézműves) alkotásokkal szemben megközelítően azonos módon viselkednek. A jelenség jól érzékelhető, igaz pontos felmérések hiányában azt nem tudjuk, hogy a lakosság egészére vetítve milyen arányt képviselnek.

Másfelől viszont azt tapasztaljuk, hogy e tárgyak, tárgytipusok azért kerülhetnek ilyen sajátos helyzetbe, mert szinte minden egyes tárgy előállításában – estenként akár egyfajta sorozat-készítés ellenére –, részben a kézműves technikai-technológiai kötöttségek, részben pedig, az ebből (is) eredő (a közösségi ízlés normáit meg nem sértő) egyedi (alkotó személyhez, műhelyhez köthető) megformálás révén az így létrehozott tárgy az értelmezés szintjén *nem tömegcikk*. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a kézműves kultúra azonos, illetve hasonló tárgyai, relatív nagy számosságuk ellenére az anyag, a forma, a szerkezet, a funkció harmóniáján keresztül mindenkor meg kell, hogy feleljenek egy (készítői és egy felhasználói) „minőségi minimum”-nak, egyfajta – a hagyomány által is – szabályozott és megkövetelt normának, értéknek!

Itt jegyezzük meg, hogy ennek a bizonyos „minőség minimum”-nak a háttérben fedezhetjük föl azt az *esztétikai többlet*-et, amely egyfelől bizonyos tárgyakat ennek révén a népművészet körébe helyez, másfelől a köznapi tárgyak köréből kiemeli az ünnepit.

Ebben a viszonylatban kapnak szerepet – a Józsa Péter gondolatmenetében föltárt – esztétikai alkotás hatásmechanizmusának tényezői. Anélkül, hogy minden részletre kitérnének, földeljük az általa rendszerezett módon, e tényezőket.⁵

1. A tényezők 1. kategóriája: az esztétikai anyag természete

A) Az esztétikai szférák kölcsönviszonyai

(Csak az irodalommal, a festéssel, a zenével és a filmmel foglalkozva, nem tekintve ki a táncra, a dalra, a színházra, a szobrászatra, az építészetre stb. – pl. használati tárgyakra –, de megjegyzi, hogy a kritériumok és a besorolások valószínűsíthetően kiterjeszthetők minden esztétikai szférára.)

5 Részleteiben kifejtve lásd JÓZSA [1976.] 172–181.

A különböző esztétikai szférák két tengely mentén választhatók el egymástól, úgymint: *narrativitás – nem narrativitás és vizualitás – akuszticitás*, függetlenül minden elméleti meg gondolástól, kizárólag a változatok alapján, empirikus úton megállapított hatásuk szerint.

B) *Az esztétikai alkotás belső struktúrája*

2. A tényezők II. kategóriája: a befogadó

A) *Az aktivitás – passzivitás dimenziója*

B) *Az értelmezés dimenziója*

C) *A memória dimenziója*

D) *Az automatizmusok és a hagyományok dimenziója*

A népművészet szempontjából – talán nem kell hangsúlyoznunk -, hogy e tényezőnek különösen fontos szerepe van. Ugyanis: „Itt voltaképpen a mindenkori kulturális hagyományrendszer által kialakított, megmerevített és fenntartott reflexről, automatizmusról van szó.”⁶

a) *Az osztályozás társadalmi automatizmusa*

b) *A verbalitás szupremáciája*

2. A tényezők 3. kategóriája: az esztétikai hatásmechanizmus belülről

A) *Az információátadás folyamata*

a) *maga az információ típusa...*

b) *a mű globális jellege...*

c) *a befogadó intencionalitása, az alkotással szembeni attitűdje...*

B) *A mozgósított reakciók*

a) *az azonosulás,*

b) *az erkölcsi rend integritása,*

c) *a formaélmény (például a szó szűk értelmében vett „esztétikai arányosság”...),*

d) *az az egyszerre emocionális és intellektuális fölismerés (megrendülés), hogy az ember – az esztétikai tárgy (szöveg) egyedi realizációjának/megjelenésének (konfigurációjának)közvetítésével- valamilyen egyetemes emberi problematikával kerül szembe.*

C) *A végleges esztétikai ítélet tényezői*

a) *Az „esztétikai közvélemény” koncentrált pólusa*

b) *Az esztétikai ítélet „normatív” és „autentikus” szintjének elkülönülése*

A fenti hatásmechanizmusok valójában minden emberi alkotásban érvényesülnek, így természetesen a néprajzi tárgyakra vetítve is érvényesek, de kiemelt jelentőségük az esztétikai alkotásokban van, tudományterületünk szempontjából a népművészeti, népi iparművészeti tárgyakra vonatkoztatva.

Mindeközben megfigyelhető egy másik – ugyancsak tárgyakat felértékelő – jelenség is. A világméretű társadalmi mobilizáció (a közlekedési rendszerek kiterjedt volta, az anyagi feltételek javulása) révén az emberek a legkülönbözőbb helyszínekre és minden korábbinál gyak-

6 JÓZSA [1976.] 175.

rabban, valamint nagyobb számban juthatnak el. A turizmus (lásd FEJŐS – SZÍJÁRTÓ 2003) egyes ágazatai (kulturális, vallási, természeti-öko, sport, és mások, talán legkevésbé az üdülési), mind-mind nemcsak lehetőséget kínálnak más népek, kultúrák, tájak (legálisan) „mozdítható” javainak megszerzésére, hanem szinte kötelező érvénnyel bír a résztvevők számára.

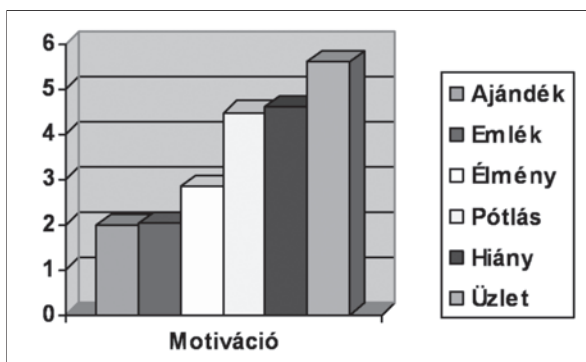
Napjaink külföldi és belföldi turizmusában egyaránt azt tapasztaljuk, hogy a kézművesség, különösen egyes ágazatai (például kerámia, textil, faragás, bőr- és fémmunkák), nemcsak népszerűek és kedveltek, hanem, némi túlzással azt is állíthatnánk, hogy (újra) „virágoznak”.

Ezt látszanak igazolni a fentebb említett rendezvények látogatottsági sikerei, sőt – a meglehetősen magas árfekvés ellenére – az úgynevezett vásárlási kedv növekedése. Ez utóbival kapcsolatban konkrét vizsgálódásokat is végezve, azt állapíthatjuk meg, hogy a vásárlók tárgy kiválasztási indokaiban, döntési határozataiban egyfajta arányos motiváltság figyelhető meg.

Mindezt nemcsak a természetes anyagok iránti egyre erősebb és tudatosabb érdeklődés, s nemcsak a hagyományos technikai-technológiai meghatározottságból eredő egységesség magyarázza, hanem a népművészeti tradíciókra (tudatosan) alapozó/építő szemlélet és gyakorlat, mely lényegében a *folklorizmus* folyamatába illeszkedik (vö. MOSER 1962; VOIGT 1970; JEGGLE 1979; összefoglalóan lásd VOIGT 1990).

A világszerte „hódító” *folklorizmus* eredményeként részben a hagyományok fel-, illetve megújítása, részben újjálesztése, részben pedig globalizálódó tárgyi környezetünk ellenpontozásaként, választékbővítő, funkcionális – és nem ritkán egyfajta identitáskifejező szimbolikus tartalommal is rendelkező – tárgyak alkotása, kínálata-vásárlása, és – egyes vélemények, felmérések szerint növekvő – használata figyelhető meg (lásd GRÁFIK 2005; 2006; 2007; továbbá vö. KORKIAKANGAS 2004; TUOMI-NIKULA 2004).

A fentiekkel összefüggésben felidézünk egy vizsgálatot a turisták által lebonyolított vásárlások mögött fellelhető motivációs tényezők körére, amelyekre, illetve azok preferencia sorrendjére érdemes figyelni. Ebből az derül ki, hogy a hazánkba látogató – kiskereskedelmi üzleteket szabadidős vásárlás keretén belül felkereső – vendégek költségét leginkább az ajándék- és emléktárgyak beszerzése, legkevésbé az üzleti célú haszonszerzés motiválja.

1. Diagram

Az adatok értelmezésénél figyelembe veendő, hogy a Magyarországra érkező külföldi turisták környezetében dolgozó és a felmérésben résztvevő idegenvezetők 34,6 százalékban német, 11,3 százalékban osztrák, 10 százalékban olasz, 8,7 százalékban amerikai, 5,6 százalékban francia, azaz a legfejlettebb országokból származó vendégekkel kapcsolatban fogalmazták meg tapasztalataikat, véleményüket.⁷

7 MICHALKÓ 2002. 67.

Tovább árnyalja a képet, ha azt is megnézzük, hogy az egyes motivációs tényezők egy érték-skálán (1 – leginkább jellemző, 6 – legkevésbé jellemző) miként oszlanak meg (lásd 1. Diagram).⁸

Megítélésünk szerint a néprajztudomány, a néprajzi muzeológia a gyűjteményi anyag lehető legteljesebb és legsokoldalúbb közzétételével hozzájárulhat mind a kézműves alkotók, mind a felhasználók/fogyasztók számára egy új típusú kreatív viszony kialakításához, végső soron a tárgyformálás lehetőségeinek kibővítéséhez, a választék növeléséhez.

Ez utóbbit azért is fontosnak tarjuk, mert úgy véljük, hogy tárgyi kultúránk alakulásában/alakításában éppen a fenti, kibővített ismeretek birtokában lehet feloldani a jelen (és a jövő) – olykor egyidejűleg, ám ellentmondásosan ható tényezők által okozott, illetve ezen tényezők nehezen összeegyeztethető volta következtében oppozíciót eredményező – tárgykultúrát befolyásoló dichotómiáit.

Ezek köréből – a teljesség igénye nélkül – csak utalásként idézünk fel néhány fontosabbat, melyek tapasztalatunk és véleményünk szerint számításba vehetők, illetve veendők:

Egyfelől + **(pozitív)** értelemben:

- elemi igény az egyedihez, egyénihez
- a régi, eredeti tárgy értéke, felértékelődése
- természet és környezetvédő szemlélet
- ökológiai felelősség (természetes alapanyagok)
- szimbolikus tartalom, identitás
- a kreativitás fenntartása, fejlesztése (saját kezű javíthatóság)
- évszázados használat által igazolt funkcionális (pl. sütőedények)
- kedvező/bb árfekvés
- könnyebb beszerezhetőség

Másfelől – **(negatív)** értelemben:

- uniformizálódás, tömegcikk jelleg
- egészségre káros anyagok
- hulladékkezelési nehézségek
- javítási, illetve szerviz problémák (gyakran javíthatatlanság)
- beszerzési nehézségek (egyres típusok, márkák esetében)
- kedvezőtlen árfekvés (általában relatív, de márkák esetében abszolút értelemben)
- állandó divatváltás (gyors cserélési, illetve váltási kényszer)
- funkció-ellátási zavarok
- érték nélküliség (könnyedén történő megszabadulás)

Számtalan példát hozhatnánk arra nézve, hogy a kézműves hagyomány hol, milyen területeken és miként jelenik meg (pl. sütő- és főzőedények, bútorok, ruházat, viselet, ékszer, lakástextília, gyermekjátékok) minőségi és esztétikai érték-többlettel, valós szükségleteket kielégítő, valamint *választék bővítő* kínálat. (Értelemszerűen a kézművesek, népművészek,

8 Vö. MICHALKÓ 2002. 1. táblázat

JÓZSA PÉTER EMLÉKEZETE

GRÁFIK IMRE: AZ ESZTÉTIKAI HATÁS NYOMÁBAN

népi iparművészek műhelyeiben, többnyire azonban a termékeiket árusító speciális boltokban, üzletekben, galériákban, de leginkább az úgynevezett kézműves vásárokon.)

Szerény lehetőségeink birtokában a szombathelyi Vasi Múzeumfalu (újabb intézménynevéen Vasi Skanzen) hagyományos őszi és tavaszi rendezvényein, a Szent Márton és Szent György napi vásárok alkalmával, egyfajta „minimál-interjúk” keretében felmérést (valójában inkább tájékozódást) végeztünk a vásárlási döntés meghozatala tárgyában. A 62 (32 és 30) fős mintavétel során a beszélgetésekből arra lehetett következtetni, hogy bizonyos – részben előzetes, részben a helyszínen kialakult/kialakított – szándékok, indítékok jól meghatározhatók voltak:

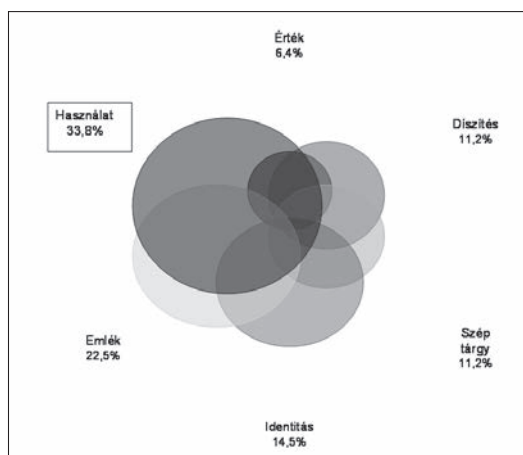
- 1/ A tárgy használhatósága, funkcióba helyezési szándéka (Használat)
- 2/ A tárgy által felidéződő érzelmi kötődés tájhoz, közösséghez (Identitás)
- 3/ A tárgy alaki-formai megjelenése, *esztétikai többlete* (Szép tárgy)
- 4/ A tárgy anyagiakban is kifejeződő értéke (Érték)
- 5/ A tárgy úgynevezett másodlagos szerepe (Díszítés)
- 6/ A tárgy ajándék, illetve „mementó” jellege (Emlék)

A vásárlás indokai természetesen társulhattak, illetve kombinálódhatnak is. Például:

- szép tárgy + identitás;
- szép tárgy + díszítés-dekoráció;
- szép tárgy + érték;
- használat + emlék;
- szép tárgy + érték + emlék;

stb., de a fentebb vázolt tényezők között az arányok jól elkülöníthetők voltak.

Százalékos megoszlásban és diagramra kivetítve a tárgyválasztás, illetve a tárgyvásárlás indoklását (a lehetséges kombinációkra is utalással) a használat dominanciájával, az alábbi megoszlást kaptuk (lásd 2. Diagram).

2. Diagram

A motivációk, illetve az eredmények értelmezéséhez egy megjegyzés mindenképpen szükséges. Amennyiben a vásárlás indoka a *használat*, az, hogy a későbbiekben otthon a tárgy valóban (tartós vagy ideiglenes) használatba kerül, esetleg idővel átsorolódik, illetve átminősül egy más kategóriába (például emlék, identitás), az már egy újabb kérdés, illetve vizsgálat tárgya lehet.

A kapott eredmények – a kis-számú mintavétel ellenére is – megítélésem szerint szolgálnak, bizonyos megfontolandó tanulsággal, és jeleznek egyfajta – bár lehet, hogy csak a sajátos látogatói körre (az ilyen, úgynevezett kézműves vásárookra többnyire tudatosan eljáró emberekre) vonatkozó – viszonyulást a kézműves hagyományokhoz, illetve a kézműves technikával előállított tárgyi világhoz, végső soron tárgykultúrához (lásd HOFER 1994. 80; vö. BAUSINGER 1995; SZILÁGYI 2002; 2005).

IRODALOM

ALMÁSI Miklós

2017 A kultúra színeváltozása. *KORUNK* III. folyam 10 (október) 3-6.

BAUSINGER, Hermann

1995 *Népi kultúra a technika korában*. Osiris-Századvég, Budapest.

BAUDRILLARD, Jean

1968 *Le système des objets*. Gallimard, Paris.

1987 *A tárgyak rendszere*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

FEJŐS, Zoltán – SZÍJÁRTÓ, Zsolt (szerk.)

2003 *Helye(in)k, tárgya(in)k, képe(in)k. A turizmus társadalomtudományi magyarázata*. Néprajzi Múzeum, Budapest.

GRÁFIK Imre

2005 A népi kultúra és a tömegkultúra értelmezéséhez, illetve összefüggéséhez. Továbbgondolások Józsa Péter nyomán. *Vasi Szemle* 59. (5.): 562-574.

2006 Kézműves hagyomány és tárgykultúra. *Ethnographia* 117. (4.): 229-250.

2007 Kézjegy. Kézműves hagyomány, mint védjegy, avagy az eredetiség garanciája. In Wilhelm Gábor (szerk.): *Hagyomány és eredetiség*. Tabula könyvek 8. Néprajzi Múzeum, Budapest. 240-251.

2009 A kézműipar és a népművészet hatásterülete (Műfajok, mesterségek rendszere) *Zalai Múzeum* 18. *Petánovics Katalin 70 éves*. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg. 111-122.

2010 Gondolatok a „fenntartható kézművesség” körében. (Előadás – kézirat) <http://www.vasimuzeumfalu.hu/hu/projektbeszamolok> és www.zalanepmuveszet.hu/nemzetkoziprojekt/gondolatok.pdf

<https://docplayer.hu/2004760-Gondolatok-a-fenntarthato-kezmuvesseg-koreben-grafik-imreneprajzkutato-ny-muzeumi-fotanacsos-szombathely-2010.html>

2017a Gondolatok a népművészet motívumairól. *Vasi Szemle* 71. (3.): 291-307.

2017b A népművészet szűkebb és tágabb értelmezéséről. *Ethnographia* 128. (4.): 710-730.

2018a Továbbgondolások a népművészet értelmezéséről (A répcelaki betonkerítések kapcsán) *Vasi Szemle* 72. (6.): 733-749.

2018b Népi építészetünk „fenntartható elemei”-ről. *Napút* 2018. 20. (7.): 174-185.

2019 BEKERÍTVÉ?! (Tűnődések településképf-formáló betonkerítések kapcsán a népművészet értelmezéséről) In Gráfik Imre: *Építészeti hagyományunk nyomában. Tanulmányok a népi építészet és a településképf-köréből 1974-2018*. Romanika Kiadó, Budapest. 371-386.

JÓZSA PÉTER EMLÉKEZETE

GRÁFIK IMRE: AZ ESZTÉTIKAI HATÁS NYOMÁBAN

- HOFER, Tamás
1994 A „fogyasztói magatartás” mint kutatási téma. *Néprajzi Értesítő* 76. 74-84.
- JEGGLE, Utz
1979 Folklorizmus és történelem. *Ethnographia* 90. 248-255.
- JÓZSA Péter
[1976.] *Esztétikai alkotások társadalmi hatása*. Tanulmányok és kutatási beszámolók. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest
- 1986a A tömegkultúra problémái. In Józsa Péter: *Az esztétikai élmény nyomában. Művészetszociológiai és szemiotikai tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 71-82.
- 1986b Vizsgálatok a kulturális értékek befogadásáról. In Józsa Péter: *Az esztétikai élmény nyomában. Művészetszociológiai és szemiotikai tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 83-95.
- KORKIAKANGAS, Pirjo
2004 Everyday Life, Objects, and Nostalgia. In Ene Kõresaar – Art Leete (ed.): *Everyday life and cultural patterns international festschrift for Elle Vunder*. Tartu University Press, Tartu.
- MICHALKÓ Gábor
2002 Országkép és kiskereskedelem: a külföldi turisták szabadidős vásárlásai a magyarországi idegenvezetők szemével. *Turizmus Bulletin* 6, 3, 60-75. https://mtu.gov.hu/documents/prod/T_bulletin_2002_03.pdf
https://mtu.gov.hu/documents/prod/T_bulletin_2002_03.pdf
- MOSER, Hans
1962 Vom Folklorismus in unserer Zeit. *Zeitschrift für Volkskunde* Jg. 58. Nr. 2. 177-209.
- SZILÁGYI, Miklós
2002 A népi iparművészet és a néprajzi muzeológia. In Cseri Miklós, Füzes Endre (szerk.): *Ház és ember; A Szabadtéri Néprajzi Múzeum évkönyve 15*. (Tanulmányok Füzes Endre 70. születésnapja alkalmából. Szentendre, 2002. 291- 300.
- 2005 Tendenciák, átalakulási folyamatok a népi iparművészetben. *Ethnographia* 116. (3): 321–328.
- TUOMI-NIKULA, Outi
2004 Vom „traditionellen Handwerk” zum „Traditionsprodukt”. Überlegungen zu Begriffen der Handwerkskunst. In Ene Kõresaar – Art Leete (ed.): *Everyday life and cultural patterns international festschrift for Elle Vunder*. Tartu University Press, Tartu. 87-112.
- VOIGT, Vilmos
1970 Vom Neofolklorismus in der Kunst. *Acta Ethnographica* vol. 19. 401-423.
1990 *A folklorizmusról* (Néprajz egyetemi hallgatóknak 9). Kossuth János Tudományegyetem, Néprajzi Tanszék, Debrecen.

ÖSSZEFOGLALÁS

A közelmúltban – szinte véletlenül – találtam rá Józsa Péter *Esztétikai alkotások társadalmi hatása* című kötetére. Az egykori Népművelési Propaganda Iroda által kiadott kötetben a kiadási év ugyan nem szerepel, de vélhetően 1976-ban jelent meg.

Ennek bizony már közel fél évszázada, de Józsa Péter gondolatai időt állóak, oly annyira, hogy sajnálattal kellett belátnom, kissé későn került kezembe a polcok egyikén lappangó kötet. A közelmúltban ugyanis több tanulmányban foglalkoztam népművészeti örökségünk; a (tárgyalkotó) népművészet, a népi iparművészet értelmezésének kérdéseivel, esztétikai vonatkozásaival.

A könyv, záró tanulmányának címe: *Az esztétikai alkotás hatásmechanizmusának társadalmi jellege*. Az 1974-ben megfogalmazott tanulmány fontos alapvetéseket tartalmaz az esztétikai alkotások hatásmechanizmusának tényezőivel kapcsolatban.

Köztudott, hogy Józsa Péter vizsgálódásai az esztétikum jól körülhatárolható megjelenési formái, módjai tárgyában (főképpen irodalom, film, festészet, zene) folytak, ám következtetései, megállapításai az esztétikai alkotások más köreiből, jelesül az úgynevezett **esztétikai többlet**-tel rendelkező néprajzi, népművészeti, népi iparművészeti tárgyakra is kiterjeszthetők, illetve érvényesek.

HORVÁTH ZOLTÁN

CSATORNA, VAGY CSARNOK A KÖZMŰVELŐDÉS?

Kovalcsik József 1986–1987-ben írott háromkötetes munkájában „*A kultúra csarnokai*”-ként beszél a közművelődésről. Könyvének címe egy ragyogó, tágas, színpompás és előkelő tért sejtet. Ezzel szemben Józsa Péter 1978. évi *Kód–kultúra–kommunikáció* című tanulmánykötetének egyik alfejezete a közművelődést csatornarendszerhez hasonlítja. Egy láthatatlan, a felszín alatt húzódó hálózathoz. Melyik hasonlat az igazabb? Előadásomban Józsa Péter kiindulópontjáról kívánok szólni a jelenlegi közművelődési rendszerről.

Az 1970-es évek közepétől a rendszerváltásig zajló időszak a magyar közművelődés ismételt újrafogalmazásának egyik szakasza, amely a rendszerváltásban tetőzött. Tulajdonképpen a magyar közművelődés folyamatosan újra és újra fogalmazza magát. Tudományterületi besorolása bizonytalan, leginkább a neveléstudományhoz szokás kötni, azon belül is az andragógiához, ám ez kényszerű megoldás és nem fedí le pontosan a területet. Már a megnevezésben is bizonytalanság és rendszeres változás figyelhető meg. Az előbb alulról szerveződő, majd egyre inkább intézményesülő rendszert iskolánkívüli népművelésként nevezték a 19. századtól 1945-ig. Ezt követően, az ún. koalíciós időkben szabadművelésnek, majd a Rákosi-korszakban ismét népművelés lett, amit váltott a közművelődés kifejezés. (Juhász, 2016. 16–41.) Törvényi szinten ma is ezt a megnevezést használjuk, miközben a szakmai közbeszédben már a közösségi művelődés jelent meg és felsőoktatásban az új típusú BA-szak is ezt használja (miközben az MA-szak kulturális mediációként határozza meg a szakmai tevékenységet). Hogy a helyet komplexitását jelezzük: a közösségi művelődés a közösségszervezés irányába mutat, amely egy társadalomfejlesztő tevékenység, így tudományterületileg elmozdul a bölcsészettudomány (azon belül a neveléstudomány) irányából a társadalomtudományok, főként a szociológia, szociálpolitika, szociális munka irányába. Ráadásul szinte a közművelődés szinonimájaként jelen van a felnőttképzés (andragógia), közösségi animáció, az ifjúsági munka. Sorolhatnánk.

És még csak a szakma megnevezésénél tartunk. Ehhez képest kellett és kellene ma is meghatározni a szakmának, illetve a társadalomnak is, hogy miként tekint a közművelődésre. A fenti két meghatározás (csarnok és csatorna) két gyökeresen más felfogást jelent.

A Kód–kultúra–kommunikáció című kötet megjelenésének évében, 1978-ban írja Hankiss Elemér a Viselkedéskultúránk torzulásai című tanulmányát, amely az 1982-es kiadású *Diagnózisok* című könyvében is helyet kapott. Itt, a korszak közművelődési helyzetét is kitűnően jellemzi: A társas érintkezés intézményes keretei meglehetősen satnyák. (...) nagyon is

jellemző a sivár vagy szinte nem is létező faluközpont az egy szál kocsmával vagy vendéglővel, illetve presszóval kombinált kocsmával és fűtési, tatarozási, költségvetési gondokkal vagy az érdektelenséggel küszködő művelődési szobával vagy házzal. S a helyzet a városokban sem sokkal kedvezőbb; a meglévő italboltok, kocsmák és a lerobbant, szűk és sivár mozik eleve nem tudják, a presszók és művelődési házak pedig a lakosság elenyésző hányada számára tudják csak biztosítani a tartalmas társas együttlét feltételeit (...)” (26. o.) Ugyanitt Hankiss megjegyzi még, hogy az utóbbi évtizedekben jelentősen visszaesett az egyesületi, egyleti, klubéleti tevékenység. Ez tehát a helyzet az 1970-es évek végén, a 80-as évek elején.

Nagyjából ekkor (1975-től) bontakozott ki a nyitott ház mozgalom Beke Pál és Varga A. Tamás vezetésével. A settlement típusú tevékenység magyarországi meghonosításával kísérletezve jutottak el oda, hogy nem egy felülről lefelé irányuló mozgással kell népet művelni, hanem közös művelődésre van szükség. Ez az aktivizáló, a helyi, személyes kapcsolati hálókat központba helyező szemléletmód volt a hazai közösségfejlesztés gyökre.

Józsa Péter a *Kód–kultúra–kommunikáció* című könyv bevezetőjében nem egészen két oldalt (8–10. o.) szentel csupán a közművelődésnek egy fejezet keretében. Mégis, az éppen akkor (is) átalakuló szakmáról sokat megtudunk ebből a pár bekezdésből. Józsa szerint a közművelődés a permanens neveléshez köthető. Elsősorban információforrás. Az oktatási rendszer (bármelyik szintjét is vizsgáljuk) nem ad az egész életre szóló ismeretet. Egyrészt változik a világ, másrészt, változik az ember. Változnak a képességei, a memóriája. Folyamatosan felejtünk, miközben egy (már akkor) egyre inkább medializált környezetben, aki kiesik az információs térből, az egyre kevésbé tud boldogulni. A közművelődésnek abban van szerepe, hogy az embereknek lehetőséget kapjanak az újabb és újabb, vagy mélyebb információhoz való jutásban.

Másrészt a közművelődés értékek forrása is. Józsa szerint a bonyolult társadalmi viszonyok közötti létezésben, és az arra való reagálásban az egyénnek szüksége van értékekre, normákra, szabályokra. A hagyományos társadalmakban ezek a kulturális keretek adottak voltak. Az emberek beleszülettek ezekbe, megtanulták őket. A jelenlegi társadalomban ezek a szabályozók folyamatosan átalakulnak, érvényüket veszítik és születnek újak. A közművelődésnek az ebben a rendszerben való eligazodását is segíteni kell.

A közművelődésnek feladata (Józsa Péter szerint) a fizikai dolgozók és az esztétikai termékek (könyvek, filmek, színházak, festmények, zenék) értékesebb része között lebotnani a falat. A közművelődés tehát a tömegkultúra helyett az elit érték közvetítés intézménye, aminek a célközönsége a kevésbé tájékozott és az értékeiben bizonytalanná vált társadalmi tömeg.

Bár definíciót nem ad Józsa a közművelődésre, utalásaiból arra következtethetünk, hogy közművelődés alatt a legtöbb kulturális intézményt és (az 1970-es évek Magyarországon még erőteljes kulturális tartalmat hordozó) médiumot, így a mozit, a televíziót, a színházat is érti. Ez a fajta tisztázatlanság később is megmaradt. Kormos Sándor az 1999. évi kiadású *Közművelődési intézmények és szervezetek* című könyve ide sorolja nem csak a művelődési otthonokat, a gyermek és ifjúsági házakat, de a közkönyvtárakat, a múzeumokat, a levéltárakat, a műemlékvédelmet, a tudományos-ismeretterjesztő és művészeti szervezeteket, a tömegkommunikációs intézményeket, kulturális egyesületeket és alapítványokat is. Tehát, mindent, amely a kultúrák közvetítésével részben, vagy egészben kapcsolatba hozható.

Nézzük tehát, hogy mit értünk ma közművelődés alatt? A mozi, az előadóművészeti intézmények, a galériák, közgyűjtemények, a médiumok tagjai a kulturális rendszernek, de nem a közművelődésnek. A közművelődést a 1997. évi CXL törvény IV. része határozza

meg, melyet nem is olyan rég, 2017-ben módosítottak. A törvény preambuluma így fogalmaz: „A társadalom közös érdeke a nemzeti, nemzetiségi kulturális hagyományok megőrzése, méltó folytatása, a közösségi és egyéni művelődés személyi, szellemi, gazdasági feltételeinek javítása, a polgárok életminőségét javító, értékhordozó tevékenységek, valamint az ezek megvalósulására létrejött intézmények és szervezetek működésének elősegítése, amely törekvés a kulturális alapellátás rendszerében testesül meg.”

A közművelődési intézmények számára nyolc alapfeladatot fogalmaz meg a fenti jogszabály:

1. Művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása.
2. A közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése.
3. Az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása.
4. A hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása.
5. Az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása.
6. A tehetséggondozás- és -fejlesztés feltételeinek biztosítása.
7. A kulturális alapú gazdaságfejlesztés.

Mit mond Józsa arról, hogy mi a közművelődés feladata?

1. Információforrás
2. Értékforrás

Az elmúlt időszakban kicsit összetettebb lett a feladat, de tulajdonképpen a Józsa által megfogalmazottakat megtaláljuk a mai alapfeladatok között is. Információforrás mondja Józsa, az egész életre kiterjedő tanulás és tehetséggondozás- és -fejlesztés feltételeinek biztosítója mondja a hatályos törvény. Értékforrás mondja Józsa, hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése mondja a törvény. Mindezek felett megjelenik a közösség és gazdaságfejlesztő funkció, amely az 1970-es években még nem volt ennyire erőteljes.

Ezt a komplex rendszert a megyei jogú városok közművelődésének mind végezniük kell, míg a legkisebb falvaknak legalább az elsőt, ráadásul képzett szakemberekkel. A feladatot/feladatokat különféle intézményekkel lehet végezni a tevékenység célja, vagy a intézmény nagysága szerint. Az intézményt fenntartani nem képes, pár száz fős települések elég, ha egy (meghatározott infrastruktúrával rendelkező) művelődési színteret működtetnek. Ezek valóban csupán színt és teret adnak a településen, hogy egyetlen olyan hazai közösség se legyen, ahol nincs olyan helyszín, ahol a közösségi élet kiteljesedhetne, és ne legyen egyetlen olyan közösség, amelynek a dinamizálásával, fejlesztésével, vagy legalább egyben tartásával egy képzett szakember ne foglalkozna.

Az ezer fő feletti településeknek már közművelődési intézményt kell fenntartaniuk. Nyolc intézménytípust sorol fel a törvény:

1. Művelődési ház
2. Művelődési központ
3. Kulturális központ
4. Többfunkciós közművelődési intézmény
5. Népfőiskola
6. Népi kézműves alkotóház
7. Gyermek-, illetve ifjúsági ház
8. Szabadidőközpont.

JÓZSA PÉTER EMLÉKEZETE

HORVÁTH ZOLTÁN: CSATORNA, VAGY CSARNOK A KÖZMŰVELŐDÉS?

Ezek között az első három tulajdonképpen általános közművelődési intézmény, amely a település nagysága és a fenti feladatokból vállaltak száma szerint lesz művelődési ház, -központ, vagy kulturális központ. A többfunkciós intézmény is általános közművelődési feladatot lát el, amely más funkciót is kap (elsősorban kisebb városok esetében egybevolt könyvtári, közművelődési és/vagy múzeumi intézmény). A népfőiskola a közművelődés és a felnőttképzés határterületén áll, a népi kézműves alkotóház a hagyományörzés és a közművelődés metszéspontjában, míg a szabadidőközpont a közművelődést az aktív rekreációhoz köti. Hagyományokkal rendelkező, ám speciális típusú intézmények ezek. A gyermek- és ifjúsági házak pedig nem funkciójukban, hanem célcsoportjuk szerint specializálódnak és a fiatalokat kívánják közművelődési eszközökkel megszólítani. (Érdekes az a szemléletmód, hogy míg az ifjúsággal külön intézménytípussal foglalkozik a közművelődés, addig az idősgenerációval való foglalkozás során a szociális és egészségügyi feladatok dominálnak. Tehát, a fizikai és mentális szinten tartás, vagy a romlás lassítása, a fejlesztés helyett. Így, az idős korosztállyal szociális és egészségügyi intézmények foglalkoznak elsősorban, a közművelődés ezekben mellékszálként van jelen. Izgalmas lenne megvizsgálni, ha megfordítanánk az arányokat és a közösségi és művelődési szempontokat helyeznénk előtérbe. Vajon, hogy hatna ez az idők mentális és a fizikai állapotára?)

Jelenleg tehát (nagyon vázlatosan) ezeket a kereteket értjük közművelődés alatt. Választ kell azonban még találni alapkérdésünkre: mi a közművelődés, csarnok, vagy csatorna? Kovalcsik József több száz oldalas művében is azt mutatja be, hogy a művelődési rendszer alapjai civil szervezetek, polgári körök, munkáscsoportok voltak. Mégis egy előkelő, monumentális képet vázol elénk művének címében: A kultúra csarnokai. Valószínűleg Józsnak van igaza, aki csatornarendszerről beszél. Olyan (tervezett, vagy spontán módon is alakuló) hálózatról, amely a föld alatt húzódva láthatatlanul összeköti. A mindennapunk szerves része. Tudjuk, hogy van, természetesnek vesszük a létét. Talán kicsit kevesebbet foglalkozunk is vele, mint amennyit kellene. Használjuk, élvezzük az előnyeit. Súlyos problémát jelent azonban, ha meghibásodik, így fenntartása, javítása, fejlesztése rendkívül fontos társadalmi feladat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1997. évi CXL törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
Hankiss Elemér: Viselkedéskultúránk torzulásai. In: Diagnózisok. Helikon Könyvkiadó, 2017.
Budapest
- Juhász Erika (2016): A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma Magyarországon. Csokonai Kiadó, Debrecen
- Józsa Péter (1978): Kód–kultúra–kommunikáció. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest
- Kormos Sándor (1999): Közművelődési intézmények és szervezetek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- Kovalcsik József (1987): A kultúra csarnokai 1-3. Művelődéskutató Intézet, Budapest

ÖSSZEFOGLALÁS

A közművelődés megnevezése és jelentése az elmúlt évszázad során több alkalommal módosult. Az 1960–1980-as években új kihívások előtt állt a szakma, amelyre Józsa Péter is reflektált az 1978. évi Kód–kultúra–kommunikáció című tanulmánykötetében. Bár a közművelődés tartalmi zónája azóta sokat változott, megállapításai máig időszerűek. Tanulmányomban Józsa Péter írásából kiindulva vizsgálok a közművelődési rendszer lényegét.

MARKÓ PÉTER

A GLOBALIZÁCIÓRÓL NÉHÁNY METAFORA SEGÍTSÉGÉVEL

A globalizáció még nem volt tudományos probléma Józsa Péter rövidre szabott, de annál jelentősebb munkássága idején, az elmúlt évszázad hetvenes éveiben. A kérdéskör napjainkra azonban „égetővé” vált, és itt mindjárt a bőrünkön érzett felmelegedésre gondolhatunk. Józsa Péter a magyar szemiotika megalapítói közé tartozik, és a metaforák, amelyek segítségével megkíséreljük a globalizációt elemezni a szemiotika tárgykörébe is tartoznak.

„A metaforák asszociációk útján, a »barkácsolás logikájával« keletkeznek, az aprólékosan megfigyelt környező valóság mindenkori kéznél levő elemei kerülnek felhasználásra” – írja Józsa Péter a Claude Lévi-Strauss és a „homológ metaforikus” kód című tanulmányában.¹ A homológ-metaforikus (konkrét-logikai) kód teljes körülírására hét jellemzőt rögzített, amelyek közül számunkra most az ötödik bírhat jelentőséggel: ez a kód „homológ metafora gyanánt látja el funkcióját, vagyis a jelölő a jelöltnek valamilyen (...) tulajdonságát, valamilyen struktúráját reprodukálja, azaz a strukturális hasonlóság, a homológia által lesz annak metaforája.”²

Napjaink politikai gondolkodását és a közbeszédet lekötheti a nemzetállami szuverenitás növelése, és a globális világ zárójelbe tétele, a világ átváltozása ennek ellenére szakadatlanul zajlik; egyesek szerint olyan rossz irányban, hogy az emberiség sorsa már megpecsételődött. A független tudós – aki idén júliusban töltötte be a századik évét –, James Lovelock állítja: a visszafordíthatatlan káros változás már olyan közel lehet, hogy bölcs dolog lenne nemzetközi megállapodásra támaszkodni, hogy megmentsük a civilizációt a globális felmelegedés következményeitől. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy Godotra várjunk.

Amikor a holland atmoszféra-kémikus Paul J. Crutzen 2000-ben az „antropocén” metafora használatát javasolta abból a célból, hogy a jelenkort természettörténeti nézőpontból megjelölje, feltételezte, hogy a kifejezést geofizikusok és egyéb specialisták fogják csak használni zárt ajtók mögötti vitáik során. A Sors kifürkészhetetlen akaratából azonban a fogalom kikerült a laboratóriumok zárt falai közül, és elterjedt a közgondolkodásban is az egész világon. Ez a „sejtburjánzás” mindenekelőtt arra vezethető vissza, hogy az alkalmazott tudományos semlegesség egy sürgős morális-politikai üzenetet közvetített: az ember a Föld belakásáért és kezeléséért egészében felelős, amióta jelenléte többé már nem egyensúlyban

1 JÓZSA Péter: Claude Lévi-Strauss és a „homológ metaforikus” kód. In: JÓZSA Péter: Kód-kultúra-kommunikáció. (Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1977.) 99. p.

2 Uo. 104-105. p.

zajlik. A geológiailag releváns metafora tartalmaz tehát egy gesztust, amit jogi környezetben felelős szereplőként lehet meghatározni.

Az időjárásról való beszélgetés – írja Peter Sloterdijk német filozófus – napjainkban megszűnt ártatlannak lenni. A klímakutatók bebizonyították, hogy az atmoszférának emlékezete van: még mindig nem felejtették el egészen a korai ipari forradalom kéményeiből felszálló füstöt, és nem fogják figyelem nélkül hagyni, amit a fejlett országok szénerőművei, a metropoliszok fűtési rendszerei, a gazdagok repülői, hajói és autói és a szegények megszámlálhatatlan nyílt tüzei minden kontinensen kibocsátottak. Ha a meteorológusoknak igazuk van, a klímaváltozás a világ sok részében olyan állapotot okoz, ami az emberi léttel – ahogy ma ismerjük – nem összeegyeztethető. A meteorológusok állításaikkal a reformátorok szerepében találják magukat. Az életstílusok megváltoztatására hívják fel az emberek figyelmét az ipari társadalmakban ugyanúgy, mint a feltörekvő országokban. Nem kevesebbet követelnek, mint a civilizáció középtávú szénmentesítését, és a fosszilis energia által megteremtett – óriási kényelemre alapozott – életmód elhagyását. A 21. század emberétől megkövetelt gyökeres gondolkodási változás azonban továbbmegy, mint a 16. század reformációja, amiben végül is a Föld és a Menny közötti közlekedési szabályokat vizsgálták felül. Ez a gondolkodási változás Keresztelő Szent Jánosra emlékeztet. A sivatagból jövő hang nem követelt kevesebbet, mint egy megtérést; Istenhez fordulást abból a célból, hogy a mindennapok önző ethosát a szív „morális rendkívüli állapotával” helyettesítsük. Ez a felhívás indította el azt a permanens forradalmat, amit kereszténységnek nevezünk. A kultúrák kölcsönös felfedezése a 16–20 század közötti távolsági forgalomban a globális cselekvők ideiglenes egyesüléséhez vezetett el a kereskedelem és a diplomácia által. Napjainkban csak az biztos, hogy a meteorológiai reformáció, amelynek a kezdetét éljük, nagy konfliktusok korszakát nyitja meg.³

500 évvel azután, hogy Kolumbusz tengerre szállt abban a meggyőződésben, hogy a Föld gömbölyű, meg kell állapítani, hogy egyre laposabb lesz. És a világnak ez a kisimulása azt jelenti, hogy a Föld minden tudásközpontja egyetlen globális hálózatot eredményez. Ezen a sík világon azonban nem csak a programozók vannak abban a helyzetben, hogy globálisan együttműködjenek, hanem a terrorhálózatok is.

A globalizáció történetét Thomas L. Friedman szerint három szakaszra lehet osztani:

1. Az első szakasz Kolumbusz 1492-es utazásával, és az azt követően a régi- és az újvilág között kialakult kereskedelemmel kezdődött, és kb. 1800-ig tartott. A globalizáció 1.0 fázisában a változások döntő hajtóereje az a fizikai képesség volt, amivel egy ország rendelkezett. Ebben a fázisban a fő kérdés az volt, hol helyezkedik el az országom a globális versenyben, és milyen lehetőségei vannak?
2. Globalizáció 2.0 1800-tól kb. 2000-ig tartott. Ebben a korban a világ közép nagyságúból egy kis képződménnyé ment össze, és ennek döntő katalizátorai a multinacionális vállalatok voltak. Ezek a konszernek új piacok megszerzésére és új munkaerő kihasználására törekedtek. A globalizáció fő hajtóereje a hardver ágazatokban történt áttörés volt: a gőzhajtótól és a vasúttól kezdve a telefonig és a nagyteljesítményű számítógépekig. A kor legfontosabb kérdése: hol helyezkedik el a vállalkozásom a globális versenyben? Hogyan tudom a lehetőségeket a legjobban kihasználni?

3 Peter SLOTERDIJK: Das Anthropozän – Ein Prozess-Zustand am Rande der Erd-Geschichte? In: Peter SLOTERDIJK: Was geschah im 20. Jahrhundert? (Suhrkamp, Berlin 2016.) 29-35. p.

3. Globalizáció 3.0 kb. 2000-től kezdődött. Ebben a fázisban a világ egy kicsiből egy apróméretű képződménnyé vált, és a játékmező kisimult. Míg a globalizáció 1.0 idején a globálisan ható országok, a 2.0 idején a multinacionális vállalatok voltak a gazdasági integráció hajtóerői, addig a globalizáció 3.0 korszakában az individuumok és kiscsoportok azok, akik teljesen új lehetőségekkel rendelkeznek ahhoz, hogy a globális színpadon (a kisimult világ platformján) együttműködjenek, vagy egymással versengjenek. A világ kisimulását a személyi számítógépek összekötése a száloptikai kábelek segítségével tette lehetővé. Jóllehet, a globalizáció 3.0 korának legszembetűnőbb jellemzője az egyes egyén globális cselekvése, a kis-és nagyvállalatok is új lehetőségeket találnak maguknak. Elértük a „mobil-én korszakát”, amikor lehetővé válik a világ bármely helyéről bárkivel kommunikálni és együttműködni.⁴

„Azért használom a globalizáció harmadik fázisára a világnak egy olyan képét, ami többé már nem kerek, hanem sík, mert akárhova pillant az ember, a hierarchiákat alulról kérdőjelezzik meg, és változnak át horizontális, együttműködő struktúrákká”⁵ – hangsúlyozza Thomas L. Friedman.

1968-ban jelent meg Buckminster Fuller könyve: „*Használati utasítás a Föld-úrhajóhoz*”, amiben a mérnök-szerző azt feltételezte, hogy a társadalmi rendszer éretté vált arra, hogy a vezetési-ellenőrzési képességeket a politikusok és pénzügyi szakemberek átadják a dizájnereknek, művészeknek, mérnököknek. A feltételezés azon a diagnózison alapult, hogy a politikusok és pénzügyi szakemberek, mint specialisták, a valóságot egy kis lyukon keresztül szemlélik, ezért csak egy kis szeletét látják. Az utóbbiak foglalkozásuknál fogva holisztikusan látják a világot, a valóságot egészében szemlélik. Fuller tanulmányának merészsége azonnal az ellenkultúra, később az alternatívok Bibliájává vált, megjelent a jelző: a „dizájnt a hatalomra”!⁶

40 évvel Buckminster Fuller kiáltványa után kiderült, hogy kevésbé a dizájnerek azok, akik egy új makrovilág belsejét meghatározzák, hanem a meteorológusok. Mára már világossá vált számunkra, hogy nem a dizájn, hanem a meteorológia került hatalomra, mert egyelőre a globális belvilág legmeggyőzőbb modelljét ajánlják – írja Peter Sloterdijk. Hangsúlyozza, hogy a 21. század mint a megváltás világvására vonul be a történelembe, aminek a végén az emberiség a megváltástól való megváltásra és a megmentőktől való megmenekülésre vágyakozik. Ugyanakkor a 21. század a képmutatás és a kettősmorál korszaka is lesz. Túl a hiúságon, a pánikon és a képmutató retorikán, az első komoly kérdés: bevezethető-e a „Föld-úrhajón” egy globális stabilizációs rendszer? A kulturális evolúció nem ismer stabil egyensúlyt. Legjobb esetben az egyik élehető egyensúlytalansági állapotból a másik egyensúlytalanságba vezet át. A meteorológiai reformáció egyfajta ökológiai kálvini-mushoz vezet el minket, ami azon az axiómán alapul, hogy az emberiségnek csak ez az egy Föld áll rendelkezésére, ezért önrombolás nélkül nem folytathatja tovább a megszokott tevékenységét. Paradox módon a globalizáció saját alapvető tendenciája ellentétévé válik. A mindent átfogó terjeszkedés, mindent átfogó korlátozást kényszerít ki. Miközben a globalizáció a jólétet kívánja általánossá tenni, felismeri, hogy csak annak ellentétével válhat meg: a mindenki számára való takarékossgal. A 21. század birkózással telik majd

4 Thomas L. FRIEDMAN: Die Welt ist flach. (Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 2006.) 20-21., 244-45. p.

5 Uo. 66. p.

6 Buckminster FULLER: Bedienungsanleitung für das Raumschiff Erde (Dresden und Amsterdam, 1984.) In.: Peter SLOTERDIJK: Was geschah im 20. Jahrhundert? (Suhrkamp, Berlin 2016.) 23-26. p.

a terjeszkedés és az önmegtartóztatás között. Nem kerülhetjük el a választást a tűzijáték etikája és az askézis etikája között. Érezni fogjuk, hogy a vitatott alternatívák hogyan hatják át életünket, és hogyan fogunk ingadozni a mániás tékozlás és a depressziós takarékoság között. Ha a bejelentett reformáció egy meteorológiai szocializmushoz vezetne el, kívülről a Föld egy takarékos csillagnak volna érzékelhető. Minden egyes ember egy bizonyos kibocsátási-díjat birtokolna, ami őt az atmoszféra részfényesévé tenné. Be kell látnunk azonban, hogy a globális mértékletesség etikája és a remény egy klimatikus szocializmusban illuzórikus. Nem csak a terjeszkedő civilizációnknak mond ellent, hanem a magas kultúrák hajtóerejének is. Ezek ugyanis az önfenntartás utáni törekvés és az előbbre jutás vágyának összeszövődése nélkül nem elgondolhatóak – állapítja meg a német filozófus.⁷

A „fenntartható fejlődés – írja James Lovelock, a Gaia-elmélet megalkotója – egy mozgó célpont. Azt a folyamatos törekvést reprezentálja, hogy egyensúlyt teremtsen a társadalmi jólét, a gazdasági növekedés és a környezetvédelem között a jelenkori- és a jövő generációk számára. Sokan morális felsőbbrendűséget tulajdonítanak ennek a nemes politikának a *laissez faire* gazdaság felett. Számunkra azonos következménye van a két teljesen különböző megközelítésnek: a katasztrofális globális változás. A tévedés, amit egyaránt osztnak, az a hiedelem, hogy a további fejlődés lehetséges, és a Föld többé-kevésbé abban az állapotban marad, ahogy most van; legalább is a 21. század első felében. Két évszázaddal ezelőtt, amikor a változás még lassú volt, lett volna időnk megalapozni egy fenntartható fejlődést, de ma már túl késő. 1800-ban, amikor 1 milliárd ember élt a Földön ez a felelőtlen politika elfogadható volt, mert kevés sérülést okozott. A fenntartható fejlődés és az eddig megszokott gazdasági növekedés folytatása olyan elvárások, mintha a tüdőrákban szenvedő betegtől azt várnánk el, hogy hagyja abba a dohányzást. Mindkettő tagadja a Föld megbetegedését. Vallásos és humanista hiedelmek szerint úgy tekintenek a Földre, mint ami azért van, hogy az emberiség javára szolgáljon. Két külön úton járnak, ami hamarosan egy sziklás úton vezet tovább egy új kőkorszakba, egy nehéz helyzetben lévő bolygón. A túlélés közülünk csak keveseknek lesz biztosított. (...) Ma az emberiséget és a Földet egyaránt halálos veszély fenyegeti. Kevés idő van a megmenekülésre. Ha a tudomány középvezetői valamivel kevésbé reakciós nézeteket vallanának a Gaiáról, még 20 évünk lenne arra, hogy a jövőnkéről az eddigieknél sokkal nehezebb emberi és politikai döntéseket hozzunk” – írta Lovelock 2006-ban.⁸

2014-ben megjelent, legújabb könyvében pedig azt hangsúlyozza a százéves tudós, hogy „a legjobb cselekvés nem a fenntartható fejlődés, hanem a fenntartható visszavonulás. Egy csatamezőn, amikor a nyerési esélyeket nagyon kicsinek tekintik, egy jól tervezett visszavonulás rendszerint a legjobb választás.”⁹

Elég lehangoló jövőkép, és lehangoló befejezése egy esszének.

ÖSSZEFOGLALÁS

A globalizáció még nem volt tudományos probléma az elmúlt évszázad 70-es éveiben, Józsa Péter szemiotikai munkásságának idején. Miközben napjaink közbeszédét a nemzetállami szuverenitás növekedése tölti ki, a világ átváltozása szakadatlanul zajlik; egyesek szerint olyan rossz irányban, hogy az emberiség sorsa már megpecsételődött. Ez a tanulmány a globalizáció néhány jellegzetességét kívánja leírni a tudományos gondolkodásban népszerűvé vált metaforák segítségével.

7 Peter SLOTERDIJK: Was geschah im 20. Jahrhundert? (Suhrkamp, Berlin 2016.) 31-34. p.

8 James LOVELOCK: *Revenge of Gaia*. (Penguin Books, 2007.) 4., 33. p.

9 James LOVELOCK: *A Rough Ride to the Future*. (Penguin Books, 2015.) 3. p.

ÚJVÁRI EDIT

JÓZSA PÉTER MŰVÉSZET- SZOCIOLÓGIAI NÉZETEI ÉS A KÉPI FORDULAT TEÓRIÁJA

A 2019. évi VI. Józsa Péter Művelődésszemiotikai Szimpózium témája egy-egy Józsa-tanulmány újraolvasása, értelmezése, megvitatása volt. Egy olyan kutató munkássága, személye került ismét fókuszpontba a nagyrákosi programban, akinek intellektusát, interdiszciplináris érdeklődését és kutatási programjait rendkívül nagyra becsülték a kortársai, aki az MTA I. Osztályán belül az 1970-es években működő Összehasonlító Művészetelméleti Interdiszciplináris Munkabizottság vezéregyéniségei közé tartozott. Tanulmányai, kötetei jelen vannak a felsőoktatásban, írásai ma is ösztönzően hatnak.

A Józsa szimpóziumra a szakterületemhez, a vizuális szemiotikához, ikonológiához közel álló, *A festmények hatása* című 1974-es tanulmányt választottam, amely az 1986-ban megjelent *Az esztétikai élmény nyomában* című Józsa kötetben olvasható (Józsa 1986. 213–232). A tanulmány kérdésfelvetései elsősorban a művészetszociológia és művészetpszichológia tárgykörébe sorolhatók, kutatásmódszertana empirikus vizsgálatra épül. A kutatás során, az irodalom és olvasásszociológiai vizsgálatok nyomán, a hat kiválasztott festményre vonatkozó kérdőívet 321 személy válaszolta meg. A kérdések Giotto, Rembrandt, Van Gogh, Kandinszkij, Chagall és Lichtenstein egy-egy festményére vonatkoztak, a kérdéssor összeállításában S. Nagy Katalin művészettörténész szakmai segítségét vette igénybe a szerző.

Józsa Péter abban határozta meg a vizsgálat újdonságát, hogy mű jelentését („a mű »mit közöl«”) a befogadók reakciója felől közelítette meg, az esztétikum társadalmi méretekben érvényesülő hatásmechanizmusaira fókuszált. Szemléletmódja, kutatási alapállása a durkheimi szociológiát idézi: „az esztétikai termék hatásmódja társadalmi tény” (Józsa 1986. 214). Az esztétikumot kommunikációként értelmezi, amely formáiban és értékeiben az emberek közötti, társadalom által determinált közlési és érintkezési mód. Ebből a nézőpontból vizsgálja az esztétikai élmény társadalmilag releváns struktúrájának típusait. Józsa meglátása szerint egy ilyen kutatási program kiegészíti a művészetpszichológia kutatási törekvéseit. Ez a kutatási módszertan összekapcsolja a művészetszociológia és a kommunikációkutatás szemléletmódját és eredményeit.

A hat festményre vonatkozó művészetszociológiai befogadásvizsgálat feladatát abban határozza meg, hogy az esztétikum társadalmi méretekben érvényesülő hatásmechanizmusa ezáltal megragadhatóvá válik, valamint az esztétikai élmény társadalmilag releváns struktúrája, típusai leírhatók. Ezen a ponton fontos meghatározni Józsa esztétikumra vonatkozó nézetét, amelyet definíció-szerűen meg is ad. Meghatározása szerint, a klasszikus esztétikai elméletek nyomán az esztétikum: „a valóságnak a különös által való megismerése és visszatükrözése”. Ugyanakkor kommunikációelméleti aspektusból ki is egészíti, eszerint: „az esztétikum: kommunikáció, azaz kódjaiban, lefolyási formáiban és értékeiben társadalmilag determinált közlési, érintkezési mód az emberek között” (Józsa 1986. 214).

A kutatás hipotézise a modern kép-teória szempontjából is releváns, hiszen a képekről való tudományos megközelítések, elemzési szakkifejezések összefüggenek az oktatás eredményeként a befogadók értelmezési „szókincsével”, attitűdjével is. Józsa megállapítja, hogy a képzőművészeti kultúra megragadása, közvetítése az európai kultúrában irodalmi-fogalmi alapozású, az általános kulturáltságból hiányzik a vizualitásra vonatkozó kifejezések, megfogalmazások eszköztára, a zenéhez hasonlóan elsősorban emocionális hatást vált ki. Hozzá kell tennünk, hogy a kutatási kérdőív kérdéssorában is találunk olyan megfogalmazást, ami e fentebb említett tendenciát szemlélteti és egyben erősíti. Például a 4. kérdés a képek jellegére kérdez rá, választási lehetőségként a „drámai / lírai / elbeszélő” kategóriák jelennek meg, azaz maga a kérdés is a három alapvető irodalmi műnemre utal.

Ez a témakör azért is érdekes része a tanulmánynak, mert a vizuális és a textuális (beszédcentrikus-fogalmi) kultúra különbözőségére irányítja a figyelmet, ugyanakkor, értelemszerűen, a Mitchellhez kötődő, az 1990-es években megfogalmazódó „képi fordulat”-ot megelőző teoretikus alapállást tükröz. Ezáltal a „fordulatot”, a mediatizált, a képek dominanciájának jelenlegi korszakát megelőző időszakra nyerünk rálátást. A vizualitás és a textualitás, a világ-mint-szöveg és a világ-mint-kép modellek kérdésköre korunk fontos kultúrelméleti tematikája. Mirzoeff meghatározása nyomán „az emberi tapasztalat soha korábban nem látott mértékben vált vizuálissá és vizualizálttá” (Mirzoeff 2000).

Józsa a *Kód – kultúra – kommunikáció* című kötetében is kitér a vizualitás jellemzésére, a „képi nyelv” meghatározására (Józsa 1975. 13). A képet az emberi közlések megfogalmazásának egyik vizuális kódjaként határozza meg, amelyet a civilizáció az „írás mellett” alkotott meg. Úgy véli, hogy az írás, különösen a könyvnyomtatás korától kezdődően, a közlés kódolási és tárolási technikáinak változásával magát az emberi kultúrát is átalakította. A képi kommunikáció képessége, úgy véli, gyengült a verbalitáshoz szorosan kapcsolódó írás dominánsává válásával. Józsa a festészetet a „képi nyelv” egyik változatának tekinti.

Ugyancsak a nyelvhez kapcsolódóan, szemiotikai fogalmakat alkalmaz a „műalkotás grammatikája”, az esztétikai „szöveg” értelmezéséhez (Józsa 1975. 21). Úgy véli, hogy a megértés szintjeinek megfejtéséhez esztétikai kódok ismerete szükséges, amelyek nélkül nem lehet értelmezni az alkotásokat. Az egész európai kultúra specifikumának tekinti a „többrétegűség” jelenségét, amelyet „csak a modern művészetszemiotika fejthet meg”. Ebben fontos szerepet jelöl ki a jelölő–jelölt viszony esztétikai struktúrája elemzésének, csakúgy, mint a konnotativitás elméletének. Fontosnak tartja az „esztétikai jel” felhő- vagy udvarszerű asszociációs mechanizmusának végig gondolását (Józsa 1975. 19). A szemiotikai szövegelmélet mint átfogó esztétikai elemzési módszertan, Józsa szerint képes a többértelmű jelentések feltárására.

Visszatérve *A festmények hatása* című tanulmányra, a konkrét kutatási program olyan, festményekre vonatkozó művészetszociológiai vizsgálat, amely „az esztétikum társadalmi méretekben érvényesülő hatásmechanizmusait, az esztétikai élmény társadalmilag releváns struktúráját és típusait” kívánja feltárni (Józsa 1986. 215). A vizsgálat kétféle információt eredményez. Egyrészt feltárja az esztétikai termékek hatásmechanizmusának közös jellemzőit, az esztétikummal kapcsolatos viselkedés, a műre való reagálás sokféle elemét, amelyből „kirajzolódik az esztétikai élmény társadalmi struktúrájának” információja. Másrészt a befogadók társadalmi tipológiájára utalnak a kérdőívekből feltárható információk, „az esztétikummal szembeni viselkedésnek egy konkrét társadalomban jelenlévő társadalmilag releváns típusait nyújtja” (Józsa 1986. 216).

A tanulmányban a szerző néhány kérdést (a 3., 4., 6., 14., 17., 18.), valamint a hat festménnyel kapcsolatos, kérdőíven szereplő válaszadási lehetőségeket mutatja be, majd elemzi, az adatokkal is szemléltetve, táblázatokban összesítve a válaszok százalékos megoszlását. Egyes kérdések a művek „érthető” vagy „részben érthető”, „nem érthető” voltára kérdez rá, ennek eredményként a válaszadók a tradicionális, középkori, újkori festészetet (Giotto, Rembrandt) ítélték érthetőnek, a modern figurális alkotásokat (Van Gogh, Chagall, Lichtenstein) érthetőnek és részben érthetőnek, míg a nonfiguratív festészet a többség számára nem érthető (Józsa 1986. 219). A formai sajátosságok jelentősége, élmény és hangulati tényezők meghatározása is szerepet kapott a kérdőívben (pl. „indulati, érzelmi / értelmi [gondolatokat ébresztett] / esztétikai [a tiszta látvány hatott, a szépség, a formai megoldás stb.] / egyéb” (Józsa 1986. 217).

A 6. kérdés a hat festmény legfontosabb hatásrétegére kérdez rá, a választási lehetőségek megfogalmazásában már döntően a vizualitásra, festészeti, képi vonatkozásokra helyeződik a hangsúly (szín / kompozíció / stílus / téma – mondanivaló / hangulat). A kutatás 14. kérdése, a képekre történő szubjektív reagálás kapcsán az emocionalitást és egyben az intellektuális hatás hiányát konstatálja. Mint írja, hiányzik a befogadói körben a vizualitásra való reflektálás képessége, nincs specifikus „képzművészeti nyelv”, a képekhez való hozzáállásban, mint hangsúlyozza, a festmények nézője „irodalmi műként próbálja »nézni«, értelmezni és feldolgozni a képet” (Józsa 1986. 223). Az európai „irodalmi-fogalmi-verbális kultúra” jellemzője az, hogy „az intellektuális megközelítési módot a fogalmi, verbális élményszférák... monopolisztikusan” kötik le (Józsa 1986. 225, 227). A kutatási időszakban a befogadók azokat a festményeket tartották inkább érthetőnek és egyben élvezhetőnek, amelyek az irodalom kategóriáit alkalmazni tudták.

Józsa lényegében hasonló következtetésekre jut, mint a lingvisztikai fordulat 1967-es teóriájára reflektáló, 1990-es években W. J. T. Mitchell, Gottfried Boehm által megfogalmazott „képi fordulat”-elmélet. Mitchell kritikai gondolatmenete szerint a lingvisztikai dominancia eredményeként „A lingvisztika, a szemiotika, a retorika és a »textualitás« különféle modelljei a művészet, a média és a kulturális formációk kritikai leírásának lingua francájává váltak. A társadalom szöveg” (Mitchell 1992; Szőnyi 2004. 182–191). Gottfried Boehm szintén a kép „vizuális másság”-át tudatosítja, a képleírás és tartalomelemzés eredményeinek elismerése mellett a képi elemek jelentőségére irányítva a figyelmet (Boehm 1998). Nicolas Mirzoeff a következőképpen szembesíti a nyelvi és a képi dominancia különbözőségét és értelmezési lehetőségeik eltérő voltát.

A nyugati kultúra az intellektuális cselekvés legmagasabb rendű formájaként következetesen a beszélt nyelvet részesítette előnyben és a vizuális megjelenítést a gondolatok másodrendű illusztrációjaként fogta fel. A kutatási területként felfogott vizuális kultúra megjelenése viszont mára kikezdte ezt az egyeduralmat, létrehozva a – W. J. T. Mitchell kifejezésével élve – „képelméletet” (picture theory). E nézet szerint a nyugati filozófia és tudomány a szöveg helyett képi modellt alkot a világról és ez komoly kihívást jelent az olyan nyelvészeti alapú mozgalmakra mint amilyen a strukturalizmus és a posztstrukturalizmus melyekben a vitákat a világ írott szöveggé váló felfogása uralta. Mitchell szerint a képelmélet annak felismeréséből származik, hogy a nézőség (a nézés a tekintet a pillantás a megfigyelés praktikái a felügyelet és a vizuális élvezet) legalább annyira mély problémát jelenthet, mint az olvasás különböző formái (a kislábizálás a dekódolás az értelmezés stb.) és hogy a „vizuális tapasztalat” vagy a „vizuális műveltség” nem tökéletesen magyarázható a textualitás modelljében. (Mirzoeff 2000.)

Józsa a kutatása következtetéseként azt hangsúlyozza, hogy a képzőművészet „befogadási kódjából” hiányzik a „megformáltságnak mint közleménynek az intellektuális megközelítése” (Józsa 1986. 227). Míg a tradicionális és a modern figuratív, beazonosítható tematikájú képek esetében (Giotto, Rembrandt, van Gogh, Lichtenstein) jellemző a kép verbalizálása, Chagall és Kandinszkij alkotásának nincs „olvasási korrelációja”. Chagall szürrealista (egyéni mitológiát teremtő) figuratív festményének esetében az esztétikai élmény függetlenedik az olvasási kultúrától, Kandinszkij absztrakt műve viszont kívül esik a szemlélők értelmezhetőségi tartományán (Józsa 1986. 231).

Végül, összefoglalásként, az esztétikai élményre vonatkozóan azt a feltételezést fogalmazza meg Józsa, hogy egyidejűleg működik egy normatív értékrendszer, valamint egy spontán reagálási rendszer. A képek hatásával kapcsolatban az elementáristól, az érthetetlen–nyugtalanítón át a hatástalanig ível a viszonyulás. A tudatos, elemző és a naiv, csupán észlelő viselkedés kettőségét szintén alátámasztotta a festményekre vonatkozó kérdőíves kutatás.

Józsa röviden áttekintett tanulmánya a művészet- és művelődésszociológia 1970-es évekbeli eredményeire irányítja a figyelmünket. A kérdőíves kutatás ismertetése, a hipotézisek, a válaszok elemzése mellett olyan nagy volumenű teoretikus problémakörre is rávilágít, amely az európai kultúra irodalmi–fogalmi–verbális dominanciájaként határozható meg, amely különösen a könyvnyomtatás korától kezdődően a 20. század utolsó harmadáig jellemző maradt, és amely a festmények befogadásesztétikájában is, számos tekintetben korlátot jelent. Viszont az új, a képek dömpingjét érvényesítő technológiák film, video, internet (korszaka) kivívta a képek új elméletét is. A képzőművészet hagyományos elemzési módszertanát is átalakítva ezzel, a képi relációknak, a vizualitás eszköztárának, a formai megoldásoknak az elemzését helyezve előtérbe. Oskar Bätschmann művészettörténeti hermeneutikája, ennek megfelelően, a képi produktivitás megragadását tekinti elemzési feladatnak „az értelem és a jelentések utáni hajtóvadászat” helyett (Bätschmann 1998. 80. 105). Max Imdahl a „világ fogalom alóli felszabadítására való törekvés”, valamint a „denotatív látástól való megszabadulás” tendenciájaként értelmezi mindezt (Imdahl 2002. 211).

SZAKIRODALOM

- Boehm, Gottfried, 1998. A képleírás. In: Thomka Beáta *Narratívák 1. Képelemezés*. Bp. Kijarat. 19–36.
- Bätschmann, Oskar 1998. *Bevezetés a művészettörténeti hermeneutikába*. Bp. Corvina.
- Hornyik Sándor 2000. *A képi fordulatról*. <http://exindex.hu/index.php?page=3&id=417> [2019. 07.10.]
- Imdahl, Max 2002. Művészettörténeti megjegyzések az esztétikai tapasztalathoz. In: Bacsó Béla (szerk.) *Fenomén és mű. Fenomenológia és esztétika*. Budapest, Kijarat Kiadó, 211–222.
- Józsa Péter 1975. *Kód – kultúra – kommunikáció*. Budapest, Népművelési és Propaganda Iroda.
- Józsa Péter 1986. *Az esztétikai élmény nyomában. Művészetszociológiai és szemiotikai tanulmányok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Mirzoeff, Nicholas 2000. Mi a vizuális kultúra? Ford. Horányi Attila. *Ex Symposion*, 32-33, 2000. 27-32.
- Mitchell, W. J. T. [1992] *A képi fordulat* http://balkon.art/1998-2007/2007/2007_11_12/01fordulat.html
- Szőnyi György Endre 2004. *Picture & Scriptura. Hagyományalapú kulturális reprezentációk huszadik századi elméletei*. Szeged, JATEPress.

ÖSSZEFOGLALÓ

Tanulmányomban *A festmények hatása* című Józsa Péter írásra fókuszálok, amelynek kérdésfelvetései a művészetszociológia és művészetpszichológia tárgykörébe sorolhatók. Az empirikus vizsgálat ismertetése és az eredmények elemzése alapján megragadható Józsa kutatói módszertana. Emellett a szociológiai, kultúraelméleti, kommunikációtudományi és szemiotikai elméleteken alapuló szintetizáló kutatói szemléletmódja is kirajzolódik. Józsa fontos megállapításokat tesz az vizuális esztétikai élmény megfogalmazásai kapcsán a képzőművészetre vonatkozó értelmezési tartományok jellemzőiről, az európai kultúrában domináló fogalmi–verbális kultúra túlsúlyáról. Ezzel lényegében megelőlegezi az 1990-es évekbeli „képi fordulat” teória állításait.

MÓD LÁSZLÓ – SIMON ANDRÁS

A PÁLINKAFŐZÉS MINT HELYI TUDÁS A MURAVIDÉKEN

PÉLDÁK DOMONKOSFA ÉS HODOS KÖRNYÉKÉRŐL

A 20. század folyamán Magyarországon a pálinkafőzés jelentős változásokon ment keresztül, mivel az első világháborút követően a házi lepárlás illegális tevékenységgé vált, az égetett szeszes italok előállítására már csak községi szeszfőzdékben nyílt lehetőség. Más volt a helyzet az utódállamok, különösen a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, a későbbi Jugoszlávia esetében, ahol nem érvényesült ez a szabályozás, azaz a korábbi gyakorlat élhetett tovább. A pálinka előállításához, különösen a szeszes lepárláshoz kapcsolódó helyi tudás kontinuuusnak tekinthető, nem tűnt el vagy nem szorult vissza az illegális szeszgyártás szférájába. Az Őrség tájegység Szlovéniához tartozó települései (Bükalja – ma Domonkosfa része, Domafölde, Hodos, Kapornak) kiváló lehetőséget kínálnak arra, hogy ebben a témában kutatásokat végezhessünk. Térségünkben a gyümölcsstermesztés a múltban kiemelkedő mezőgazdasági ágazatnak számított, a termés sokoldalú hasznosítása magában foglalta a különböző párlatok előállítását is.¹

Kutatásokat ebben a témában a 2000-es évek elején kezdtünk végezni, amikor a Magyar Nemzeti Művelődési Intézettől megbízást kaptunk arra, hogy a kapornaki tájházban egy állandó kiállítást állítsunk össze a pálinka készítésének helyi tradícióiról. Ennek a háttérét az szolgáltatta, hogy az épületben az 1940-es évektől szeszfőzde üzemelt, ahol megmaradtak a desztilláló berendezés alkotóelemei. A lepárló készüléket magában foglaló helyiség ideális környezetet biztosított ahhoz, hogy befogadhassa az állandó tárlatot.² A kiállítás rendezését megelőzően Hodos környékén intenzív terepmunkát végeztünk azzal a kimondott céllal, hogy dokumentáljuk a pálinka előállításának folyamatát a cefre készítésétől a szeszes lepárlásig bezárólag. A kutatás során azt tapasztaltuk, hogy az otthoni szeszégetés még mindig gya-

- 1 Balázs Géza a „Népi pálinkászat a Dunántúlon” című írásában a térséget egyenesen „pálinkatájnak” nevezte, ahonnan a témára vonatkozóan a legértékesebb néprajzi leírások származnak. Lásd: Gönczi Ferenc 1914. 583–585.; Kardos László 1943.; Bödei János 1943. 69–96.; Némethy Endre 1945. 67–69.; Szentmihályi Imre 1956. 23–28.
- 2 A pálinkafőző berendezés eredeti helyén történő megjelenítésén túl fényképekkel, rajzokkal és táblázatokkal illusztrált tablók segítségével igyekeztünk bemutatni a térség szőlő- és gyümölcsstermesztését. A különféle mezőgazdasági munkaeszközök, a szeszfőzés és a pálinka tárolásának kellékei különböző méretű dobogókon nyertek elhelyezést. A szőlőstermesztés, szőlőfeldolgozás kiállított tárgyai között metszőollókat, kapákat, permetezőt, porozót, szőlődarálót, boroshordót és a Skerlak család által használt középsorsó prést találhatunk.

korlatnak számított, sőt egy számunkra teljesen újszerű szerkezet segítségével történt, melynek párhuzamai egészen a koraijkorig nyúlnak vissza. A terepmunka során több helyi gazdaságban vizsgáltuk a pálinkafőzéshez kapcsolódó szerkezeteket, építményeket, illetve a fogyasztási szokásokat, Domaföldén pedig lehetőségünk nyílt arra, hogy a szeszes lepárlás folyamatát teljes egészében dokumentálhassuk. Kutatásainkat a 2010-es években tovább folytatva újabb megfigyelésekkel tudtuk kiegészíteni korábbi eredményeinket.³ Azt tapasztaltuk, hogy a pálinkafőzéshez kapcsolódó tradicionális tudás újabb és újabb elemekkel, innovációkkal bővíthet a cefrőzés, a szeszes lepárlás, valamint a különféle ágyas pálinkák összeállítása terén. Mielőtt górcső alá vennénk az égetett szeszek készítésének folyamatát, fontosnak ítéljük jellemezni azt a két mezőgazdasági ágazatot, a szőlő- és gyümölcsstermesztést, amelyek alapanyagot szolgáltatnak e tevékenységhez.⁴

Kutatásaink tehát először a kapornaki tájházban található szeszfőzde kiállítóterré alakításához, az állandó tárlat előkészítő munkálataihoz kapcsolódtak, aktualitásukat azonban nem veszítettek el azóta sem, hiszen a Délnyugat-Dunántúlon, különösen az Őrségben egyre felfokozottabb érdeklődés mutatkozik az őshonos gyümölcsfajták, termesztési technológiájuk, illetve hasznosítási lehetőségeik iránt. Különösen igaz ez a megállapítás a párlatokra, amelyeknek az elkészítéséhez a gyümölcsösök kiváló alapanyagot szolgáltatnak. Az elmúlt évek pomológiai kutatásai hívták fel a figyelmet arra, hogy az őshonos fajták közül nem egy szinte kizárólag pálinkafőzésre alkalmas. Különleges ízvilágukat minden bizonnyal hamarosan felfedezi a modern gasztronómia is, ami jelentős mértékben hozzájárulhat fennmaradásukhoz.⁵

SZŐLŐTERMESZTÉS

Településeink nem tartoztak Vas megye jelentős szőlőtermő falvai közé, de szőlőműveléssel és borkészítéssel évszázadok óta szívesen foglalkozott az itt élő ember. Legkorábbi adatunk a 17. századból, 1641-ből származik Hodosról, ahonnan Pap Mihályné azt kérvényezte a tiszttartótól, hogy mentesítsék egy ideig a robot teljesítése alól, mivel pincéjét feltörték. 1720-ban Kapornakon 8 és fél *kapás*⁶ szőlőt műveltek, köztük új telepítésekkel. Egy *kapás* szőlő ekkor másfél akó bort termelt. 1728-ban ugyanitt hat helyi és három extraneus szőlőbirtokost tartottak nyilván, akik 40 *kapásnyi* területen gondozták szőlőültetvényeiket. Hodoson a Mária Terézia-féle úrbérrendezés (1767) idején a gazdák még elkerülték bortermésük földesúri megdézsmálását, ám saját vizsálykodásuk azt eredményezte, hogy az 1770-es években az uradalom tisztjei ezen a településen is hegyvámot szedtek.⁷ 1785-ben a falu területén 19 *kapásnyi* szőlőt tartottak nyilván, 19 gazda tartozott hegyvámval az uradalomnak. Kapornakon ekkor 10 helybeli és 15 hodosi valamint domaföldi birtokos 25 és fél *kapás* szőlőt művelt.⁸

3 Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani adatközlőinknek (Ábrahám Sándor, Ábrahám Borisz, Jakosa Emerik, Krányec József, Laczó Géza stb.), akik a terepmunkák során megosztották velünk tudásukat.

4 Az Őrség szőlő- és gyümölcsstermesztéséről lásd legutóbb: Illés Péter 2017. 59–84.

5 A tanulmány a „Védett területek a szlovén-magyar határ mentén. Az együttműködés és a fenntartható fejlődés kihívásai.” című projekt támogatásával készült. (NKFH SNN 126230)

6 Az egy nap alatt egy ember által megkápálható szőlőterületet jelentette. Négyyszögöltre átszámított értéke – a talaj- és művelési viszonyok eltérései miatt – jelentős különbségeket mutatott. A 18. század folyamán 190–400 négyszögöles határok között mozgott.

7 A földesúri járandóságok körüli vitákra vonatkozóan lásd: Pável Ágoston 1936. 211–212.; Illés Péter 2017. 65–66.

8 Benczik Gyula 2005. 35.; Illés Péter 2017. 62.

Nemes-Népi Zakál György 1818-ban ekképpen jellemezte az őrségi szőlő- és bortermeles állapotát: „...a' Bor sem utolsó termés Eörségben (...) minden Helységnek vannak különös Szőlő ültetései közel a' Helységekhez a' magasabb Helyeken, és ha idejében szüretölne a' nyalánk Ember, meg lehető's Borokat Sajtolhatna. Nevezetesen pedig a' Kercai és Kapornaki ültetésekben termő borok a' Tót Borokkal vetélkedhetnek.”⁹ Az 1828-as országos összeírás a kapornaki szőlőhegy adottságait a következőképpen mutatta be: „földje kemény kövekkel vegyített sárga agyagból álló” Hodoson ekkor a kövecses homokkal kevert agyagtalajon fél holdnyi területen 5 akó bor termett.¹⁰

A települések határában művelt szőlőhegyek már az első katonai felmérés térképszelvényein szerepelnek, nem egy esetben, mint ahogyan Hodos vonatkozásában is látható, épületekkel, amelyek sorokba rendeződtek a dűlőutak mentén vagy a szőlőparcellák végében. Kapornak 1855-ből származó úrbéri térképén a relatív korjelző *Öreg-hegy* mellett „Új ültetés” névvel megjelölt szőlőültetvények is feltűnnek.¹¹ Hodos tagosított határáról 1863-ban készített mappáció két helyen, az *Öreg-hegyen*, illetve a *Kányú-hegyen* jelzett összefüggő szőlőket. Ezen a térképen is jól kivehetőek a szőlőhegyi épületek, amelyek egymás közvetlen közelében, a parcellák végében helyezkedtek el.¹²

A szőlőművelés gazdag múltjára utalnak a Nemes-Népi Zakál György leírásában szereplő szőlőfajták: *fehér vállas*; *rózsaszőlő* vagy *rókaszőlő*; *kecskecsöcsű*; *tökszőlő*; *lipovina*; *fehérszőlő* vagy *tótszőlő*; *mézesfehér*; *rakaszőlő* vagy *járdovány*; *csillongás szőlő*; *Szent Mártony szőlő*; *kadarka*; *cigányszőlő* vagy *fekete bajor*.¹³

Az 1873. évi szőlészeti statisztika tanúsága szerint egy-egy gazdának 2–3 holdnyi szőlője volt.¹⁴ A bor színéből (siller) arra következtethetünk, hogy a szőlőbirtokosok a fajtákat nem külön dolgozták föl, hanem a termésből vegyes bort készítettek. Az 1880/90-es években a *filoxéra* (szőlőgyökértetű) az ültetvények jelentős hányadát kipusztította, ezt jelzi – összehasonlítva a kártevő megjelenése előtti állapotokat rögzítő 1873-as számadatokkal – az 1895-ös mezőgazdasági statisztika adatsora. A 19. század végén Hodoson mindössze 10 kat. holdat vettek számba, Kapornakon ugyanekkor valamivel többet, 16 kat. holdat. Domonkosfán 43 kat. hold még termő szőlőt regisztráltak, 12 kat. holdat viszont már kiirtottak vagy parlagon hevert.¹⁵ A Keleti-féle statisztikával szemben ezek az adatok a szőlőtermesztés jelentős mértékű visszaszorulásáról tanúskodnak, hiszen az 1873-as állapotok szerint Hodoson 140, Kapornakon 102, Domaföldén 12, Domonkosfán pedig 80 kat. holdnyi szőlőt műveltek.¹⁶

A *filoxéra* után vidékünkön is a különféle szőlőbetegségeknek ellenálló direkttermő szőlőfajták terjedtek el: a *smarnica* (*noah*), a *kurtanoha*, az *izabella*, a *klitán* és a *kormin* (*jurka*).¹⁷ Ezek a fajták díszlenek napjainkban is a falubeli portákon álló támrendszerekre

9 Nemes-Népi Zakál György 1985. 20.

10 Benczik Gyula 2005. 35.

11 Kapornak térképe (TK 981, Országos Széchényi Könyvtár)

12 Hodos tagosított határa (TK 1479, Országos Széchényi Könyvtár)

13 Nemes-Népi Zakál György 1985. 20–21.

14 Keleti Károly 1875. 386.

15 A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Budapest, 1897. 222.

16 Keleti Károly 1875. 386.

17 Az amerikai eredetű szőlőfajtákat már a két világháború idején próbálták a hatóságok különböző rendeletek kibocsátásával kiszorítani a természetéből. Dobronak és Lendva környékén a fajtaváltás sikeresen le is zajlott, az Őrségben azonban továbbra is meghatározó a jelenlétük a lakóházak körüli lugasokon. Manapság egyre többen kezdik felismerni azt, hogy ezekben a fajtákban sokkal több potenciál rejlik, mint ahogyan azt korábban számon tartották. A borkészítés mellett kiválóan alkalmasak ecetek, szörpök, illetve különböző lekvárok előállítására is. Az ún. oltott szőlők inkább a településektől távolabb elhelyezkedő szőlőhegyeken találhatóak meg kordonrendszert ültetvényekben, jóllehet a direkttermő fajták is kezdenek visszatérni. Napjainkban különösen a *kormin* vagy *jurka* iránt mutatkozik nagy érdeklődés, amiből siller jellegű borok, ivólevelek és szörpök készülnek.

futtatva. Az ún. *gunyhólugasok* oszlopait, a *lugaslábakat* kemény *agácfából* állítják, *átkötőfának* a fenyő is kiválóan megfelel.¹⁸ A bő termést adó szőlőlugasok viszonylag kevés gondozást igényelnek: a vesszőket metszik, a lugas alját kaszálják, s nyáron a dús zöld hajtásokat sarlóval vagy metszőollóval ritkítják.

*Szőlőlugas egy hodosi portán
(Mód László felvétele, 2002.)*

A termést szeptember végén, október elején szüretelik, minden fajtát egybe szednek, így siller vagy rubinpiros színű bort szűrnek. Az elmúlt évtizedekben a vizsgált településeken a szőlő- és bortermelésben jelentős változások történtek, amelynek következtében a szőlőhegyeken megjelentek a modern támrendszerekkel ellátott magasművelésű ültetvények. Gondozásukhoz ma már elengedhetetlenek a különböző típusú gépek, traktorok, amelyekkel a permetezés és más szőlőmunkák könnyedén elvégezhetőek.

Hodos község képviselőtestülete az 1892. június 12-i ülésén foglalkozott a főszolgabírói rendelet nyomán a *peronoszpóra* elleni védekezés kérdésével. Elfogadták a szabályrendeletet, mely arra kötelezte a gazdákat, hogy az 1893. évtől május 1-je és június vége között rézgálicoldattal rendszeresen permetezzék szőlőültetvényeiket. A hegybíróóság előjárói kötelesek voltak beszámolni az előírt kötelezettségek teljesítéséről. Azok a gazdák, akik nem tettek eleget az előírásoknak, 3–5 forintos büntetést fizettek a hegyközség pénztárába.¹⁹

A szőlőbirtokosok Hodos, Kapornak és Domonkosfa települések határában lévő szőlőhegyeken karós-tőkés művelési rendszerű ültetvényeket gondoztak. Itt a korábban felsorolt direkttermő fajták mellett egyre nagyobb területen oltott szőlőket (*rizling*, *hárslevelű*) is termesztettek, melyek rendszeresebb gondozást, permetezést kívánnak. A 20. század közepéig adatolható, hogy szőlőérés idejére a hegyi gazdák a hegygyűlésen *szőlőpásztort* fogadtak, aki addig vigyázta a termést, amíg az utolsó gazda is le nem szüretelt. Munkájáért ellátást és némi terményt, leginkább búzát kapott. Éjjel-nappal a hegyen tartózkodott, a csőszkunyhóban lakott. A lugasról vagy a tőkéről leszüretelt szőlőt *szőlőmorzsolóval* zúzták össze vagy a *présváluban sulokkal*, *sukkal* törték meg. A lédús szőlőcefrét gyakran napokig hagyták a héjon erjedni, s csak ezt követően sajtolták. Az Őrség területén a hagyományos, fából készített prések közül mind a főfás (*bábányos*) mind pedig a középsós (*srófós*) típust használták szőlő és gyümölcs sajtolására egyaránt. A mustot a *borválnun* keresztül töltötték a hordóba, s ha a bor kitarzott a következő szüretig, kétszer fejtették. A szőlőhegyeken boronapincék álltak, melyek mára szinte teljesen eltűntek, mivel egykori tulajdonosaik lebontották az építményeket. Napjainkban többnyire a falubeli háznál zajlik a szőlő feldolgozása, a bort a házipincében vagy a ház melletti domboldalba fűrt, hűvös lyukpincében tárolják. A borkészítés területén is tetten érhető a modernizálódás, hiszen az erjesztés, gyakran az

18 További kutatásokat igényelne az Őrségi lugasos szőlőművelés. Párhuzamként lásd: Égető Melinda 1983. 119–150.

19 Göncz László 2005. 101–102.

érelés is saválló fémtartályokban történik, amelyek alkalmasak a must hűtésére, az erjedési folyamat szabályozására. A feldolgozásban megjelentek a legkorszerűbb zúzó-bogyózó berendezések, illetve szőlőprések.

GYÜMÖLCSTERMESZTÉS

Az irtványokon, a legelőkön és a kaszálóréteken tenyésző fák termését az őrségi ember sokféle módon hasznosította. A szilvából lekvárt,²⁰ pálinkát főzött, a felszelt almát, körtét a napon vagy a kemencében szárította, aszalta.²¹ Különlegességnek számított az összezúzott gyümölcsből sajtolt, savanykás ízű bor, amelyet nyári melegben hűsítő italként fogyasztottak.²²

„Gyümölcse Vannak jó is, sok is. A' nyugoti járasok, mellyeknek kevesebb természet ajándék jutott, kettőztetett szorgalommal igyekeznek ezen hiányt kipótolni. Innen sok gyümölcsfát ültetnek, 's almájokat, körtvélyeiket a' róna magyar vidékekre hordván: ott gabonával cserélik fel. A' vendustótoknak legkedvesebb gyümölcsök a' szilva, úgy hogy a' hegyek allyai ezen fáktól szinte ellepítettnek, 's a' szilvapálinka égetés – amelly izére igen édes és erős, – majd minden háznál folyamatban van.” E mondatokkal jellemezte Fényes Elek Vas megye gyümölcsstermesztését, ami főként a nyugati járasok falvaira volt leginkább jellemző.²³ Az idézetből többek között az is kiderül, hogy a termés meghaladta az önellátás szintjét és a sík vidékek felé irányuló árucserre alapját képezte. Jelentős lehetett a pálinkafőzés is, ami főként a szilvára alapozódott. Hasonlóképpen vélekedik az Őrség egykori gyümölcskultúrájáról Kardos László, aki az 1943-ban napvilágot látott, mind a mai napig egyedülállónak mondható monográfiájában a korabeli viszonyok bemutatása során már csak múlt időben beszél e gazdálkodási ágazatról: „Az elmúlt másfélszázad alatt a gyümölcsösöket is ugyanaz a sors érte, mint a szőlőket, kipusztultak.” – sommázza röviden, majd így folytatja: „Mai állapotukban jelentőségük korántsem olyan nagy, mint amilyen a múltban lehetett.”²⁴

20 Hodos környékén lekvárt főként hosszú szilvából készítettek, mivel magja könnyen elvált a gyümölcs húásától. A dránci édes volt, ezért nem igényelte jelentősebb mennyiségű cukor hozzáadását. A szilvát a kimagozást követően a sparheton vaslábasban főzték. Akadtak olyanok is, akik a gyümölcsöt egy napig 2–3 dl borecetben áztatták, mivel így hamarabb elkészült a lekvár. Nagyobb gazdaságokban a termést az udvaron rézüstben főzték, máshol viszont a ruhamosásra és szappanfőzésre használatos katlan szolgált erre a célra. Főzés közben állandóan kevergették, máskülönben a lekvár könnyedén odaéghetett, lekozmasodhatott. Nemcsak szilvából, hanem almából, barackból, sőt még szőlőből is készítettek lekvárt, amivel különböző tésztaféléket ízesítettek.

21 A gyümölcstartósítás széles körben alkalmazott technikái között kiemelkedő helyet foglal el az aszalás vagy szárogatás. Az almát és a körtét négy–hat darabra szelték, a magot és magházat eltávolították, majd a gyümölcsöt tepsikben a kenyérsütést követően kemencében aszalták. Akadtak olyanok is, akik a tüzelőberendezés tetején szárították a téli csemegének szánt almát, körtét vagy szilvát. A takaréktűzhelyekben (sparhet, redli) is aszaltak, amelyeknek az ajtaját időnként nyitva tartották, mivel a magas hőmérséklettől könnyen megéghetett az aszalmány. Gyümölcsöt napon is szárogattak, amennyiben az időjárási feltételek ezt lehetővé tették.

22 A gyümölcs sokoldalú felhasználásában kitüntetett hely illette meg a borkészítést, amelynek alapanyagát a gazdag alma- és körtetermés biztosította. A feldolgozás technológiája tulajdonképpen két mozzanatból, a gyümölcs összezúzásából és a préselésből tevődött össze. Legtöbb alkalommal a szőlő kisajtolásához használt szerkezeteket vették igénybe, de ismeretesek kis méretű, kizárólag az alma és a körte levének kiszorítására használatos préstípusok is. A gyümölcslé 4–5 napig, egy hétig édes maradt, utána kezdett megerjedni, azaz „csípőssé” válni. Többszöri fejtés után a bor letisztult, nyáron a gyümölcs ízét sem lehetett már nagyon felfedezni benne. Melegben hűsítőként fogyasztották, hiszen jóval kevesebb alkoholtartalommal rendelkezett, mint a szőlőből készített nedű.

23 Fényes Elek 1991. 8.

24 Kardos László 1943. 144.

Az Őrség tájegység első néprajzi leírója, Nemes-Népi Zakál György is felfigyelt a gyümölcsfajták sokszínűségeire, amit a következőképp próbált bemutatni: „Az Igyekezeti avagy Szelíd Eörségghi Termések között még említést érdemelnek a ' Gyümölcstfák, a ' mellyeknek bősége van. Az almának sokféle nemei közt leg közönségesebb a ' pogátsa alma – az úgy nevezett metétt alma, a ' melly édes és más

Szőlő szedése egy kapornaki portán
(Mód László felvétele, 2002.)

Tartományokban nem igen látni -, a ' piros alma, a ' macz alma, a ' melly hosszúkás, zöld és savanyú, igen kemény és sokáig álló, – a ' muskota alma, apró, fehér, édes, – a ' tök alma a ' mely igen nagyra nyön; a ' bális alma, borizű: – a ' vaj-alma, édes és porhanyu; – a ' fehér pogátsa alma, – a ' koszos alma, és mindezeknek több féle nemei, a ' mellyek korábban vagy későbbben érnek.

A ' körtvénynek hasonlóképpen sok nemei találhatnak; leg nevezetesebbek a ' búza érő, – zabérő, sárga, – torsátlan, – vörös, – Somogyi, – sozu, – fekete sat. körték.

Úgy nem különben a ' Szilváknak még több neivagynak ú.m. a ' korán érő Szilvák a ' Sárga szilva, a ' mely tiszta sárga és magvaválós, a ' fejér Szilva, rövidebb, édesebb és magvaválotlan; – a ' buzaérő, – zab érő, – apró, – dobzu Szilvák, a ' mellyek mint többnyire fejérek vagy pirossak, és igen könnyen nyavalyát hideglelést vérhast okozók. A ' duranczi Szilvának többféle nemei; a ' hosszú Szilva,

legtöbb; – a Varjú Szilva; kökény Szilva, Lomonyu Szilva sat. Régen az Eörségghiek a ' Szilvát megasztalták és úgy használták; mára az Emberi torkoskodás azt hozta magával, hogy minden Szilva pályinkának főzetesen fel.²⁵ Kardos László az egyes gyümölcsfajták aprólékos jellemzésén túl gyakran a felhasználásuk módozatait is bemutatta, ami jól példázza a népi táplálkozásban és a gyógyításban betöltött szerepüket: „Savanykás téli alma a sárga mosánszki, nagy öreg, édes a kerek-óma, pirosas zöld, kemény az őszi vas-óma, a vasalmánál nagyobb a pogácsa-óma, nagy zöldes a tök-, savanykás, hegyes, piros a csöcs-, sujtákos piros a darás-óma. Rozsérő, édes a szentivány-alma, piros a buzaérő. Van még száraz piros alma, koraérő fehér pogácsa-alma, rikácsos piros koraérő: egér-alma, piros-sárgás, csíkos arany-alma stb. Egészen újfajta a Jonathán-alma. A körték közül: hosszúkás, húsos, sárga színű a zabérő-körte, sárgás a rozsérő is; barnás, édes a tuskis-körte, hosszúszerű, őszi a sózu-körte, nem egészen érik meg a fán, utóbb puhul meg, régi fajta, sok pálinkát főztek belőle; nagy, sárga a császár-körte, lopu-formájú a hiéber-körte, Lukács-napkor érik a téli-, vagy telető-körte, szintén téli körte a lományu-körte; a legrégebb fajták közé tartozik a későőszi pogácsa-körte, aranyszínű az őszi arany-körte, őszi a fekete-körte is, stb. A körték meg az almák mind ojtvány-ok, a szilvák mind magántermők. Ismernek koraérő és későérő ringlu-szilvá-t. Aratásban érik a buza, meg a sárga-szilva. A búza-szilvához hasonló a varju-szilva, de egy-két héttel később érik. Magvaváló az őszi hosszú szilva, lekvárfőzésre a legjobb; nem magvaváló a kékespiros duranczi. Még orvosság is. A fekete hólagra jó. – A nyári

25 Nemes-Népi Zakál György 1985. 19–20.

sárgabarack-ot itt-ott látni, rendszerint beérik, őszibarack-fák a szőlőben vannak. Ojtványi cseresznye a koraéő pünkösdi-cseresznye: van fehér, fekete, piros változata; vad-cseresznye az édesízű piros-sárga hólagos cseresznye, – pálinkát főznek belőle. – Az apró piros meggyre is akadhatni. – Hasonlóan szórványos az eperfa (fekete, fehér, piros). A szintén ritka szelid-gesztenyét sütik, főzik. Koszorúba fonva még a piacon is árulják. Diufa is több volt régen, mint ma. A papírhéjú diu belül tésztaba használják. – Kertenkint akadhatni ribizlire, egresre is.”²⁶

A 19. század végén településeink határában jelentős számú gyümölcsfát regisztráltak, ami egyértelmű bizonyítéka a gyümölcstermesztés jelentőségének, kiemelkedő szerepének. Hodoson 1895-ben 5520, Kapornakon 3423, Domonkosfán 4979 fát vettek nyilvántartásba. Mindhárom településen a szilvák számítottak meghatározónak 3320, 2397, illetve 2870 darabbal, ezeket követték az almafák és a körték.²⁷

Hodos környékén ez az egykor igen gazdag fajtaállomány napjainkra jelentősen megritkult, a gyümölcsfák többsége megfelelő gondozás hiányában kipusztult, újratelepítésükre nem került sor. Az almák közül a *batul*,²⁸ a *jonátán*, a *bobovec*, a *cigán*,²⁹ a *vas*,³⁰ a *mosánszki*,³¹ a *fehér pogácsa*³² és a *bor*³³ elnevezésűek számítottak elterjedtnek. Adatközlőink az almafajták közül az alábbiakat így jellemezték:

Cigánalma: nagytermésű, vérpiros, porhanyós

Vasalma: télen is elállt, tésztaféleségekhez használták

Mosánszki alma: nem nőtt nagyra, de sokáig el lehetett tartani

Fehér pogácsa alma: fehéres, nagy termést hozott

Boralma: hónapokig elállt

A helyi lakosok a szilvák közül a *hosszit*, a *dráncit* vagy *deráncit*, a *ringlut*, az *ojtottat*, a *sárgát*, valamint a *buzaérot* tartják számon mind a mai napig. A *hosszi*, ahogy neve is mutatja, hosszúkás és magvaváló, a *dránci* viszont *gömbölű* és ragadós volt, azaz a gyümölcs húsát nehezen lehetett elválasztani a magjától. Napjainkban is ismerik a *sozu*,³⁴ a *nagyasszony-*

26 Kardos László 1943. 144–145.

27 A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Budapest, 1897. 222.

28 A Kárpát-medence legrégebbi almafajtája, amely az Őrség területén is elterjedtnek számított. Ambrus Lajos – Darázi Zsolt – Dóka László – Halász Elemér – Kovács Gyula – Szakné Bor Tímea 2014. 204.

29 Nyári és téli változata is ismert, amelyeket rendszerint frissen fogyasztottak. Ambrus Lajos – Darázi Zsolt – Dóka László – Halász Elemér – Kovács Gyula – Szakné Bor Tímea 2014. 156.

30 Több változata ismert, amelyeknek a közös jellemzőjük, hogy alapszínük zöldes, napsütötte oldalukon pirosan mosott. Savanyú, fanyar íze miatt fogyasztásra kevésbé volt alkalmas, de kiváló ecet és pálinka készült belőle. Ambrus Lajos – Darázi Zsolt – Dóka László – Halász Elemér – Kovács Gyula – Szakné Bor Tímea 2014. 218.

31 Nagyon régi és viszonylag gyakori fajta volt a Nyugat-Dunántúlon. Termése szeptembertől érik, a tavasz második feléig is fogyasztható marad. Ambrus Lajos – Darázi Zsolt – Dóka László – Halász Elemér – Kovács Gyula – Szakné Bor Tímea 2014. 205.

32 Korábban széles körben elterjedt nyári almafajta, amely augusztusban érik. Leginkább frissen fogyasztható, hosszú ideig nem tárolható, leginkább aszalásra és gyümölcslevek készítésére alkalmas. Ambrus Lajos – Darázi Zsolt – Dóka László – Halász Elemér – Kovács Gyula – Szakné Bor Tímea 2014. 148.

33 A Göcsejben és az Őrségben több változata ismert, nevét felhasználásáról kaphatta. Ambrus Lajos – Darázi Zsolt – Dóka László – Halász Elemér – Kovács Gyula – Szakné Bor Tímea 2014. 180.

34 A Göcsej és az Őrség ismert és kedvelt körtéfajtája, amelyet elsősorban a belőle készített pálinka különleges, egyedi ízvilága miatt tartanak számon. Ecet készítésére is alkalmas, de a terméséből aszaltak is. Ambrus Lajos – Kovács Gyula – Óvári Miklós 2016. 113.

napi,³⁵ a *lómony*,³⁶ a *tüskis*³⁷ illetve a *mézes*³⁸ körtét. A *szot* borkészítésre és pálinkafőzésre használták leginkább. A gazdák olyan erős bort tudtak belőle erjeszteni, hogy könnyedén le-részedgethették, aki nagy mennyiséget fogyasztott belőle. A *nagyasszonynapi* és a *tüskis* aszálásra volt leginkább alkalmas. A *lómony* augusztus végén ért be. Adatközlőink a cseresznyefajtákat a gyümölcs színe alapján különböztették meg, vagyis fehéret, pirosat és feketét tartottak számon.

A gyümölcsfák szaporítása, nemesítése oltás útján történt. Alanynak leginkább az erdőkben kiásott vadkörte, illetve vadalma csemetéket tartották alkalmasnak, amelyeket a vég-

*Mosánszki alma Hodos határában
(Mód László felvétele, 2002.)*

leges helyükre ültettek és megvárták, amíg kellőképpen megerősödtek. Az oltáshoz akkor láttak neki, amíg a fa még nem hajtott ki, vagyis nem *mozgott*. Az alanyt vízszintesen elvágták, majd kisméretű kalapács és egy kés segítségével behasították. A hasítékba ezt követően kihegyezett oltógallyat illesztettek gondosan ügyelve arra, hogy a külső héj a vadéval egy irányban helyezkedjen el. Legtöbbször két nemes gallyacskát tettek az alanyba, hogy az eredés sikeresebb legyen. Az oltást végül agyaggal tapasztották be, a vad csemetére egészen a tövéig ruhát húztak, amit cérnával gondosan átkötöttek.

Erre azért volt szükség, hogy az eső az oltás számára légmentességet biztosító szigetelést le ne mossa. A gyümölcsfákat a múltban nem igen gondozták, nyesésüket sem végezték el, esetleg a száraz ágakat, gallyakat távolították el.

A 2010-es évek elejétől úgy tűnik, hogy a határ mindkét oldalán kezd megváltozni a hagyományos gyümölcsstermesztéshez való viszonyulás, hiszen egyre többen tekintenek megőrzendő és hasznosítható értéként a régi fajtákra, amelyeknek a szaporítása, telepítése a jövőben akár az öko-gazdálkodás, illetve az ökoturizmus különböző formáinak az alapját is képezheti. A hodosi magyar nemzetiségi önkormányzat kezdeményezésére 2012-ben a kapornaki tájház mellett létrehozták Muravidék első, őshonos fajtákat felvonultató gyümölcsöskertjét, ahova 46 csemetét ültettek. A szaporítóanyagot a környéken gyűjtötték össze, amelyekből Kovács Gyula, pörzszombati erdősz készített oltványokat. A Tündérkertben leginkább az almafajták képviseltetik magukat, de megtalálhatóak a berkenyék, a cseresznyék és a körték is. A csemeték mellett elhelyezett táblákon az oltóágak adományozóit és a fajták

35 Több fajtát tartottak számon ezen a néven, amelyeknek a közös vonása az volt, hogy augusztus közepe táján értek. Az őrségi változat termése kisebb volt a többinél. Ambrus Lajos – Kovács Gyula – Óvári Miklós 2016. 76.

36 Térségünkben számos változatban maradt fenn, melyek ízben, külső jegyekben eltérést mutathatnak. Közös bennük az, hogy mindegyik augusztusban érik, termésük nagyméretű és gyorsan romlásnak indul. Ambrus Lajos – Kovács Gyula – Óvári Miklós 2016. 67.

37 A fajta elnevezését sajátos ágrendszeréről kaphatta, amelyet sokoldalúan hasznosítottak, hiszen a terméséből készíthetett pálinka, ecet és aszalvány is. Ambrus Lajos – Kovács Gyula – Óvári Miklós 2016. 124.

38 Augusztusban érő körtéfa, melynek gyümölcsét rendszerint frissen fogyasztották. Ambrus Lajos – Kovács Gyula – Óvári Miklós 2016. 71.

megnevezéseit is feltüntették. A mintakert létesítésekor célként fogalmazódott meg, hogy egyfajta génbankként is funkcionáljon, ahonnan szaporítóanyagot nyerhetnek a helyi fajták ültetése iránt érdeklődők.

Kérdés persze, hogy ez a nagy munkával létrehozott gyűjtemény szolgál-e követendő példával, lesznek-e olyan helyi gazdálkodók, akik hajlandóságot mutatnak a régi fajták telepítésére és termesztésére? Betölti-e azt a szerepet, amit létesítői szántak neki vagy megmarad a kapornaki tájház egyik attrakciójának?

Legutóbbi, 2019 októberében végzett terepmunkánk során azt tapasztaltuk, hogy a fajtagyűjteménynek már érzékelhető a pozitív hatása. A helyi lakosok közül többen szedtek oltóágakat, sőt Hodoson létesült egy magántulajdonban lévő Tündérkert is, az Ábrahám család gondozásában, ahova kb. 80 darab oltott gyümölcsfát telepítettek.

PÁLINKAFŐZÉS, SZESZES LEPÁRLÁS

A vizsgált településeken pálinkát különféle gyümölcsökből, leginkább almából, körtéből és szilvából, valamint szőlőtörkölyből, illetve borseprőből főznek. Kisebb mennyiségben cseresznyéből, újabban pedig berkenyéből is készítenek párlatokat.³⁹ Domonkosfán manapság is úgy tartják, hogy a *sozu* illetve a *tüskés körtéből* lehetett a legjobb pálinkát főzni. Előbbi az erjesztés során nem esett annyira szét, utóbbi viszont leves volt. Aki sok fával rendelkezett, az cefrójét fajtánként külön is erjeszthette és főzhette. Adatközlőink legjobbnak a vadkörtéből készített párlatokat tartották, ám az apró gyümölcsből nagyon sokat kellett összeszedni. Hodoson manapság többen próbálkoznak a berkenye összegyűjtésével, cefrézésével és kifőzésével.⁴⁰ A fák többségét kivágták, egy-kettő maradt csak hírmondónak a határban. Akadnak olyan helyi gazdák, akik a közelmúltban berkenyefákat ültettek azért, hogy a jövő generációi is készíthessenek majd termésükből pálinkát.⁴¹

A megérett gyümölcsöt hosszú botokkal verik le vagy a fák ágait rázzák. A gyümölcsfák alá gyakran ponyvát is terítenek, ami nagymértékben megkönnyíti a termés összegyűjtését. A berkenyét Hodos környékén szeptember közepén kezdik szedni, termését a fáról rázzák le. Gyümölcséből nem tudnak nagy mennyiséget összegyűjteni, ezért a belőle készített párlatot csak ritkán, leginkább gyógyhatása miatt fogyasztják.

A gyümölcsöket speciális eszközzel, ún. *sukkal* (*sukke*) zúzzák, törik össze, amelyet rendszerint szilva- vagy kőtefából készítenek. A berkenye termését ezzel szemben darálják, vízzel szaporítják, mivel cefréje nem eléggé lédús. Az összezúzott gyümölcsöt kádakban vagy hordókban erjesztik. Korábban erre a célra főleg fából készített, dongás edényeket használtak, manapság viszont a különböző típusú és ürtartalmú, műanyagból gyártott kellek terjedtek el széles körben, amelyeknek a tetejét légmentesen le lehetett zárni. A szőlő kipréselt törkölyét szüret után fából- vagy műanyagból készített kádba tapossák, majd gondosan lefedik azért, hogy a cefre ne érintkezzen levegővel, azaz ne penészedjen meg.⁴² Akad

39 Az egyes fajtákat nem választják külön, hanem együtt dolgozzák fel. A körték közül a *sozu körtét*, illetve a vadkörtét együtt erjesztették ki.

40 A berkenyéről mint alapanyagról lásd: Sonnevend Imre 2013. 43–52.

41 Gönczi adatai szerint a Göcsejben pálinkát leginkább szőlő, illetve vadkörte törkölyéből, szilvából, borseprőből, ritkábban cseresznyéből, meggyből, *sozu* és *tüskés körtéből*, őszibarackból, szederből, valamint bodzából (*fődi bozza*) főztek. Gönczi Ferenc 1914. 583.

42 Göcsejben a kádban, egyfenekű hordóban elhelyezett törkölyt szőlő- illetve töklevéllal borították be, amire tenyérnyi vastagságban földet tapasztottak vagy *sulykoltak*. Gönczi Ferenc 1914. 584.

olyan gazda is, aki a szőlőt nem préseli, csak a levét engedi le, a visszamaradt zúzalékot használja pálinkafőzésre. Voltak, akik szőlőlevelekkel borították be a törkölyt, majd homokkal, agyaggal vagy földdel szigetelték. Hamut is szórtak a „földelés” tetejére, ami az esetleges repedéseket teljes mértékben tömítette. Újabb megoldásnak számít a cefrével töltött kádakra nájlón (nájlong) terítése, melyet kerékpárbelsővel szorítanak a tárolóedény falához. A gazdák a kierjedt cefrét nem főzik ki azonnal, hanem decemberig állni hagyják, amikor a lepárláshoz több idő áll rendelkezésre.⁴³

Ahogy tanulmányunk bevezetőjében említettük, 1920 után a pálinkafőzés gyakorlatában az új határok meghúzásával és az egymástól eltérő szabályozás érvényesülésével alapvető változások következtek be. Amíg Magyarországon a házi lepárlás illegálissá vált, addig a délszláv állam területén nem kötelezték a gazdákat arra, hogy községi szeszfőzdekben készítsék el pálinkájukat. 1941 és 1944 között a Muravidék magyar közigazgatás alá kerülésével a házi lepárlás tiltott tevékenységgé vált. Kardos László a következőképpen próbálta monográfiájában érzékeltetni a változásokat: „A régi kisüsti pálinkafőzés az állami szeszmonopólium következtében eltűnt, ma már csak a községi szeszfőzőben lehet nagy beépített kazánban pálinkát főzni. A régi kisüstnek mégis a nyomára lehetett akadni itt az Őrségben. Domaföldön, Órihodoson, Kapornakon, Domonkosfán, Bükallán a jugoszláv megszállás alatt szabadon főzhettek otthon pálinkát.”⁴⁴

*Vegyes gyümölcscefre hársvirággal
(Mód László felvétele, 2015, Hodos)*

Kardos László szerint az Őrségi pálinkafőző kunyhók viszonylag kezdetleges változata lehetett a sátoralakú forma, amelyet úgy készítettek el, hogy hosszú szálfákat támogattak egymásnak, aljukat a földre verték, végeiket pedig felül, csúcsban összekötötték. Ágaikat nem nyesték le, hanem meghagyták, az egész szerkezetet pedig vastagon hajdinaszalmával borították be. A kunyhó aajtáját vesszőből fonták. Másik típusba tartozott a külön erre a célra épített, fából készült, boronafalú építmény, amelyet Kardos Bükalján (ma Domonkosfa része) működés közben tanulmányozott: „Négyszögletes, zsupptetős kis hajlék, egyik sarkára átlósan tüzelős kemence van a földre tapasztva. A kazánba van süllyesztve a kotlán, katlan vagy üst, amelyből két rézcséve szolgál ki és megy keresztül egy hidegvizes hordón. A végük a hordón túl egy mélyedésbe helyezett pálinkás korsu-ba nyúlik. A rézkotlánban főzik a pálinkát.”⁴⁵ Az idézetben bemutatott, hagyományos Őrségi pálinkafőző kunyhók egyik utolsó darabja a 2000-es évek elején Hodoson, Breszkócs Géza portáján állt. Az épületben kialakított lepárló

43 Göcsejben a cefrét 1–3 hónapig hagyták állni, néha tovább is, ha kétfenekű, jól zárható hordó állt rendelkezésre. A pálinkát késő ősszel vagy télen főzték ki, a seprőt pedig tavasszal, borfejtés után. Úgy tartották, hogy ősszel és télen jobb minőségű párlatok készülnek, mivel a lepárláshoz havat, illetve jeget is fel lehetett használni, ami alacsony hőmérsékleten tartotta a hűtővizet. Gönczi Ferenc 1914. 584–585.

44 Kardos László 1943. 178.

45 Kardos László 1943. 177–178.

készüléket a környékbeli, illetve a szomszédos gazdák néhány esztendővel korábban még használták, akik rendszeresen égettek szeszt benne. Kapornak környékén a családi tulajdonban lévő szeszfőző szerkezetek rendszerint a lakótelken elhelyezkedő gazdasági épületek egyikében, külön helyiségben üzemeltek, amelyekkel tulajdonosaik az 1941 és 1944 közötti időszakot leszámítva rendszeresen váltaltak bérfőzést.⁴⁶ A szerkezetek használatáért vámot kellett fizetni, ami minden hetedik vagy nyolcadik liter pálinka átengedését jelentette a tulajdonos számára.

Az Őrségben mind a mai napig sajátos formájú lepárló készülékeket alkalmaznak, amelyeknek a legszembeütőbb jellemvonása az, hogy a kazán tetejéből, azaz a *sisakból* vagy *púp*ből a hűtőberendezés felé és azon keresztül két, egymással párhuzamos rézcső⁴⁷ vezet a szeszpárát.⁴⁸ A hűtés hatására cseppfolyóssá váló párlat ugyanezen a két csövön keresztül távozik a készülékből. A rézből kialakított, 70-80 literes üstöt két, vasból készített fogantyú segítségével helyezik a félig földbe süllyesztett tüzelőberendezésbe, amelyben a láng nem érintkezik közvetlenül a *kotla* falával, éppen ezért a cefre keverésére sincs szükség. Az edényt nem töltik tele, mivel a melegítés hatására az erjedt gyümölcs megdagad, s könnyedén ráéghet a készülék falára. A *sisak* vagy *púp* a kazán nyílásához olyan szorosan illeszkedik, hogy a szeszpára tapasztság, vagyis

*Pálinkafőző kunyhó Hodoson
(Mód László felvétele, 2002.)*

46 Gönczi Ferenc Várföldéről, Bázáról, Bánokszentgyörgyről, Zebeckéről, Szentmihályfalváról és Ballahidáról közölt adatokra hivatkozva a belső és a külső telteken egyaránt megtalálható pálinkafőző kunyhók következő típusait különböztette meg egymástól: 1. kör alakú, sátorhoz hasonló 2. kör alakú, falazott 3. házhoz hasonlító (gerinces, sátorfődeles) Ettől a három típustól némileg különbözik a Szentmihályi Imre által részletesen bemutatott hétszög alakú, csödei pálinkafőző kunyhó, amely 1892-93-ban épült. Az építményt földbe mélyítették, falazatát boronából állították össze. Az 5 méter belső magassággal rendelkező kunyhó eleinte kémény nélküli volt, 1900 után látták el füstelvezető nyílással. 1914-ig használták pálinkafőzésre, mivel a rézből készített elemeket hadi célokra lefoglalták. Gönczi Ferenc 1914. 478–480.; Szentmihályi Imre 1956. 23–28.

47 Gönczi szerint a párhuzamos csöveket a göcseji településeken *csévének*, a hűtőkádat pedig *csévéskádnak* neveztek. Gönczi Ferenc 1914. 584.

48 E sajátos szerkezet előzményei, ahogyan tanulmányunk bevezetőjében is említettük, időben visszanyúlnak a 17. századig. Comenius „Orbis pictus” című munkájában a sörfőzés bemutatása során a serházban egy hasonló készülék tűnik fel, melynek sisakja, a szeszpáracső formája, kivitelezése szinte teljes mértékben megegyezik az őrségi szerkezetekkel. Ezek a készülékek azért kaphattak helyet a sörfőzdekben, mivel a gabonafélékből égetett szeszszitalokat is készítették. Egyik domonkosfai adatközlőnk szerint azért volt szükség két páracsőre, mivel a szeszpára nagyobb felületen érintkezett a hűtővízzel, könnyebben kicsapódott. Gönczi Ferenc részletes leírással szolgált a göcseji lepárló berendezésekről, amelyek nagyon sok hasonlóságot mutatnak a vizsgált településeken alkalmazott szerkezetekkel. A *pálinkafőző kemence* a kunyhó közepén vagy valamelyik szélén nyert elhelyezést: „*Rendesen négyszögletű. Van még köralaku, melynél a felső rész fut le köralakban. Ennél körskörül ülőhelyek is vannak. A négyszögletű kemence egy-egy oldala 1–1.25 m. hosszú. Falazata téglá. Közepén a kazánval való lyuk. A kemence előtt a kemence szája felől kerek vagy négyszögletű gödör, onnan futenek. A katlamba helyezik a rézkazánt, melynek felső részén rendszeren két vasfogó (fűl) van. A felső részén a púp vagy silap.*” Gönczi Ferenc 1914. 583.

szigetelés alkalmazása nélkül sem távozik a főzőedényből. Az egyenes, nem spirális pára-csővek tisztítása az első és a második főzést követően egy hosszú bot végére erősített rongy-darab segítségével történik.

Ahogy a bevezetőben említettük, a szesz lepárlás technológiájában, a készülékek összetételében, működtetésében különféle újítások is jelentkezhetnek, amelyeknek a kifejlesztése és alkalmazása egy-egy helyi lakos tevékenységéhez kapcsolódhatott. Kérdés per-

Ábrahám Sándor modernizált
főzőszerkezete
(Mód László felvétele, 2019. Hodos)

se, hogy ezek az innovációk milyen mértékben találtak követőkre és terjedtek el szélesebb körben. Ábrahám Sándor hodosi lakos például gépesítette a cefre üritésének munkafolyamatát, mégpedig oly módon, hogy egy motorral hajtott szerkezet segítségével könnyedén kiemelheti a főzőüstöt vagy kazánt a katlanból kiiktatva ezzel két személy összehangolt munkáját.

Napjainkban a készülékek hűtőberendezéseit fémhordókból alakítják ki, évtizedekkel ezelőtt viszont erre a célra fából készített, vasabroncsokkal összefogatott, 5-600 literes kádakat használtak, amelyeket a főzést megelőzően beáztattak azért, hogy a víz ne szivárogjon a dongák között.⁴⁹ Ezek a kádak a nem megfelelő karbantartástól gyakran tönkrementek, annyira kiszáradhattak, hogy nem voltak képesek a víz megtartására. A fémhordók esetén a hűtővíz szivárgásával nem kell számolni, mivel a csöveket a hűtőhöz hegesztik. A kádokban a víz előbb-utóbb felmelegedett, ezért egy részét cserélni kellett. Ez úgy történt, hogy 4-5 vödörrel

kimertek, majd ugyanennyi hideg vízzel pótolták a hiányzó mennyiséget. A legtöbb fémhordó csappal rendelkezik, ezért a hűtővíz cseréje nem annyira körülményes, mint a fakádak esetében. A *sisakból* kiágazó, illetve a hűtőhöz rögzített pára-csőveket az összeillesztésnél ronggyal gondosan körbetekerik, ami megakadályozza a szesz elillanását. A pálinka pamutszálból és faágakból összeállított *szarkalábon* csepeg a gyűjtőedénybe, amit két darab kétágú szilvaágacs-kából és kenderzsinórból állítanak össze. A madzagot rendszeresen kimossák, mivel a kioldódó réztől zöldes, kékes színűvé válik. A pálinka égetése során a tüzelésre nagy gondot fordítanak. Az üst feltöltését követően lényeges mozzanatnak számít az, hogy a cefre minél korábban felforrjon. A 2000-es évek elején Domaföldén a tüzeléshez kemény és puhafát használtak. Amíg előbbi erős parazsat szolgáltatott, addig utóbbi jobban égett. A főzés alatt ügyelni kell arra, hogy a szesz ne folyjon erősen, mivel ilyen esetben a pálinka elszíneződik, zavaros lesz, azaz a *leves megszőkül*. Ha nagy intenzitással égett a tűz, akkor a katlan ajtaját kinyitották. A főzés során először lepárolt, 2–3 deciliternyi mennyiséget a helyi gazdák *sárkálynak* nevezik, amit mind a mai napig gyógyításra használnak fel, főként fogfájás, megfázás ellen tartanak hatásosnak.⁵⁰ A cefrét addig főzik, amíg a kazán *púpjára*

49 A rézcsöveket gyékénnyel szorították a hűtőn kialakított lyukakhoz, ami szinte tökéletes szigetelést biztosított.
50 Gönczi adatai szerint ennek az elnevezése a göcseji településeken *pélávis*, *pelávis* vagy *votyka*. Gönczi Ferenc 1914. 585.

öntött párlat meggyullad, azaz tartalmaz még valamennyi alkoholt.⁵¹ Domaföldén a 2000-es évek elején a pálinkát fenyőfából készített *foklával* gyújtották meg, amivel korábban a lakóházakban világítottak. A vizsgált településeken a pálinkát kétszer főzik, az első párlat elnevezésére napjainkban is a *leves* kifejezés szolgál. A múltban a szesz agyagból égetett pálinkásedényekbe csorgott, amit a domonkosfai vagy magyarszombatfai agyagiparosok, azaz *gerencsére*k készítettek. E sajátos fazekastermékek 7-8 literesek, kétfülűek, oldalukon ujjbenyomásokkal díszített abronccsal.⁵² A szesz erősségét manapság leginkább mérő- vagy

*A párlat meggyújtása foklával
(Mód László felvétele, 2002, Domafölde)*

*Pálinkás korsu Domonkosfáról
(Mód László felvétele, 2002.)*

fokolószerkezetek segítségével állapítják meg, 20–21 *grádra* hagyják, ami 50–51 foknak felel meg. Akadnak olyan gazdák is, akik a párlatot pohárba vagy *fityókos üvegbe* öntik. Enyhe mozdulattal megrázogatják, majd a felszínen megjelenő gyöngyökből próbálnak meg a főzet minőségére, szesztartalmára vonatkozóan következtetéseket levonni.⁵³ A nagyméretű,

51 Tisztázás előtt a göcseji településeken a kazánt, a *púpot* és a csöveket hamus vízzel vagy nedvesített ronggyal tisztították meg. Gönczi Ferenc 1914. 585.

52 A kapornaki gyűjteménybe Laczó Géza helyi lakostól került be egy 1928-ban készített kétfülű, zöldmázás, abroncsos edény, amelyet tulajdonosa egészen a közelmúltig használt. Domonkosfán a tájházban három darab, egykoron a Kalamár család tulajdonát képező *pálinkás korsu* maradt fenn, amelyekben vésett monogramok utalnak hovatartozásukra. Az egyikben egy 1838-as vagy 1858-as évszám is olvasható.

53 A jelenséget *pálinkagyöngynek* vagy *pálinkaláncnak* nevezik, amikor a megrázott üveg szegélyén gyöngyök vagy buborékok keletkeznek. Kardos László *pálinkakoszorúként* emlegette, a buborékok nagysága jelezte a főzet szesztartalmát.

ún. *öreg gyöngyök* vagy *szemek* azt jelentik, hogy a párlat erős, nagy mennyiségű alkohollal rendelkezik. Nemcsak a buborékok méretéből, hanem az üveg megrázása és eltűnésük között eltelt időtartamból is következtetni lehet a pálinka erősségére. Domonkosfán úgy tartják, hogy akkor jó a párlat, ha a gyöngyök addig tartják magukat, míg el nem számlolnak 35-ig, 37-ig. Akad olyan gazda is, aki egy kanálban gyújtja meg a párlatot, így próbálja meghatározni annak szesztartalmát.

A kétsöves, beépített szerkezetek mellett az utóbbi évtizedekben megjelentek a gyári készítésű, lepárló üstből és hordó formájú hűtőből álló készülékek, amelyeken – egyes vélemények szerint – nem lehet olyan jó minőségű pálinkát főzni, mivel a csöveket nem tudják kellőképpen megtisztítani. Domonkosfán jelenleg már senki sem használ hagyományos készülékeket, hanem a gyári berendezések terjedtek el, amelyeknek jelentős részét Muraszombatban állították össze egy erre szakosodott üzemben. Ezek a szerkezetek 100 literes üstökkel rendelkeznek, hordozhatóak, ezért előfordulhat, hogy több gazda vásárolt egy pálinkafőzőt, amit közösen használnak.

1941 és 1944 között a térség pálinkafőzésében tehát alapvető változások következtek be, mivel a magyarországi szabályozás bevezetését követően lepárlásra hivatalosan csak a

*Gyári készítésű lepárló készülék
(Mód László felvétele, 2002, Kapornak)*

községi főzdekkben nyílt lehetőség. Ennek az időszaknak az emléke az egykori Skerlak-ház (ma kapornaki tájház) egyik alagsori helyiségében található, zárt rendszerű, különböző mérműszerekkel felszerelt készülék, amelyet Zalaegerszegen Pásztor István műhelyében állítottak össze.⁵⁴ A szerkezet szembetűnő sajátossága a bukatható üst, amely a fedelének leemelését, eltávolítását követően könnyedén kiüríthető, így kiválóan alkalmas például törkölycefre főzésére.⁵⁵ Adatközlőink szerint 1941-42-ben a házaknál már nem lehetett pálinkát égetni, mivel a pénzügyőrök rendszeresen ellenőrizték a készülékeket. A

Skerlak-féle szeszfőzdebe főleg a környékről, Hodosról, Salból és Domaföldéről származó cefrét főztek, Domonkosfáról viszont Tótkeresztúrra szállították, ahol minden bizonnyal ebben az időszakban községi szeszfőzde működhetett. Kapornakon egy Koronkai nevezetű pénzügyőr ellenőrizte a szerkezetet, amely nagy mennyiségű pálinka lepárlására bizonyult alkalmasnak. Miután a Skerlak család tagjai felhagytak ezzel a tevékenységgel, a készüléket egy Zvezda nevű muraszombati, vendéglátással foglalkozó vállalat bérelte a községtől. Szilvafákat is telepítettek környékre, melyeket az alkalmazottak, a pincérek és a szakácsok

54 A lepárló szerkezet réz elemei (üstök, Weszicky-féle szeszmérő, Szöllősy-féle szeszszűrő, Epruvetta) ma is viszonylag jó állapotban maradtak fenn, a hűtők viszont annyira elrozsdásodtak, hogy azokat ki kellett cserélni.

55 A pálinkafőző berendezések különböző típusairól lásd részletesen: Sólyom Lajos (szerk.): Pálinkafőzés. Kézikönyv kisüzemek számára. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, 1986.

gondoztak rendszeresen. Domonkosfán hat darab beépített kazánt tartottak számon, amelyeken a település lakossága kiegészítette cefróját. A tulajdonosokat minden hetedik liter párlat illette meg. Volt olyan időszak is, amikor a lepárlás fináncok jelenlétében zajlott, akik a munka befejeztével *leplombálták* a készülékeket, nehogy valaki nem hivatalosan, azaz *feketén főzön* velük. Szlovéniában a jelenleg hatályban lévő szabályozás értelmében a főzőtőknek 150 liter alatti mennyiség esetén minden liter után három eurót, 150 liter felett pedig hat eurót kell fizetniük az illetékes hatóságoknak.

A domonkosfai és a hodosi háztartásokra egyaránt jellemző, hogy manapság is többféle pálinkát készítenek és tartanak odahaza, amivel szívesen megkínálják az arra vetődő idegent. Nem számítanak ritkának a különböző évjáratú párlatok, némelyikük akár több évtizede is érlelődik a kamrában vagy a padláson. A gyümölcsből, törkölyből erjesztett és készített pálinkát szokás hántolt szilvaággal színezni, amitől a szeszes ital sárgás színárnyalatot nyer. Az ún. égetett pálinkába kockacukrot helyeznek, majd meggyújtják. Az égés következtében az alkohol mennyisége csökken, a pálinka édeskes, nem túl erős szeszes itallá alakul. Napjainkban is nagy népszerűségnek örvendenek a különféle mézekkel (akác, gesztenye stb.) édesített, ízesített párlatok, amelyeket nemcsak a nők, hanem a férfiak is különböző alkalmakkor előszeretettel fogyasztanak. Elkészítésüknek többféle módozata ismeretes, ízlés kérdése, hogy milyen arányt képviselnek az egyes összetevők. Először mézet töltenek az üvegbe, majd a pálinka következik. Ezután jól összerázzák, így a két összetevő elkeveredik egymással. Korábban szokás volt a mézzel dúsított párlatot meggyújtani, amitől a szeszes ital piros színárnyalatot nyert.

Ábrahám Sándor Hodoson ágyas pálinkákkal is kísérletezik, melyek napjainkban egyre inkább kezdenek népszerűvé válni a helyi lakosság körében. Magozatlan meggyre nyaranként borpárlatot tölt, majd 2–3 hétig a napon érleli. Hasonló módszerrel sompálinkát is készít. Teljesen újszerű égetett szeszes italokkal is kísérletezik, amelyeknek az elkészítéséhez akác-, bodza-, kamilla- és körtevirágot használ fel oly módon, hogy pálinkát tölt rájuk. Ezeket a különlegességeket alkalmanként cukorral is édesíti, amitől ízük sokkal markánsabbá válik. Az ágyas pálinkákhoz leginkább az almából készített párlatokat tartják a legalkalmasabbnak, mivel neutrális jellegük miatt nincs speciális illat- illetve ízviláguk, azaz jobban érvényesülhetnek a szeszes italban áztatott hozzávalók. Az először kifőzött almapárlatba szárított növényeket, például borókát (*pattogu*) is tesz, melynek illatát és zamatát a második lepárlás alkalmával

*A hodosi pálinkagyűjtemény Ábrahám Sándor portáján
(Mód László felvétele, 2019.)*

a főzet teljes mértékben átveszi. Domonkosfán *korminszőlőből* is készítenek ágyas pálinkákat, vagy likőröket, melynek kék és sárga változata egyaránt kiváló alapanyagként szolgál. A befőttesüvegekben elhelyezett, lecsumázott szőlőbogyókra párlatot töltenek, majd egy hónapon keresztül érlelik. A napra is kiteszik, hogy a hozzáadott cukor könnyebben feloldódjon. Az érlelés után leszűrik, a bogyókat *töppörtyűsátún* kinyomják, hogy a maradék levét is kinyerjék a szőlőtermésből.

A pálinkát nemcsak élvezeti cikként fogyasztják, hanem gyógyhatását is számontartják. Az égetett szeszesitaloknak a 20. század eső felében egy sajátos felhasználási módja is ismertnek számított a vizsgált településeken, ahol a megkopasztott szárnyasok tollpíhéinek eltávolítására szolgált. Ez oly módon történt, hogy egy tányérba pálinkát öntöttek, meggyújtották, a lánggal pedig leégették az apró tollat a baromfiról. Azért alkalmazták ezt a módszert, mivel a párlat szemben a papírral az égés közben nem bocsájtott ki kellemetlen szaganyagokat.

A pálinkát különféle edényekben, szederfából készített kisebb méretű hordókban vagy vesszővel befont üvegekben tárolják.

A hodosi magyar nemzetiségi önkormányzat a 2010-es évek első felében nemcsak a fajtagyűjtemény létrehozásában játszott meghatározó szerepet, hanem próbálta felmérni a helyi háztartások által előállított pálinkák sokféleségét is. Hodoson kb. 50 háznál 179 különféle párlatot találtak, nem egy esetben a padlásokon a helyi lakosok 50–70 éves pálinkákat is őriztek. Az volt a tervük, hogy a tételekből egy gyűjteményt állítanak össze a kapornaki tájházban, ám ez az elképzelés nem valósult meg. A pálinkák kisméretű üvegekben jelenleg Hodoson, Ábrahám Sándor portáján találhatóak, ahol a mintákat egy fából kialakított állványzaton helyezték el. A magyar önkormányzat 2013-ban a kapornaki Tündérvár fennállásának egy éves évfordulója alkalmából pálinkafesztivált is szervezett, amelyen az érdeklődők a helyi párlatok mellett délvidéki, erdélyi és felvidéki pálinkákat is megkóstolhattak.

ÖSSZEGZÉS

Az Őrség napjainkban Szlovéniához tartozó településein az első világháborút követően az eltérő jogi szabályozás miatt a pálinkafőzést nem érintették a központosító törekvések, amelyek Magyarországon egészen a közelmúltig nem tették lehetővé saját tulajdonú készüléken az otthoni lepárlást. Napjainkig fennmaradhattak azok a sajátos, két páracsőves szerkezetek, amelyek minden bizonnyal az első világháborút megelőzően az Őrség más településein is használatban voltak. Esetünkben nemcsak egy technikatörténeti emlék továbbéléséről beszélhetünk, hanem a működtetéséhez kapcsolódó tudásról, ami lehetővé teszi jó minőségű párlatok előállítását. Térségünkben a pálinkafőzés kisüzemi keretek között, jórészt a saját fogyasztói igények kielégítését szolgálja, bár vannak olyan gazdálkodók, akik kisebb mennyiséget rendszeresen értékesítenek is. Kérdés, hogy ezt a sajátos helyi tudást mint egyfajta kulturális örökséget miképpen tudják a 21. században a lokális közösségek hasznosítani, a régi gyümölcsfajták újratelepítésével párhuzamosan a pálinka mint helyi termék előállítása és értékesítése kínálhat-e kiutat, megélhetési stratégiát a helyi gazdálkodók számára? A kutatás további lépéseként érdemes lenne kiterjeszteni vizsgálatainkat az Őrség magyarországi településeire is, ahol a közelmúltig egészen eltérő gyakorlat érvényesült, más lehetőségek adódtak, mint a Muravidéken.

IRODALOM

- AMBRUS Lajos – KOVÁCS Gyula – ÓVÁRI Miklós
2016 Göcsej és Őrség hagyományos körtefajtái. Göcsej Természetvédelmi Alapítvány, Pókaszeptk
- AMBRUS Lajos – DARÁZSI Zsolt – DÓKA László – HALÁSZ Elemér – KOVÁCS Gyula – SZAKNÉ Bor Tímea
2014 Őrség és Göcsej hagyományos almafajtái. Göcsej Természetvédelmi Alapítvány, Pókaszeptk
- BALÁZS Géza
2008 Népi pálinkászat a Dunántúlon. Néprajzi adalékok a magyar népi pálinkafőzés dunántúli gyakorlatához. Vasi Szemle 36. évf. 6. sz. 788–801.
- BENCZIK Gyula
2005 Hodos, Kapornak és Domafölde története a magyar honfoglalástól a 19. század közepéig. In: Göncz László (szerk.): Hodos és Kapornak története. Magyar Művelődési Intézet, Lendva, 13–52.
- BŐDEI János
1943 Adalék Zalabaksa gyűjtögető gazdálkodásához. Néprajzi Értesítő XXXV. évf. 3. sz. 69–96.
- ÉGETŐ Melinda
1983 A lugasos szőlőművelés vizsgálata. Népi kultúra–népi társadalom XIII. 119–150.
- FÉNYES Elek
1991 Vas vármegye mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben 1836. Vas megyei levéltári füzetek 4. Szombathely
- GÖNCZ László
2005 A dualizmus korától a 20. század végéig. In: Göncz László (szerk.): Hodos és Kapornak története. Magyar Művelődési Intézet, Lendva, 96–131.
- GÖNCZI Ferenc
1914 Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Szabó ny., Kaposvár
- ILLÉS Péter
2017 Tájéftartó szőlőhegyi közösségek. Néprajzi, történeti és szociokulturális antropológiai írások az Őrség, a Vasi-Hegyhát/Kemeneshát és a Kemenesalja kistájáról. Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum, Szombathely
- KARDOS László
1943 Az Őrség népi táplálkozása. Államtudományi Intézet Táj és Népkutató Osztálya, Budapest
- KELETI Károly
1875 Magyarország szőlőszeti statistikája 1860–1873. Athenaeum, Budapest
- NEMES-NÉPI ZAKÁL György
1985 Eörséghek Leírása...Őrségi Baráti Kör, Szombathely
- NÉMETHY Endre
1945 Adatok egy primitív pálinkafőző eljárás előfordulásához. Ethnographia LVI. évf. 1–4. sz. 67–69.
- PÁVEL Ágoston
1936 A hodosi hegyvám. Vasi Szemle III. évf. 3. sz. 211–212.
- SONNEVEND Imre
2013 A berkenyék és pálinkáik. (Pillantás két elfeledett gyümölcsfánkra, a pálinka fényében). In: Balázs Géza – Viga Gyula (szerk.): Közelítések a pálinkakultúrához. Inter Kultúra-, Nyelv- és Média kutató Központ, Budapest, 43–52.
- SZENTMIHÁLYI Imre
1956 A csödei pálinkafőző kunyhó. Néprajzi Közlemények I. 23–28.

GÁL JÓZSEF

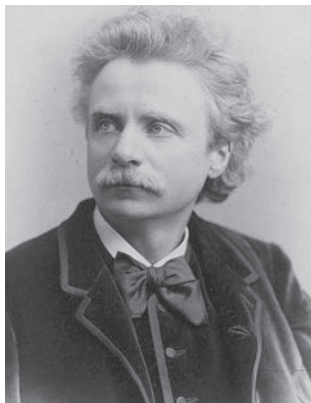
A SZOMBATHELYI ZENEKEDVELŐK EGYESÜLETÉNEK KRÓNIKÁJA 1906–1910

A 20. század első évtizedeiben Szombathely kulturális életének irányítója az 1899-ben alakult Vasvármegyei Kulturális Egyesület. Mellette azonban más egyesületek is részesei voltak az irodalmi, képzőművészeti és zenei élet szervezésének. Közülük kimagaslott a megyeszékhelyen „zeneconservatorium”-ot nyitó, hegedűművészi képzésű Balassa Kálmán, aki 1901 decemberében megszervezte a zenekedvelők egyesületét,² amely a komolyzenei kultúra népszerűsítését tűzte ki célul. Ennek érdekében a mai bérletrendszerhez hasonló előadássorozatokot szervezett, évadonként általában 4–6 előadással. Az egyesület vezetői a város hivatali, igazgatási, gazdasági, műszaki, orvos és pedagógus társadalmának köztisztviselőiben álló, prominens tagjai, akiknek műveltségéhez tartozott a hangszeres muzsika gyakorlása is.³ Így nyilvánvaló, hogy ezek a hangversenyek elsősorban a polgárosodó középosztály életének társadalmi eseményeivé váltak.

Az egyesület szervezőmunkája révén az akkori európai elit-zenekultúrát ismerhette meg a szombathelyi közönség. A korszak legkitűnőbb hazai és nemzetközi rangú szólistáit hallhatták, akik a zeneművészet klasszikusai mellett rendszeresen megszólaltatták kortársaik alkotásait is.⁴ Koncertezett a megyeszékhelyen a Monarchia, Németország, Olaszország,

- 1 A jelenlegi írás előzménye GÁL József: A Szombathelyi Zenekedvelők Egyesülete. A megalakulás és az első évek hangversenyei. (1901–1906) Vasi Szemle, 2012. 5-6. sz. 609-627. p. Az egyesület névhasználata csak az alapszabály irántán olvasható a fenti formában. A forrásként használt írások azonban ezt a formát nem használták, hanem a zenekedvelők, zenekedvelők egyesülete, zeneegylet névalakot. Én is ezt a formát alkalmazom a dolgozatban. Ugyancsak a nem magyar művészek névhasználatát is a korszak gyakorlata szerint, például így: Grünfeld Alfréd és nem a napjaink szerint. Az előadott zeneművek pontos cím megnevezése is hiányos, azokat külön műsorlapokon tüntették föl – ilyen az Országos Széchényi Könyvtár aprónyomtatvány gyűjteményében (jelenleg) mindössze egyetlen található a bemutatott időszakról, illetve a Vasvármegye című napilapban alkalmanként megjelenő előzetes programja.
- 2 „Ez az egyesület lett hosszú időkre a zenekultúra melegágya, zenekara pedig mindinkább zenekedvelőbbé (sic!) lett közönségének méltán nagyrabecsült büszkesége” – írja KERESZTY István: Vidéki városaink zenei élete. In: MOLNÁR Imre: A magyar muzsika könyve. Bp., 1936. Merkantil Nyomda 294. p
- 3 Az 1. sz. melléklet igazolja a kijelentést.
- 4 A 2. sz. melléklet felsorolja a megszólaltatott zeneszerzők nevét.

Franciaország, Hollandia, Svédország több hegedű – és zongoraművésze, énekes előadója.⁵
A művészek közül néhányan többször is visszatértek a szombathelyi pódiumra.

Grieg, Edvard

Brahms, Johannes

Bruch, Max

Wieniawski, Henryk

Dvorak, Antonin

Zeneszerzők, akiknek művei gyakran elhangzottak a szombathelyi koncerteken is.

Az egyesület megalakulása utáni években, első sorban azonban a helyi amatőr művészek, valamint Balassa Kálmán szóló estjei és a zenekar produkciói voltak hallhatók, később már egyre gyakrabban érkeztek fővárosi szólisták is, így a zongoraművész Tessényi Margit, a szinte még gyermek hegedűs, Geyer Stefi, az énekes Korányi Frida, a Grünfeld-Bürger vonósnégyes, a Győri vonósnégyes, az operaénekes Beck Vilmos, a zongoraművész Márkus Lili, és megkezdődött a város szülöttének az akkor még gyermek Koncz Jánosnak korai haláláig tartó koncertjeinek sorozata.

5 A 3. sz. melléklet az előadóművészek nevét és hangszerét ismerteti.

A krónika elsődleges forrása dr. Ferenczy Alajos⁶ írásai a Vasvármegyében jelentek meg, aki az elhangzott hangversenyekről rendszeresen közölt méltatásokat és gyakorta előzetes ismertetéseket is. A korszak másik két napilapja a Szombathelyi Újság és a Szombathelyi Friss Újság (később Vas megyei Napló néven) azonban csak ritkán adott hírt a zenei eseményekről.

AZ EGYESÜLETI SZERVEZETI ÉLET

1906 – november

Mielőtt a jelzett időszak koncertjeit ismertetném előbb a hangversenyeket szervező egyesület tevékenységét mutatom be. A megalakulás után csak öt évvel, az 1906. november 4-ei közgyűlésen adott számot először működésükről.⁷ A koncertélet szervezése persze a kezdetektől igényelte a később „hivatalosan” is vezetőkké vált személyek együttműködését, még ha a belügyminiszteri engedély hiányzott is. Stadler Izidor jelentése szerint azért, mert „csak idén nyert miniszteri engedélyt” (1906. február 26-i időponttal) az alapszabály.⁸ A dokumentum természetesen meghatározta a Zenekedvelők Egyesülete működésének célját, ami szerint „művelni és előadások által ismertetni a komoly irányú zene összes ágait.” (4. §) A beszámoló részletesebb célmeghatározása szerint: a „komolyzene minden ágának művelését és ismertetését, részint a helybeli műkedvelők és hivatásos zenészek, részint vendégművészek hangversenyei által tegyék lehetővé.”, és ezt szolgálja az „eszközök célszerű megválasztása.”

A célok megvalósítására „az egyesület a/ működő tagjait az előadandó zeneművek előadására begyakorolja és előkészíti, b/ hangversenyeket és egyéb úgy nyilvános, mint zártkörű zeneelőadásokat és estélyeket rendez.” (5. §)

Működő tagoknak a választmány csak olyan egyéneket vehet fel, a kiket a karmester alkalmasnak nyilvánít. (14. §)

A 2. § szól a jelvényről és a pecsétről is, ami „Egy fehér és kék szalaggal körülfont zene az egyesület címét tartalmazó körirattal.” Ezt a jelvényt valószínű sohasem használták, a gyakorlatban feltehetőleg nem is létezett, legalábbis soha nem említi semmilyen híradás.

A közgyűlési jelentés szerint az 1901-es megalakulása óta 22 koncertet rendeztek, amelyből 14 nyilvános, 8 pedig házi volt. (A házi: elsősorban az egyesület tagjai és más meghívottak részére.) A szerény anyagi lehetőségeikhez képest több előadáson is a legkiválóbb hazai és külföldi mesterek léptek föl, több alkalommal a zenekar, illetve egyes tagok kísérői voltak a vendég szólistáknak.

6 Dr. Ferenczy (Franzl) Alajos 1868. június 15-én született Murányalján. Egyetemi jogi képesítést szerzett. 1894-től dolgozott a MÁV-nál, Szombathelyen pedig 1902–1910 között a Szombathelyi Üzletvezetőség osztályán. Forrás: MÁV Szolgáltató Központ Zrt. Archivum, Személyzeti Ügyek Gyűjteményest Iratai, BS.10532. Az írásaiból megnyilvánuló fölkészültsége föltételezi, hogy zenei képzettséget is szerzett, személyi adatai között azonban erre nincs utalás. A forrás megjelölésről: mivel nagyrészt Ferenczy Alajos írását használtam föl a dolgozat megírásához, egy-egy előadásról írt beszámolójából folyamatosan idézek, ezért csak a bekezdés végén adom meg rendszerint az idézetek lefóhelyét.

7 A zenekedvelők közgyűlése. = Vasvármegye (Vvm), 1906. nov. 6. 1-2. p.

8 Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (MNL VaML) Vas Vármegye Alispánjának iratai. Egyesületi alapszabályok gyűjteménye.. 28. doboz 218. sz. A Zenekedvelők Egyesülete, 1906.

Az eredmények mellett sorolta a – szinte minden egyesületi étellel is vele járó – nehézségeket: nincs elegendő alapító tag (az alapító tag egyszer s mindenkorra 100 koronát fizet 19. §), a rendes tagok számát (162 fő) azonban kielégítő tartotta. A zenei nevelés érdekében 40-50 szabadjegyet adtak a középiskolásoknak, azért nem többet, mert a zeneoktatók nem kértek, vagy csak nagyon ritkán. A problémák egyik legfontosabbikának nevezte a hivatásos zenészek távolmaradását nem csak az egyesülettől, hanem a koncertekről is. *„Csodálatos ama közöny – mondta – amellyel éppen a hivatásos zenészek viselkednek egyesületünkkel szemben. Ezek az urak és hölgyek, kiknek nemcsak morális, de elsősorban anyagi érdekük, hogy egy minden tekintetben intenzív zenei élet létezzon... annál inkább várhatják ők is mesterségük megbecsülését.”* de panasza szerint *„... a működő testület munkájában sem vesznek részt, mert talán elfoglaltságuk akadályozza meg őket abban, de bántóan érthetetlen, hogy egyikük-másikuk még növendékeinek is eltiltja az egyleti hangversenyeken való részvételt.”* Még bántóbbnak minősíti azt a tényt, hogy ők maguk sem hallgatják meg ezeket az előadásokat.

Az egyesület életében nagy változást jelentett a legtöbb terhet magára vállaló karmester Balassa Kálmán⁹ távozása, aki az Operaház primhegedűse lett. Munkásságát, a székesfehérvári katonazenekar Fricsay Richárd karmesterével együtt köszönte meg a közgyűlés. Balassával együtt távozott felesége Koncz Irén is, aki több alkalommal is zongorajátékával járult hozzá egy-egy koncert sikeréhez.

Zrínyi József pénztáros az egyesület anyagi helyzetét ismertette. A hangversenyek tiszta jövedelme 4717 korona volt, amelyet 2330 korona tagdíj egészített ki. A különféle kiadások megközelítették a 7000 koronát, a tiszta vagyona 707 korona volt.

Az egyesületi élet gyakorlata szerint a beszámoló után megválasztották a tisztikart. Elnök ismét Edelman Sebő gimnáziumi igazgató, alelnök gróf Kornis Emil és Knebel Jenő, igazgató Stadler Izidor, titkár Kiskos István, pénztáros Zrínyi József, ellenőr Koncz János. A választmány tagjai lettek a város tiszteletnek örvendő személyiségei köztük Bárdossy László, Dallos József, Lingauer Albin, Herbst Géza, Bezerédj István, Feldmann Bódog, Havass Imre. A választmány tagja lett Bezerédj István főispán is.

A megjelentek között voltak a város köztisztvisletben álló polgárai közül többen – zömében értelmiségi foglalkozású férfiak – is. A választmány tagjai sorába került Bárdossy László, Bezerédj István, Dallos József, Ferenczy Alajos, Feldmann Bódog jogász, Feldmann Bódog orvos, Geisinger Ottó, Gerő Ferenc, Herbst Géza, Havas Imre, Kelecsényi Hugó, Koller Ernő, Lingauer Albin, dr. Németh Gyula, dr. Pápai Hugó, dr. Prugberger Vince, Radó Gyula, Rauscher Miksa, Szily Miksa, Szerencsi Ede, Szabó Lajos Vecsey György, Vadász Norbert. A névsor jelzi a város zenekultúrájának alakítóit és támogatóit.

Összegzésként megállapította a közgyűlési beszámoló: *„Leraktuk azt az alapot, amelyen tovább haladva, egyesületünk kitűzött célját el fogja érni Egyesületünk minden tagjának, városunk műértő és műkedvelő közönsége egészének bizonyára siettetni fogja zenei életünk olyan fellendülését, mely méltó Szombathely városához és közönségéhez.”*

9 Balassa Kálmán az Operaházhoz szerződött. = Vasvármegye (Vvm), 1906. okt. 7. 5. p. Balassa később visszatért Szombathelyre, előbb 1941 és 1945 között, majd ideiglenes megbízással 1946 és 1948 között a zeneiskola igazgatója volt. KUTASNÉ CSIKOR Éva: A szombathelyi zeneiskola története. In: Berzsényi Dániel Könyvtár, Savariensia gyűjtemény Hf. 1860. sz.

Az egyesületi tevékenység fontos eredményének nevezte azt, hogy megtörték a „közönség eddigi közönyét... és ma már minden hangversenyünknek megvan a maga nagy, előkelő és állandó közönsége”¹⁰

November 27-én ismét ülésezett az egyesület, amelyet az új helyzet indokolt. Nevezetesen: Balassa távozása után robbant a szombathelyi zenei élet 20. századi első évtizedének legnagyobb válsága, a palotaforradalomnak nevezett egyesületbeli konfliktus. Az ok: ki legyen az új karmester. Ezen az ülésen abban állapodtak meg, hogy a „személyes kérdéssel és érdekek által a zeneegyesület működését sem megbénítani, sem hátráltatni nem engedik.” Ezért ekkor arról döntöttek, hogy átmenetileg betöltetlen marad a karmesteri állás és Statzenberg Vencel másodkarmestert kérik meg ideiglenesen a feladat ellátásával. Kiskost pedig azzal bízták meg, hogy kérje a megye lakosságát a zeneegylet támogatására.¹¹

Balassa Kálmán

Egy másik fölhívást is közzé tettek, amelyben zenekarba való belépésre hívták azokat, akik „a vonós hangszerek bármelyikén olyan szinten állnak, hogy a komolyzene műveléséhez elég technikai készséggel bírnak.” Nem kétséges, hogy a kilépők tovább nehezítették a jobbra amatőr muzsikusokból álló zenekar működését, így égetően szükség volt az utánpótlásra.¹²

Az egyesületi ülés után hosszasan elemzett és publikált helyzetjelentés szerint a kialakult konfliktus igazából a zeneegyletet szétzilálódással fenyegette.¹³ Ugyanis egy csoport új egyesületet akart, és szervezett is. Ebben a csoportban is jeles szombathelyi polgárok vettek részt. A megalakítás indoka, – ezt a publicista valósnak tartja, – hogy „a közönség távol tartja magát mindenféle kultúrmozgalom” támogatásától, ezért sorra buknak meg az irodalmi, művészeti, tudományos és sportegyesületek is. Kivételt jelent a zeneegylet, amely fél évtized alatt magasra emelte a város zenei életét. Bevételeit kizárólag magas színvonalú hangversenyek szervezésére költötte, nem egyszer magán támogatások révén is. (Az emlékezők szerint elsősorban Stadler Izidoré. GJ)

Újabb elgondolásaik között merész terv is szerepelt: állandó zenekar szervezése, ami nem sikerült/sikerülhetett, hiszen „nem áll elegendő zenész-anyag rendelkezésre ahhoz, hogy velők a zenekedvelő közönség érdeklődését ébre tartsa.” [A város állandó zenekara csak 1962-ben fél-, 1969-ben függetlenített zenekar alakult meg Szombathelyi Szimfonikus Zenekar mai megnevezéssel.]¹⁴

Ehhez az alapozást a Balassa alapította zeneiskola (távozása után megszűnt GJ) lehetővé teszi, amely alkalmas arra, hogy minél több gyakorló muzsikust neveljen. Ezzel indokolták az országos és világhírű muzsikusok meghívását, akik hírért viszik a városi zenei élet

10 Lásd 7. sz. jegyzet.

11 A zenekedvelők egyletének ülése. = Vvm, 1906. nov. 28. 3. p.

12 Felhívás. = Vvm, 1906. nov. 28. 3. p

13 Palotaforradalom a zeneegyesületben. A kielégítetlen ambíciók lázadása. Új zeneegylet alakul. = Vvm, 1906. dec 5. 2-3. p.

14 RÓZSA Judit – MÉREI Tamás (szerk.): Szombathelyi szimfónia. = Szombathelyi Szimfonikus Zenekar, Szombathely, 2002. 2. tétel alcímmel.

magas színvonalát. Ezt a munkát végezték eddig is szerényen, hozzá értéssel Balassa mellett Edelman, Kornis gróf, Stadler, Knebel Jenő.

A zenekedvelőket védve újra ismerteti a szerző az új karmester személye miatt kialakult konfliktus okát: a „rosszul leplezett személyi kérdések miatt forradalom tört ki ... egyes tagok, akik eddig a második glédában állottak, a karmester kérdés miatt pártot ütöttek és személyi tekintetnek fölládozván a művészet ápolását, a tagokat az egyesületből való kilépésre és új egyesület alakítására kapacitálják.”

Neheztel azért is, mert – a vezetők már határoztak arról, hogy fölkeresik és fölkerik Fricsay Richárdot a karmesteri teendőik ellátására – egyes tagok azonban elébe mentek az elképzelésnek és a helyi zongoratanárt, Kirchner Bódogot kívánják megválasztani a zenekar élére, mert ha nem ő lesz a választott karnagy – mondták egyesek – kilépnek az egyletből. Mivel nem Kirchner mellett döntöttek néhány tag valóban ki is lépett és új egyesületet alapított. (Lehet, hogy generációs probléma is volt a kiválás háttérben?)

A továbbiakban a két egyesület működésének nehézségeire figyelmeztet. Az új egyesület megalapításának egyik indoka a kilépők szerint az, hogy a zenekedvelők „nem működteti saját zenekarát, nem juttatja érvényesülésre őket, hanem folyton professzionális művészeket szerepeltet.” Ez a megállapítás túlzásnak tekinthető, hiszen tevékenységük eddigi fél évtizede alapján nyilvánvaló, hogy a zenekar rendszeresen „megszólalt” a zenekari darabok előadásával csakúgy, mint a vendégművészek műsorának kísérőiként. A vendégművészek – főképpen a külföldiek – gyakoribb meghívása inkább az évtized második felére jellemző.

Kijelenti a szerző – a zenekedvelők támogatója – a karmester ügy körüli helyzet rendezetlenségétől a „zenei életünk fellendülését és magas szintjét féltjük.” Az egyesület nem akar fölbomlani, továbbra is folytatni kívánja munkáját és a személyi kérdések rendeződése után – úgy véli – a kilépők is visszatérnek a zenekedvelők közé.

Az új egyesület viszont megosztja a tagságot és a közönséget is, így nem lesz elég erős a mostani nivó megtartásához. Megállapítja, hogy programja szűkebb a mostaninál, hézagot nem pótol, Meglepetéssel olvasták az új tagok névsorát, akik a választmány tagjai és kijelentették, hogy nem kívánnak az új egyesületnek tagjai lenni.¹⁵

Az új egyesület megjelenésére már nem sokat kellett várni.¹⁶ A Vasvármegye december 18-án jelezte, hogy két nappal korábban Filharmóniai Egylet néven megalakult a város háza dísztermében. Az újabb zenei alakulatot a város prominens személyiségei részvételükkel is támogatták. Az ideiglenes elnökséget Brenner Tóbiás vállalta, az elnökség tagjai sorába választották Bodányi Ödönt, Weder Gyulát, Kőrössi Aladárt, Farkas Lászlót, Kokoli Nándort és Kirchner Bódogot karmesterré.

Az új egyesület megalakulását indokló Weder Gyula „magvas beszédében” azt hangoztatta, hogy a városban számos olyan ember él, akinek zenei igényei „nem olyan magasak, hogy azt csak egy Dohnányi, stb tudja kielégíteni, kik igen szívesen veszik, ha kedélyes házi estély keretében a helyi erők mutatják meg tudásukat,” illetve sokan magasnak tartják a 4 koronás belépti díjat a koncertekre, különösen, ha családostul akarják meghallgatni, ezért inkább otthon maradnak. Ők inkább minél több embert szeretnének pártoló tagnak megnyerni, havi 40 filléres támogatással. Ezen az ülésen kimondták a megalakulást is.¹⁷

15 Lásd 13. sz. jegyzet.

16 Új zenei egyesület. = Vvm, 1906. dec. 18. 3. p.

17 A filharmonikus egylet megalakulása. = Szombathelyi Friss Ujság (SzFU), 1906. dec. 18. 2. p. Az akkor már híres 29 éves Dohnányi Ernő zongoraművész-zeneszerző december 6-ai koncertjére utal az elutasító hang.

Az új egyesületet szintén támogató Szombathelyi Újság megismétli a Szombathelyi Friss Újság híradását és másfajta célról is szólt, nevezetesen: Filharmonikus egyletnek nem lehet célja idegen művészek meghívása. Megismételte a „*Dohnányi szintű előadók*” elutasítását is, mert „*a dilettánsok zenéjében is kellő szórakozást talál*” a közönség. Másik célként a minél több embernek a hangversenyekre való eljuttatását határozták meg.

Fontosnak tartották Kirchner ötletét – egy fúvós zenekar megalakítását és a szükséges hangszerek beszerzését – is. Tagadták azonban, hogy bármiféle személyeskedés lenne a háttérben, hiszen már Veder beszédből is kiderült: egy – a „*levegőben lógó közszükségletet elégíti ki.*”

Büszkén jelentették ki, hogy már 28 tagja van az új egyesületnek és hamarosan a katonazenekart is pótolni fogják. Az új egyesület elnökéül gróf Szapáry Pált kérték föl.¹⁸

Az új Filharmóniai Egylet erejéből a következő hónapokban azonban mindössze néhány kamarazenei koncertre, a líceumi előadások színesítésére futotta, aztán csendesen megszűnt.¹⁹

Az 1906. utáni években megtartott választmányi és közgyűléseit az egyesület, amely rendszerint összegezte, értékelt az éves munkát és a következő időszak feladatairól határozott.

1907 – április

Az „*egyetlen hivatala magaslatán álló kultúrintézmény*” a zeneegyletet megmozdító „*palotaforradalom*” nagyobb aktivitásra is készítette az egyesületet. Az 1907. április 28-ai ülésükön három témában döntöttek. 1. Azok az egyesületi tagok, akik nem fizetik rendesen a tagdíjat, nem kaphatnak kedvezményes belépőjegyet. 2. A gazdasági ügyek intézésére háromtagú bizottságot – Edelmann Sebő, Rauscher Miksa, Koller Ernő – hoznak létre. 3. Ismét széleskörű taggyűjtést szerveznek. A jegyek értékesítésével Kemény József divatárúletét bízták meg.²⁰

1908 – február

1908 februárjában a vezetőségében történt változás volt a téma. Arról határoztak, hogy a védnökségről leköszönő Szapáry gróf helyet, Erdődy Gyulát kéri föl a tisztség elfogadására. A fölkérésre küldöttség utazott a grófhoz. Tagjai: Edelmann Sebő elnök, Knebel Jenő alelnök, Stadler igazgató és az új karnagy Janosits József.²¹ A küldöttség február 11-én kereste föl kérésével [Vas]jörösváron (ma: Rotenturm an der Pinka, Ausztria) a gróftot.

18 S.: A filharmonikus egylet megalakulása. = Szombathelyi Újság (SzU), 1906. dec. 23. 6. p.

19 A Szabad Lyceum tudományt és ismereteket terjesztő társulat. Alakult 1893. június 1. „célja elméleti és gyakorlati sorozatos előadások rendezésével... a közönség érdeklődését a szellemi munka és haladás iránt felkelteni és alkalmat adni arra, hogy ismereteit a gyakorlati élet a tudomány és a művészet terén mindenki gazdagítsa.” Pallas Nagy Lexikona XV. köt. Bp. 1897. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 328. p. Szombathelyi tevékenységüket a Szombathelyi Nemzeti Szövetség keretében végezték. A szombathelyi líceumi programokról GÁL József: Ismeretterjesztők. A Magyar Nemzeti Szövetség emlékezete. = Vas Népe, 1908. jún. 30. 14. A líceumi előadások a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (ma Egyesület) 1960–1970-es években rendezett ismeretterjesztő előadásai (például szabadegyetemek) előzményének tekinthetők

20 Reformok a zeneegyesületben. = Vvm, 1907. ápr. 30. 3. p.

21 Államépítészeti mérnök, Liszt-tanítvány = Vvm, 1911. máj. 28. 6. p. Janosits József előbb 1888–1895 között dolgozott Szombathelyen. 1895–1907 Fiume a munkahelye, 1907–1911 között ismét Szombathelyen az államépítészeti hivatal főmérnöke. 1911-től Komárom város és Komárom vármegye főépítésze. Janositsról még TÓTTÓS Gábor: Liszt Ferenc Szekszárdja – Szekszárd Liszt Ference. = Honismeret, 2011. 5. sz. 48–49. p.

Edelmann fölkérésére ekként válaszolt Erdődy Gyula: „*ajánlatukat nagy megtiszteltetésnek veszem. Elhatároztam, hogy minden szerepléstől visszalépek ... de az egyletnek készséggel állok rendelkezésére. ... Erzem, hogy e nagy kitüntetésre nem szolgáltam rá, de törekedni fogok arra, érdemes lenni az által, hogy az egyesület ügyét csekély erőmhez képest mindenkor és mindenütt előmozdítsam.*”

A fölkérés után a főúr megvendégelte a küldöttséget, Janosits József pedig kis hangversenyt rögtönzött.²²

1908 – április

Az 1907/1908-as évadzáró hangversenye után fél év szünet következett. Az újabb közgyűlés április 5-én ült össze a városházán. Edelmann köszöntője után meghallgatták Kiskos titkári és a pénztári jelentést. (A beszámoló tartalmát ezúttal nem ismertette a lap.) Stadler javaslatát azonban a – zenei ismeretterjesztés bővítésére – megemlítette a beszámoló. A napi sajtó kritikáiban már eddig is megjelenő zenetörténeti adalékok mellett a jövőben, egy-egy koncerten fölolvadásokkal fogják megismertetni a jelesebb zeneszerzők életét, akiknek alkotásait hallhatja majd a közönség. (A javaslat megvalósításáról a későbbiekben nincs hír.)

A közgyűlés megválasztotta az új elnökséget, amelynek korábbi tagjai folytatták eddigi tevékenységüket. Elnök Edelmann Sebő, alelnök Korniss gróf és Knebel Jenő, titkár Kiskos István, igazgató Stadler Izidor, pénztáros Bíró Károly, gazda Steiner Kornél, ellenőr Koncz János és a karnagy már „hivatalosan” is Janovits József. A népes választmány tagjai is a hagyományoknak megfelelően a város jeles polgárai közül kerültek ki: Bezerédj István főispán, Bárdosi László, Feldmann Bódog orvos, Feldmann Bódog ügyvéd, Ferenczy Alajos, Greisinger Ottó, Györfy Endre, Havas Imre, Herbst Géza alispán, Horváth Lajos, Kelecsényi Hugó, Koller Ernő, Lingauer Albin, Markovits Gyuláné, Németh Gyula, Pápai Hugó, Prugberger Vince, Radó Gyula, Rauscher Miksa építész, Somogyi Miklós, Schreiner Ferenc, Vadász Norbert premontrei tanár, Vecsey György.²³

Az egyesület a kocertszervezéseken kívül alapvető fontosságúnak tartotta a zeneértő közönség és magas színvonalon működő amatőr muzikusok képzését is. E törekvés eredményeként kezdődött meg újra 1909 őszén az iskolarendszerű zeneoktatás.

Balassa távozásával ugyanis megszűnt (1906) az intézményi oktatás a megyeszékhelyen. Zenét ezekben az években csak a magán zeneoktatóknál tanulhattak. Az egyesület ezért úgy döntött, kéri a város vezetőit, hogy támogassanak egy Balassához hasonló konzervatórium megalapozását.²⁴ A megkeresésre az 1909. április 17-ei közgyűlés igent mondott.²⁵ Így 1909 őszén újra mód nyílt az intézményi zenetanulásra. Két független zenetanárt szerződtettek.

Csikor Elemé²⁶ igazgatónak és Fülep Irmát. Az egylet zeneiskolájával – amelyet kezdetektől sajátjának tekintett a város is – a sajtó rendszeresen foglalkozott. Érdekesség, hogy az elemi iskolákat az 1910-es évek elejétől – pénzhiányra hivatkozva – állami kezelésbe

22 A zeneegyesület új védnöke. A zenekedvelők gróf Erdődy Gyulánál. = Vvm, 1908. febr. 13. 3. p

23 A zenekedvelők közgyűlése. A tisztkar megválasztása. = Vvm, 1908. április 7. 2. p.

24 Erről: GÁL József: A szombathelyi zeneoktatás első évtizedei (1850–1916). = Vasi Szemle, 2009. 3. sz. 289–301. p. Az alapítandó zenei iskoláról: 295–299. p.

25 A zeneiskola ügye a közgyűlés előtt. = Vvm, 1909. ápr. 18. 8. p

26 Csikor 1909-től 1941-ig a városi zeneiskola igazgatója. KUTASNÉ CSIKOR Éva: A szombathelyi zeneiskola története. Berzsenyi Dániel Könyvtár, Savariensia gyűjtemény, 23. p.

akarta adni, a háború harmadik esztendejében a város saját kezelésébe vette át és 1916. június 2-ai közgyűlés véghatározata szerint „*a város közigazgatási – és pénzügyi bizottságai által átvizsgált és elfogadásra ajánlott jelentése alapján a Szombathelyi Zenekedvelők Egyesületének zeneiskoláját az iskola felszerelésével és berendezésével együtt 1916. szeptember hó 1-től kezdve átveszi.*”²⁷

A zeneiskola megnyitása után is a fontos teendők sorában változatlan a zenekar utánpótlásának – vonósok és fúvósok – toborzása. Várják a megfelelő gyakorlattal rendelkezők jelentkezését Stadler zeneigazgatónál.²⁸

Az újabb 1909. november 14-ei választmányi összejövetel témája az új zeneiskola volt. Fontosságát jelezte Bezerédj István főispán jelenléte is. A levezető elnöki teendőket Knebel Jenő látta el. A megjelentek közül jelen volt – mások mellett – Vécsey György, dr. Markovits Gyula, Schreiner Ferenc, dr. Stadler, dr. Pápay Hugó, dr. Szily Miksa orvosok, Steiner Kornél mérnök.

A tanácskozáson megtárgyalták iskola működésének feladatait, így új osztályok indítását, újabb tanárok fölvetelét, a helyszűke miatt föl nem vettek ügyét és az az alapszabály módosításának szükségességét.²⁹

A közgyűlést november 28-én tartotta meg az egyesület a városházán. Az ülést vezető Edelmann Sebő elnök köszöntőjében emlékeztetett arra, hogy a zenekedvelők céljainak egyike volt a klasszikus zenét a közönség körében kedveltté tenni s ennek érdekében ki kell egészíteni az alapszabályt azzal, hogy a zeneoktatást rendszeresíteni kell. Nyugtázta a szombathelyi zeneértő közönség kialakulását. A hangversenyekre „sűrűn” jár a közönség, kár, hogy a hangversenyterem kicsi.

Csikor Elemér

Bejelentette, hogy a város támogatja az intézmény működését. Az egyesület pedig a szervezést és az ellenőrzést magára vállalta. Az intézmény, a konzervatórium vezetésére igazgató bizottságot küld ki. Munkája eredményeként októberben megkezdődött a tanítás.

Kiskos István helyettes polgármester, egyesületi titkár vázolta a zeneiskola felállításának történetét. Elhangzott a pénzügyi beszámoló is. Határoztak személyi kérdésekről is. A távozó Korniss Emil helyett az alelnöki posztra Bezerédj István főispánt választották meg. Az ülésen részt vett az új zeneiskola két tanára Csikor Elemér igazgató és Fülep Irma is.³⁰

Tavaszi meglepetésként az 1908-ban egyesületi védnökséget vállaló Erdődy Gyula, „*az egyesület iránt való jóindulatának és az egyesület kulturtörekvései iránt való elismerésének*” kifejezésére 1000 korona adományt küldött.³¹

27 MNL VaML Szombathely Város Közgyűléseinek jegyzőkönyvei 7/1916., 44/1916. sz.

28 Felhívás a zenekedvelőkhöz. = Vvm, 1909. okt. 21. 4. p.

29 A zeneegyesület választmányi ülése. = Vvm, 1909. nov. 16. 5. p.

30 A zeneegyesület közgyűlése. A zeneiskola rendszere Szombathelyen. = Vvm, 1909. nov. 30. 9. p.

31 Erdődy Gyula gróf a zenekedvelőknek. = Vvm, 1910. márc. 2. 4. p.

A KONCERTEK

1906/1907. évad

A komolyzenei életet szervező egyesület – a „szabvány” szerinti egyesületi élet nélkül is – szervezte a koncertek sorát. Az előadók meghívása – föltételezhetően nagyobb részt – impresszáriók közreműködésével történt, de építettek a szervezők személyes kapcsolataira is.

A javában dúló palotaforradalom napjaiban a zeneegylet a következő hónapok előadásairól, előadóiról tárgyalt. Január első napjaiban Feleki Ilona a bécsi Zenekonzervatórium növendékét várták. A tervek között szerepelt Szerencsi Ede gordonkaművész egy 30 tagú vonószekar föllépése. Későbbre ismét Balassát és Varróné Pikler Margit zongoraművész, valamint Slavinsky Nadja 42 tagú együttesének meghívását tervezik. Valamennyien meg is érkeztek.³²

Az 1906/1907-es szezon első koncertje november 15-én hangzott el. Ismét a Grünfeld-Bürger vonósnégyes volt Szombathely vendége.³³ Dvorák D-dur vonósnégyesével kezdődött az estély. A közönség tetszését leginkább a mű adagio tétele nyerte meg. Ezután Bürger Zsigmond szólója következett, aki Pergolesi [Tre giorni], Schumann [Träumerei] és Piatti alkotásait szólaltatta meg Statzenberg zongorakísérettel.

A műsor kiemelkedően előadott darabja Beethoven Szeptettje volt. Ilyen tökéletes kidolgozásban fölhangozó interpretálás csak ritkán hallható – állapította meg a kritikus, aki fejlethetetlennek találta az előadást.³⁴

A szombathelyi koncertélet többszörösen visszatérő személyisége Dohnányi Ernő, akit első alkalommal 1906. december 6-án hallhatta a megyeszékhely közönsége.³⁵ Műsorának nyitószáma Bach d-moll chromatikus ábránd és fuga, amely a beszámoló szerint annyira tökéletes volt, hogy ez az egyetlen bemutató is igazolta az előadó zsenialitását. Bachot Beethoven f-moll szonátája az Appassionata követte, amelyet ugyancsak kiválóan tolmácsoltnak talált a méltató. Hozzá tette azonban, hogy Dohnányi „helyenként a traditioktól eltérően magyarázta a hatalmas művet [s] főleg nem találtuk fel azt a mélységes szenvedélyt, kitörő lelkesedést, amit Beethoven műve ki akar fejezni. A thema azonban gyönyörűen kidomborodott.”

A szünet után – későbbi koncertjein is szívesen játszott Schumann-alkotás a Carneval (op. 21.) – következett, amelyet a kritikus összevetett Rosenthal 1906. januári koncertjének előadásával, amelyben szerinte sok volt a „titánkodás.”³⁶ Dohnányi előadásában viszont a mű „teljes romantikája, mélységes költészete fényesen érvényesült.” Nem osztja

Dohnányi Ernő

32 Zenei hírek. = Vvm, 1906. dec. 19. 2. p.

33 Első alkalommal 1905. jan. 30-án hallhatta a szombathelyi közönség a kvartettet. (F): Grünfeld-Bürgerék hangversenye. = Vvm, 1905. febr. 1. 5. p.

34 Kamaraestély. =Vvm, 1906. nov. 16. 2. p.

35 Dohnányi hat alkalommal koncertezett Szombathelyen. Az előadásokról GÁL József: Dohnányi Ernő szombathelyi koncertjei. = Vasi Szemle, 2007. 5. sz. 515-529. p.

36 F.: Rosenthal Mór hangversenye. = Vvm, 1906. jan. 16. 1. p. 515-529. p.

egy bécsi lap (nem nevezi meg azt – GJ) bírálatát sem, amely szerint Dohnányi elmosódottan, önkényesen játssza ezt a darabot. Egyetlen kifogásával azonban egyetértett, nevezetesen „helyenként elragadja a fiatalos temperamentum és a tempó elszietésére ragadja.” Kiemelte viszont a mű legnehezebb tételének a Paganini-tételnek nagyszerű előadását. „A művész ragyogó technikával kergette az 1/16 pause eltéréssel egymást követő quartolákat, az aszmollba átmoduláló Valse allemande témája felé.” A pause tételt is „kissé elstett”-nek minősítette. Véleménye szerint azonban Schumann-művét „ilyen szépen csak nagy művész képes előadni.”

A koncerten játszott három Chopin alkotást is [g-moll ballada op. 23., E-dur nocturne op. 62/2 és a-moll mazurka], „ideálisan szép felfogással, nagy technikai bravúrral” adta elő. Zárószámként két Liszt művet a Valse impromptu és a IX. rapszódia tapsolta és lelkesen éljenezte meg a közönség, amelyet Liszt Desz-dur consolations-szal köszönt meg.³⁷

Egy másik szombathelyi lap is kiemelte a művész eredetiségét, aki szerint Dohnányi „nem kergeti erőszakkal a technikai effektusokat”, hanem az „interpretálásban való önállóságra helyezi a súlyt,” Bach művét „széles epokával”, Schumann Carnevalját „pogány jókedvvel” a Chopin balladákat „mély érzéssel” adta elő.³⁸

Az új esztendő első, a szezon harmadik előadása 1907. január 16-án hangzott el. A vendég a Popper-tanítvány Szerencsi Ede gondokaművész és a „lány, jól iskolázott hangú” Szatmári Elek, amely elsősorban a lírai dalok előadására alkalmas. A szólistákat a – bizonyára erősen megtépzott – zenekar műsora egészítette ki. Szatmári Volkmann Szerenádját (Szerencsi), Grieg Solvejg dalát, Csajkovszkij Bálban, Schubert, Gastaldon alkotásait (Szatmári Elek), a zenekar is Grieg [Zongora-szonáta op. 47.], Schubert [Rosamunda címűből a II. baletzene] és néhány más „apróságot” adott elő. Dicséretet kapott mindkét szólista kísérője – zongorán és harmóniumon Ulbricht és Engel, valamint a vonós zenekar is, amelyet Statzenberg vezényelt. Az est sikeres volt, „számot vetve azzal, hogy amatőrök muzsikáltak” – nyugtázta a lap zenekritikusa.³⁹

Január 29-én újra a már Budapesten élő Balassa lépett pódiumra, társa Varróné Pikler Margit zongoraművész. Az egyik lap szerint Balassáról már semmi újat nem lehet írni. „Nemesen csillogó tiszta játéká most is elragadta híveit.”⁴⁰

A Vasvármegye kritikusa szerint viszont Balassa előadásában „óriási művészi fejlődés figyelhető meg.” Az elsőként elhangzó „legrafináltabb nehézségekkel telített mélyen költői művet, [Wieniawski 2. sz. Polonéz] gyönyörű, stilszerű felfogással tolmácsolta.” Tarantellában pedig ismét csak „káprázatos technikáját ragyogtatta.” Műsorának további részeként Bruch: Kol Nidre, D’Ambrosio: Szerenád, Popper: Tündértánc, és saját Bölcsődala hangzott el. A ráadás Dvorak Humoreszkje volt.

Varróné Pikler Margitnak az erősen lehangolódott zongorával kellett elsősorban megküzdeni. Az előadóművész Rameau, Bach Új bagatell (op. 119.) hegedűszonátájának zongora változatát, Chopin Desz-dur preludium és Schumann In der Nacht című alkotásokat „kiváló ízléssel, egyenletesen csiszolt technikával” szólaltatta meg.⁴¹

37 dr. F-i: Dohnányi Ernő hangversenye. = Vvm, 1906. dec. 7. 5. p.

38 (r.) [Dohnányi]: Hangverseny. = SzFU, 1906. dec. 7. 5. p.

39 Dr. F.: A zenekedvelők hangversenye. = Vvm, 1907. jan. 17. 3. p.

40 Hangverseny. = SzFU, 1907. jan. 30. 2.

41 Dr. F.: Balassa hangversenye. = Vvm, 1907. jan. 30. 3. p.

A decemberben alakult Filharmónia Egyesület első szerepléseinek egyike 1907. február 3-án volt. A bemutatkozás az orvos Feldmann Bódog szabadliceumi eladása után hangzott el. Mozart Quintettjét Rónai Lajos, Farkas László, Tonka József, Ronchetti István hegedűsök és Kirchner Bódog violincsellón szólaltatták meg.⁴² Február 10-én ismét az orvos Feldmann Az állatok fejlődése Darwin-Häckel nyomán című előadását nem követte zenei produkció.⁴³ Február 17-én Szilágyi Adolf Fejlődés természetben és társadalomban című előadását követően Liszt Ballada című alkotását Kirchner Bódog játszotta harmóniumon.⁴⁴ Március elején pedig Kaffehr Béla Vipera című előadását előadását zárta Leoncavallo Parasztszűzlet Intermezzoja Rónai Lajos és Kirchner Bódog tolmácsolásában.⁴⁵

A zenekedvelők koncertévadjának kiemelkedő vendége az európai híru gordonkaművész, Popper Dávid. Február 20-ai föllépését már február 2-a óta többször is jelezte a Vasvármegye.⁴⁶ Február 10-én a műsört közölte és néhány mondattal a személyéről is szolt.⁴⁷

Február 19-én ismét a közönség figyelmét hívta föl a koncertre.⁴⁸ A művész koncertje előtti napon érkezett meg Szombathelyre. A vasútállomáson az zenekedvelők népes küldöttsége fogadta: Edelmann Sebő elnök, Knebel Jenő, Stadler Izidor, Szerencsi Ede, Ulbricht Dezső. Szálláshelye a Premontrei Gimnázium volt, ahol Edelmann adott fényes fogadást tiszteletére.⁴⁹

Előadásának minden számát tökéletesnek tartotta a kritikus. Játékát így méltatta: „Gyönyörű széles tónusa, bensőségteljes, mélyen átérzett cantilenája, gyöngyíztaszágú diatonikus és chromatikuskálái, staccato, stb mind ami a technikai kivétel tökéletességéhez szükséges, a crescendok és a decrescendok, a trillákban bámulatra, csodálatra ragadják még azt is, ki soha szakszerűen nem foglalkozott zeneművészettel, csak érezni tudjon. Játéka a klasszicizitás maga.”

Műsorán Mendelssohn egyik szonátája, Tartini, Händel, Schubert „bájós adagioja (op. 129.) és saját szerzeményű spanyol tánca. Popper – így a méltatás – „az egyes szerzeményekben oly csodás hatást ért el, hogy a hallgató vonósnégyest képzelt maga elé.” A hangok előidézéséhez nagyban hozzájárult nagy értékű Amati gordonkája.⁵⁰

Az esten föllépő Lichtenstein Dóra előadását is megérdemelt sikerűnek találta a méltató, aki Caldara, Schumann, Henschel, Schubert és két Popper dalt adott elő. A zongorakíséretet – a Popper dalok kivételével – Ulbricht Rezső látta el.⁵¹

A zenei szezon utolsó előadása március 9-én hangzott el. A Budapestre költözött és ott tanuló alig 13 éves Koncz Jani állt a pódiumra. A 4–5 éves tanulás utáni „fényes eredményt is csak sejtették a rá figyelő szakemberek.” Nyitószámként Vieuxtemps egyik technikai ne-

42 Szabadliczeum. = SzFU, 1907. febr. 3. 2. p.

43 Szabadliceum. = SzFU, 1907. febr. 10. 2. p.

44 Szabadliceum. = SzFU, 1907. febr. 17. 2. p.

45 Szabadliceum. = SzFU, 1907. márc. 3. 2. p.

46 Popper Dávid hangversenye. = Vvm, 1907. febr. 2.

47 Popper Dávid hangversenye. = Vvm, 1907. febr. 10. 4. p.

48 Popper Dávid hangversenye. = Vvm, 1907. febr. 19. 3. p.

49 Popper Dávid megérkezett. = Vvm, 1907. febr. 20. 3. p.

50 Amati cremonai olasz hegedűkészítő család, a XVIII. sz-i cremonai hegedűk hírnevének egyik megalapozója. Tanítványokat is nevelt, köztük A. Stradivarit. = Magyar Laorusse Enciklopédia I. Librari Laorusse Párizs, 1979. Bp., 1991. Akadémiai Kiadó 97. p.

51 Dr. F – I: Popper Dávid gordonkaművész hangversenye. = Vvm, 1907. febr. 21. 2. p. A Szombathelyi Friss Újság nem adott hírt a koncertről.

hézsegekkel telített versenyművét „*helyes fölfogással, izléssel ... helyenként ragyogó technikai tudással játszotta el.*” Dicsérte a kritikus az ifjú művész vonókezelését, tiszta intonációját, meleg, széles tónusát. A mű utolsó Tarantella tételét a „*szédítő gyorsaság dacára tisztán kellő ritmikával és frazirozással varázsolta elő hegedűjéből.*” A tapsvihart, fölfedezője és első mestere Balassa hangulatos bölcsődalával köszönte meg.

Következő számként Hubay II. Csárdajelenetét játszotta el. „*Abszolút tisztaságú flageolot hangja és általában a technikai boszorkányságok – a felnőttekéhez hasonlóan érvényesültek.*” A ráadás szám is Balassa mű volt, a Cansonetta című „apróság”.

A vonószekker Statzenberg Venzel betanításában és „helyes vezényletével” Mozart „*igénytelen, csekély eszközökkel dolgozó mégis örökbecsű szerenádját,*” majd Schuman Balassa által hangszerelt Kinderszenen op. 15. című művének néhány részletét játszotta.

Balassa ezúttal nem előadóművészként, hanem zeneszerzőként, hangszerelőként, Koncz kísérőjeként kapott dicséretet. Az ifjú Konczot a zeneegylet babérkoszorúval ajándékozta meg.⁵²

1907/1908. évad

Az új szezon csak késő ősszel kezdődött meg. Ebben az évadban hat koncertet hallgathatott a közönség az egylet szervezésében. Elsőként Rosenthal Mór november 3-ára tervezett koncertjéről már október 19-én beszámolt⁵³ a Vasvármegye [műsorán: Beethoven, Chopin, Schubert, Liszt-Davidov, Rosenthal alkotások]. Két amerikai lapból a Musical Journal és a New York Herald közölt dicséretes cikkekből is idézve az Egyesült Államok-beli sikeres szerepléséről. Előadására később, november 28-án került sor.⁵⁴ Rosenthal második alkalommal lépett a szombathelyi közönség elé.⁵⁵

Rosenthal, Moriz

November 26-án már megérkezett saját hatalmas Bösendorfer zongorája, amelyen játszott.⁵⁶ A Sabaria Szállóban elhangzó koncert első számaként „*egy amatőr szerző motívumaira épített harmonikus szépségekkel teli szimfonikus etűdjeivel*” kezdte műsorát. Ezt Schumann és Chopin alkotások követték. Az előadásról: „*Rosenthalnál nem cél csak eszköz a hanghatások minél tökéletesebb, minél eszményibb szépségű elővarázsolására, bár az is megtörténik e nagy művésszel, hogy helyenként heve, titáni ereje, lelkesedése ott is magával ragadja őt, ahol ezt a mű kvetlenül nem követeli.*” (Ferenczy gyakran szóvá teszi az előadók túl gyors tempóját.) Ez különösen a Fantázia bevezetése után következő impromptü-szerű részletre s ugyanezen műnek utolsó részében tapasztalta.

52 Dr. F –i: Koncz Jani hangversenye. = Vvm, 1907. márc. 10. 4-5. p.

53 Rosenthal hangversenye Szombathelyen. = Vvm, 1907. okt. 19. 2. p.

54 Rosenthal hangverseny. = SzFU, 1907. okt. 27. 3. p.

55 Első alkalommal 1906 januárjában. F. dr.: Rosenthal Mór hangversenye. = Vvm, 1906. jan. 16. 2. p.

56 Rosenthal hangverseny. = Vvm, 1907. nov. 27. 4. p.

Műsorának további részéről: előadása, „*a zongoratechnika páratlan mesterének egy-egy dicső himnusza*” volt. Lisztnek Schubert hárfára írt átírata [Der Lindenbaum], amely „*egyike a zeneirodalom legnemesebb, legigényesebb műveinek Rosenthal ujjai alatt csekélységnek tűnt fel.*”

Davidov „*etiúdszerű*” gordonka darabját [Am Spingbrunnen] saját átíratában a „*nagy művész csodával hatásos repetáló technikáját csillogtatta.*” A közönséget elbűvölte s megismételtette.

Koncertjének zárásaként is egy saját átíratot [Strauss: Donauwalzer] adott elő, amely a „*szédületes nehézségek halmazát foglalja magában.*” Ráadásként is újabb Strauss-keringővel köszönt el „*óriási ováció közepette.*”⁵⁷

A Szombathelyi Friss Újság kritikusa is így összegezte az előadást: bámulatosan szép este volt. A Chopin számok előadásával, „*biztos és kristálytisztá játékkal... rászolgált a sok sok tapsra.*” Neki legjobban a Davidov mű átírata nyerte meg a tetszését. „*Mintha üvegkockákra, apró kis fakalapáccsal játszott volna a nagy művész.*” Dicsérte az est műsorának változatosságát, a népszerű és kevésbé népszerű darabok tudatos válogatását.⁵⁸

Az idény második előadását az énekművészetnek szentelték. A koncert előtt egy héttel jelent meg a híradás a korszak neves énekegyüttesének, a svéd Svärdström nővérek föllépéséről.⁵⁹

A december 14-ei hangversenyükön Brahms, Wolf, Richard Strauss, Grieg-dalokat, svéd nép- és műdalokat [Koch, Backer, Gründhal, Danuström alkotásai] mutattak be. A világhíró négyes a szombathelyi hallgatóságát is lenyűgözte. „*Olyan hatást váltottak ki, mintha Grenze [francia festőművész 1725–1785 GJ] képének egyike elevenedett volna meg. Mikor énekelni kezdtek csodálatos művészetük az élvezetek legmagasabb szférájába ragadt.*”⁶⁰

December 11-én megjelent a műsoruk [Meyerbeer, Brahms, Gründhal és svéd népdalok] ismertetése mellett a Pesti Napló méltatásából is idézett – nyilván közönség csalogatóként – a Vasvármegye.⁶¹

A méltatás szerint a nővérek mindegyike az énekművészet legmagasabb fokán áll, különösen, *ami „a hang iskolázottságát illeti, a legnemesebb ízlést és az előadói képességet illeti.*” Énekeltek szólót, duót, triót és négyest is.⁶² A nyitószámot – Mayerbeer: Dinorah című operájából – Valborg, a svéd udvari opera primadonnája⁶³ énekelte, „*a koloratúr éneklés minden kellékét megcsillogtatva.*”

57 Dr. F. A.: Rosenthal hangversenye. = Vvm, 1907. dec. 1. p. 9. p.

58 Herman Gyuri: Rosenthal hangverseny. = SzFU, 1907. dec. 1. 4-5. p.

59 A zeneegyesület második hangversenye. Svärdström négyes. Érdekes est Szombathelyen. = Vvm, 1907. dec. 8. 8. p.

60 A Svärdström négyes. = SzFU, 1907. dec. 17. 2. p.

61 Svärdström-hangverseny Szombathelyen. Vvm, 1907. dec. 11. 2. p. Műsor.

62 Svärdström nővérek hangversenye. = Vvm, 1907. dec. 17. 5. p.

63 Valborgot a svéd udvari opera primadonnájának egyik előadását így méltatta a Nyugat: „*Született énekesnő, s ez a tény kiváltságos helyet biztosít számára. Azért nevezem született énekesnőnek – mert született művész. Valborg asszony épp úgy tanult énekelni, mint annyian, akik hangversenyeznek. Csakhogy ezt a hangján nem hallani. Ő is trillázik, stakkatozik, de egészen másként, mint Culp Júlia...Átéli a dalt és a verset a pódiumon, mert át tudja élni, mert érti a szöveget és a zenét is és a kettőnek a viszonyát is. Mikor vége van a dalnak, csak azt vesszük észre, hogy valami ritka művészetet kaptunk... Előttünk készül el, de nem látjuk hogyan. Valborg asszony hanganyaga nem nagy. Terjedelmében alig két oktáv. De művészetének színe, illata, meggyőző ereje, szuggesztivitása minden pótol.*” JÁSZ Dezső: Svärdström Valborg. = Nyugat, 1909. Második évfolyam, II. kötet 13-24. szám, 636-637. p.

Szólót énekelt Sigríd és Astrid is. A negyedik nővér csak a közös számokban lépett föl. Az együttes számokba a pontos együttműködés, a tiszta intonáció és „*általában magasfokú előadói és alkalmazkodás legfényesebb példáit hallottuk...csodálattal adóztunk az elsősorú művészeknek egyenként és együtt véve is.*” A zongorakísérő Tarnay Alajos volt.

Volt bőven ráadás, ismétlés. Külön is megjegyzi a méltatás, ritka esemény, a közönség végig a helyén maradt, nem rohant a ruhatárba.⁶⁴

Az új esztendő első koncertjét – zenekari estet – 1908. január 19-én tartották meg. 30 tagú vonószekar (8 első, 8 másod, 4 mélyhegedűs, 3 kis és 4 nagybőgős) játszott. Az egyesület a város legkiválóbb zenészeit tudta megnyerni a közös muzsikálásra. Vendég Huszár Károly a Zeneakadémia végzős növendéke.⁶⁵

A koncert első számai Grieg-művek voltak: Holdberg szvit és két lírikus alkotás, továbbá Hjretesar és Varen zenekari művei. Hallhatták a korszak népszerű zeneszerzőjének, Volkmann F-dur szerenádját. A méltató elsősorban a Holdberg szvit és a Volkmann-mű előadását dicsérte. Ezúttal „kedvére való” „*higgadt tempóban*” vezényelte az előadást a karmester Janosits József. Huszár Károly operáriókat, Grieg és Rubinstein dalokat adott elő. Az énekést is a karmester kísérte zongorán.

Svardström, Valborg

Megjegyezte a zenekarról – amelyben a 14 éves Koncz Jani is játszott – olyan színvonalat produkált, amely „*nehezebb és kényesebb reprodukciókra*” is alkalmas. A teljesítményt – a fáradságot nem ismerő – új karmester elsődleges érdemének tartotta.

A következő – február 6-ára hirdetett Andrásffy Hedvig-zongoraest végleg elmaradt⁶⁶ és csak egy hónap múlva került sor az újabb koncertre. (Az elmaradás, illetve újabb időpontban való megrendezés nem volt gyakori eset.)

Az elmaradt februári Andrásffy Hedvig-zongoraest helyett – március 7-én és 8-án – nagyszabású zenekari koncert részese lehetett a közönség. Ezúttal – nem a koncertek megszokott helyszínén a Sabaria Szállóban, hanem a városi színházban lépett föl székesfehérvári honvéddzenészekkel kiegészített – 40 vonós és 25 fűvös alkotta – zenekar. A nagy lélekszámú zenekar elhelyezésére a Szálló díszterme nem volt elég, ezért a színház színpadát is át kellett alakítani – lebontották a kulisszákat, a felső részt boltozással eltakarták, ívlámpákkal szerelték föl – hogy elférjen a zenészek. Az est szólistája Balassa Kálmán volt.⁶⁷

Mindkét esten elhangzott Beethoven Egmont nyitánya és II. szimfóniája. A koncert másik két zenedarabja eltért. Az első alkalommal Schubert h-moll Befejezetlen szimfóniáját és Bizet Az arles-i lány című zenekari szvitjét adták elő, másodikon pedig Grieg I. Peer Gynt szvitjét és Wieniawski d-moll hegedűversenyét hallhatta a közönség. A két Beethoven mű „*szellemét, a hanghatásokban rejlő szintézist a zenekar általában minden egyes részben,*

64 Lásd 58. jegyzet.

65 A szombathelyi zenekedvelők hangversenye. = Vvm, 1908. jan. 17. 4. p.

66 A zene-egyesület hangversenye. Sauer Emil tanítványa nálunk. = Vvm, 1908. jan. 26. 8-9. p.

67 A zenekedvelők filharmonikus estje. Műélvezet a városi színházban. = Vvm, 1908. febr. 22. 4-5. p.

különösen a szimfónia *largetto* és *finale* tételében pompásan érvényre juttatta: *plasztikusan kidomborodtak az ellenpontozási részletek is, s egy-két helyen tapasztalt csekély tempo ingadozástól eltekintve, a remekművek előadása stilszerű volt.*"

A Bizet mű [I. pastorale, II. intermezzo, a III. érdekesen hangszerelt menüett] nem más – írta – mint „*Provance dalainak, táncainak zenekari idealizálása.*” A Schubert mű előadásáról annyit jegyzett meg, hogy azt a szombathelyiek már többször hallhatták.

Megállapítása szerint a Grieg-műnek „*különösen a befejező szilaj, szenvedélyes, emellett rendkívül szabatos eljátszása olyan fokú lelkesedésre ragadtatta a hallgatóságot*”, hogy az utolsó tételt meg kellett ismételni.

A Wieniawski hegedűversenyét játszó Balassának már a megjelenése „*viharos, szünni nem akaró lelkesedést és tapsvihart idézett elő.*” Előadásában bőséges alkalmat nyújtott a „*hegedűtechnika egyéb mesterfogásainak, chromatikus futamok, staccatok, a finale szédületes gyorsaságú figuráinak ragyogtatására.*” A tapsvihart egyik tétel megismétlésével köszönte meg. A Wieniawski művet Fricsay Richárd, a többit Janosits József vezényelte, akit a „*két zenekar egyesítéséért*” és a felejthetetlen élményért dicsért és buzdított.⁶⁸

Az esztendő második koncertjén immár harmadszor⁶⁹ állt szombathelyi színpadon az orosz Slavinsky Nadja énekegyüttese, amelynek célja az orosz népdalok gyöngyeinek bemutatása és terjesztése férfi – és vegyeskarok előadásában. A kórus jellemzője a tiszta intonáció, a jó ritmusérzék, amelyek „*tiszta kifejltségében nyilatkozik meg ... [így a] legegyszerűbb dalocskából is vagy karból műremeket teremt.*”

Előadásukban elsősorban régi orosz balladákat, népdalokat, egyházi énekeket mutattak be. Ezáltal a „*mélabús, szívhez szóló orosz dalokat, amelyeket a nagyközönség csak hírből ismert, megismerteti és megszeretteti, miáltal kulturális missziót teljesít.*”

A legjobban sikerültek: egy XI. századi ballada, Wolf és Kalinikov egyházi dalai, különösen pedig a Gosposin pomiluj és az Ej uhnyem című Volga-parti dal. Az utóbbit a közönség megismételtette. Tetszett a kritikusknak az együttes vezetőjének szólója. Az énekkar pianóit, crescendoit, decrescendoit, pianissimóit bámulatra méltónak minősítette. Megállapítása szerint a kórus néhány tagja szólistaként is helyt állna. A kórus énekének tisztasága zenei intelligenciája „*talán egyedül álló a maga nemében.*”⁷⁰

1908/1909. évad

Az őszi szezon október 7-én házi estéllyel kezdődött. A Sabaria Szálló ünnepségén a választmányi tagok és a meghívottak vettek részt, amelynek legfontosabb eseménye az egylet új, régóta tervezett és megvásárolt Stingl-féle (Gebrüder Stingl osztrák gyáros) zongora bemutatása volt. Valójában több volt egy egyszerű bemutatásnál, mert az est Janosits József hangversenyének volt tekinthető. Az avató karnagy Beethoven, Schubert és Grieg darabokat játszott. A koncert nemcsak Janosits technikai tudását, a darabokban való elmélyedését, hanem páratlan memóriájáról is bizonyosságot adott. Klasszikusokat és kortársakat adott elő az új hangszeren, amelyen „*a művészi játék szépségei mind érvényesültek.*”⁷¹

68 A két koncertről összefoglalóan: F.: A zeneegyesület hangversenye. Az első est. = Vvm, 1908. márc. 8. 9-10. a második F.: A zeneegyesület hangversenye. = Vvm, 1908. márc. 10. 5. p.

69 Korábbi koncertjeik: A muszkák Szombathelyen. = Vasmegeyi Lapok, 1890. máj. 1. 3. p., Mefiszto: A szép Nadia Szombathelyen. = Vvm, 1896. febr. 23. 3. p.

70 A Slavinsky-kar hangversenye. = Vvm, 1908. márc. 27. 5. p.

71 A zeneegylet házi estélye. = Vvm, 1908. okt. 9. 2-3. p.

Az új évadra négy koncertet tervezett az egylet: egy kamara – és három szóló estet.⁷²

Az évad első nyilvános koncertjét, egy kamaraestet november 3-án tartották meg. A főszereplő Balassa mellett operaházi kollégái Janda Ottokár, Fodor Izsó és Kovács Sándor alkotta kvartett nyitószáma Mendelssohn D-dur 4. No. 1]. vonósnégyese volt. Ezt követte Schütt zongora-hegedű szvitje [op. 44. d-moll] Balassa és Janovits előadásában. Kovács Sándor Goltermann német csellóművész Gordonka koncertjét szólaltatta meg. Az estély zá-

Az 1908. november 3-ai koncert előadói. Az alkalmi kamaraegyüttes tagjai: Janda Ottokár, Fodor Izsó, Kovács Sándor és a képen jobbról a második Balassa Kálmán.

rószáma Dvorak D-dur op. 81. zongoraötöse. A kvartetthez Janovits is csatlakozva szólaltatták meg a zenedarabot.

A kamaraestet nagy tetszéssel, lelkesedéssel fogadó közönség reagálása azt jelezte, hogy igény van ilyen „szép, poétikus” előadásokra is.⁷³

A november 3-ai koncertet november 15-én egy fiatal, 26 éves hegedűművész, Kresz Géza eladása követte. Az előzetes híradásban a művészt hosszasan méltatta. Szólt családjáról, édesapja – szintén Kresz Géza – híres orvostudor. A fiatalember tanulmányait Prágában, Brüsszelben és Párizsban folytatta. Tanárai a korszak legkiválóbb hegedűművészei voltak. Több jótékonyági koncertet adott országszerte. Fölkészültségéről: „Nincs a technikának az a nehéz titka, amelyet ő a legnagyobb könnyedséggel le nem győz, amely még az avatatlanoknak is beszél. Igazi nemzeti tüllel, meglepő ritmikai érzékkel, fennkölt felfogással játszik, vonókezelése pedig energikus, biztos, elegáns.”⁷⁴

72 A zenekedvelők novemberi hangversenyei. = Vvm, 1908. okt. 25.7-8. p.

73 Dr. F.: A zenekedvelők egyesületének hangversenye. = Vvm, 1908. nov. 4. 4. p.

74 Kresz Géza. = Vvm, 1908. nov. 15. 2. p. Életéről még: Kanadában élt, ott megszervezte az ország egyik legjobb vonósnégyesét. Torontóban halt meg. Leánya Kresz Mária etnográfus, 1919–1989. = <https://hu.wikipedia.org/wiki/kresz>. Megtekintés 2018. júl. 10.

Bach [F-dúr románc), Bach [Bourree és Double], Hubay [Csárdajelenet] Paganini [Boszorkánytánc], Saint-Saëns [Introduction et Rondo] alkotásait szólaltatta meg. Az elhangzott művek kiválóan bizonyították, hogy az ifjú művész „*technikai csiszoltsága már ma is elsőrangú, fiatalos hévvel járó csekélyebb szertelenségeinek vagy tempóbeli túlhajtásoktól eltekintve mély érzéssel, belső elmélyedéssel játszik.*”

A klasszikus műveket [Bach, Beethoven] és egy bravúr mutatvány, a Paganini-darab követte, amely „*a technikai ezermesterség tárháza*” Ezt a nehéz darabot csak a legnagyobb művészek – Kubelik, Ondricek, ritkán Thomson szokták játszani. A kritikus Kresz Gézát is nagyra tartotta. „*Chromatikus futamai, passagai, trillái, stb gyöngyiszták épp úgy az intonációi is, a legnehezebb többes fogásokat játszva legyőzi, flageolet-hangjai kifogástalan tisztaságúak, csak az a hibája, hogy épp a nagy technikai tudása miatt-amott az elmélyedés, a poétikus előadás rovására megy, például Saint-Saens Rondója volt elszietve.*” A tapsokat Hubay-darabbal köszönte meg.

A hegedűszámokat egy bécsi énekesnő Fehér Blanka énekszámai [Bizet, Mayer-Hellmund dalai és magyar népdalok] váltották. Előadásában „*csekély indiszpozícióval küzdött*” a méltatás szerint. A hegedűszámokat és az énekesnőt zongorán „*kiváló szakismerettel*” Janosits József kísérte.⁷⁵

A hegedűkoncertet zongoraest váltotta november 28-án. Az előzeteseként megjelent írás Godovszkyt méltatta, amely szerint a korszak legnagyobb zongoraművészei közé tartozik, technikai képzettsége Rosenthaléval vetekszik, előadóművészként is elsőrangú. Specialitásának tartja, hogy a régi klasszikus mesterek (Rameau, Scarlatti) egyes műveit modernizált alakban, a mai zongoratechnika igazodva gyönyörű átiratokban, szinte felfedeztetni a hallgatósággal.

Az előadó a bécsi zongoramester iskola európai híró mestere Godovszky Lipót, aki „*lerándult hozzánk egy estére, diadalmas siker koronázta itteni felléptjét (sic!) is.*”⁷⁶

Műsora tartalmas, változatos. Első számként Beethoven c-moll szonátáját, majd Schumann alkotását – a korszak kedvenc művét, a Karnevált – játszotta. „*Az egyes tételek jellegének megfelelően hol lágy, hol hatalmas billentését, óriási technikáját különösen a Paganini részben és az utolsó tételben.*”

A Beethoven darab plasztikus kidolgozását csodálatosnak tartotta. A Papillon tételt viszont a kritikus – ismét a tempót nem tartotta megfelelőnek – gyorsnak találta.

A Karnevált követően egy ófrancia táncot földolgozó három tételes Rameau-darabot és Scarlatti Concert allegro-ját [A-dúr], amellyel a közönség elé tudta idézni a régi francia és olasz iskola ábrándos, melankolikus műveit. Ezeket gyakran „*saját modernizált ... genialis átiratában*” szólaltatja meg.

Műsorában Chopin b-moll szonátájának utolsó tételét dicsérte a kritikus, amely „*vi-harszerűen pergett le a mester ujjai alatt.*” Bemutatott három Liszt-darabot is, amelyek közül az f-moll koncerttűdöt találta elragadónak. Végül Strauss egyik keringőjének parafázisait mutatta be, amely „*arabeskszerűen adja vissza a keringő dallamait, ezerféle csillogó modulációit.*”⁷⁷

75 Dr. F.: Kresz Géza hangversenye. = Vvm, 1908. nov. 17. 1-2. p.

76 Dr. F.: Godovszky Lipót hangversenye. A zenekedvelők holnapi estéje. = Vvm, 1908. nov. 27. 3. p.

77 F.: Godovszky Lipót hangversenye. = Vvm, 1908. nov. 29. 10. p.

December 6-án másodszer⁷⁸ lépett dobogóra Szombathelyen Popper Dávid. A világszerte ismert gordonkaművész, nemcsak előadóként, hanem zeneszerzőként is gyarapította a gordonka nem túl gazdag irodalmát részint saját műveivel, részint kiváló ötleteivel.⁷⁹

Műsorát egy francia nevű, de német zeneszerző, hegedűművész Moliqve Vilmos hegedűversenyével nyitotta. A darabot a kritikus kissé elavultnak tartja, de romantikus hangulatú és technikai nehézségei is alkalmasak arra, hogy Popper mély hatást váltson ki. A közönség körében azonban nagyobb sikert arattak Bach [Sarabande] és Corelli [Allemande allegro] Rubinstein [Melody op. 3. no. 1.], Schumann [Träumerei] darabjai. Saját alkotásai közül a francia dallamokra írt ábrándjait, mazurkáit, gavottját valamint percekig tartó ovációt kiváltó káprázatos technikájú Spanyol karnevált dicsérte a méltató.

Játékát így jellemezte: „*Széles tónusában csodákat képes kihozni hangszeréből... a tökély magaslátán álló technikai tudásával, a polyphon hanghatások bámulatra méltó kihasználásával valóságos vonósnégyest varázsol a hallgatóság elé Amati hangszerén.*”

Kísérője a fiatal karmester, zeneszerző Reiner Frigyes. A „műsorközökben” három szóló számot [Chopin, Wagner-Brassin] figyelemre méltó technikai készséggel adott elő.⁸⁰

A karácsony előtti napokban – akár ajándéknak is tekinthető – Culp Júlia koncertje. A „*természet mindennel ruházta fel ezt a németalföldi (holland GJ) művésznőt. Kellemes, szép megjelenésű asszony, aki egyéniségének minden bájával mindjárt az első pillanatban megnyerte a publikumot. Hatalmas hang, aki hangját és zenei tudását a legnagyobb önmegtartóztatással veti alá az előadott művek kívánalmainak, a szerzők intenciójának. Elsőrangú színésznő, aki egy állóhelyen nyugodt testtartással, tisztán szemével és néhány arcvonással megjátszja mindent.*” Schubert, Brahms, Wolf és Staruss szerzeményeket énekelt másfél órában. A művészetének minden oldalát megcsillogtató előadás „hangverseny-közeit” áttapsolta. A ráadás egy Grieg dal volt.

Kísérője a Szombathelyen is gyakran hallható Dinzl Oszkár, aki „*példás célszerűséggel alkalmazkodott a művésznőhöz.*” Majd hozzá teszi: „*mint zongorista is első rangú, de mint kísérő páratlan.*”

Méltatása zárásaként megállapítja „*az érdeklődés arányban állott az estély művészi értékeivel.*” Nem felejtette el megjegyezni, hogy korábban első rangú fővárosi művészek 28–30 fő előtt voltak kénytelenek dobogóra lépni. Mindezt bizonyára azért mondta el, hogy kellően értékelje a közönség is a zeneegyesület vezetőségének kitartó nevelőmunkáját, amely elérte, hogy „*a városnak már nagy állandó közönsége van,*” Ilyen közönséggel csak kevés város dicsekedhet. Ezt bizonyította Culp Júlia estélye,⁸¹ állapította meg a méltató.

Az 1909. esztendő első vendégei a városban másodszer szereplő Svärdström nővérek január 28-án. A közönségszervezés bevált módját alkalmazták. Az előzetes szerint Szombathelyen utójára lépnek föl a nővérek, amely egyúttal „föld körüli útjuk” utolsó állomása lesz. A búcsúzás oka, Olga férjhez megy.⁸²

A három részből álló koncerten a nővérek – Valborg, Sigrid, Astrid és Olga – szólót, duót és triót énekelnek. Norvég dalok mellett megszólaltatják Brahms, Bellmann, P. Heise,

78 Először: 1907. febr. 20. Dr. F – I: Popper Dávid gordonkaművész hangversenye. = Vvm, 1907. febr. 21. 2. p.

79 Műsor: Popper Dávid Szombathelyen. A zenekedvelők hangversenye. = Vvm, 1908. dec. 2. 3. p.

80 F.: Popper Dávid hangversenye. = Vvm, 1908. dec. 10. 2. p.

81 Culp Júlia dalestélye. A zenekedvelők hangversenye. = Vvm, 1908. dec. 24. 2. p.

82 A Svärdström nővérek Szombathelyen. = Vvm, 1909. jan. 23. 5. p.

Delibes, Ch. Sinding, Cath. Elling, Wilhelm és Kinzl műveit is.⁸³ Az estélyre a megye egész területéről érkezett a közönség. A sikerükre jellemző, hogy csaknem minden számot meg kellett ismételniük. Az utolsó ráadás számot – Valborg asszony énekét – a közönség állva hallgatta végig.⁸⁴

Február 18-án farsangi mulatságként ismét házi estélyt rendeztek a székesfehérvári katonákkal és Fricsay Richárd karmesterrel.⁸⁵ A koncert két részből állt. A vacsora előtt Fricsay Thomas, Järnfeld, D'Albert szerzeményeivel szórakoztatta a közönséget, vacsora után pedig – bizonyára közkívánat lehetett – oldottabb hangvételű alkotásokat és operett dalokat játszott.⁸⁶

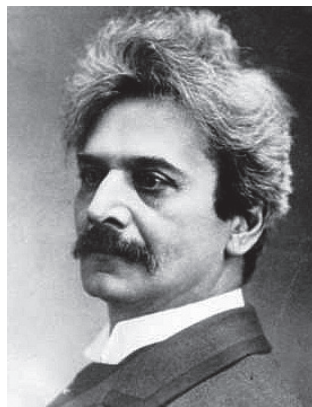
Néhány nap múlva ismét dalestet hallhatott a közönség. Ezúttal a német Heinemann Sándor dalénekest.⁸⁷ Február 25-én részletes műsort adott közre az egyesület, amely szerint főleg német lírikusok és romantikusok műveinek az előadását, Schubert (5 dal), Schumann (3), Brahms (3), Hans Hermann (3) dalát jelezte.⁸⁸ A műsor előzetese, az előadó „beharangozása” ekkorra már gyakorivá vált a Vasvármegyében. Február 26-án az énekesről megtudhatták az érdeklődők, hogy 36 éves és már meghódította az ó – és újvilágot is. Az egyesület pedig „*költségeket nem kímélve egyenesen Berlinből hozatta el a nagy művészt, hogy a közönségünknek egy élvezetes estét szerezzen.*”⁸⁹

Az előadásáról így szólt „*Gyönyörű, simulékony, rendkívül modulációképes, erős bariton hangja van... Énektechnikája tökéletes. Elsősorban a lírai és romantikus dalokat kedveli, de nem idegen tőle a drámai hang sem.*” Véleménye szerint operaénekesnek is elsőrangú.

Majd így folytatja: „*dinamikus hatásai nem mesterkéltek, nem keresettek, hanem önként alakulnak ki a nagy művésznek rendkívüli képzettsége folytán, mellyel az előadott műdal technikai tartalmát minden egyes pillanatban a legszorosabb összefüggésben tudja tartani a dal szövegével és annak belső tartalmával.*” A dalokat nemcsak „*leéneкли, hanem átérzi, átéli.*”

Az egyes dalok – különösen – Schubert Erlkönig, Brahms Schwesterlein, Hermann Drei Wanderer, Schumann Du bist wie eine Blume címűek és különösen a ráadást Beethoven ritkán hallott Der Kuss op. 128 című a zeneszerző alkotásainak „*mesteri reprodukciója volt.*”

Kísérője Tarnay Alajos a „közökben” szólístaként is szerepelt. Kiténő technikai csiszoltság és lendületes előadás – volt a jellemzője.⁹⁰

Popper, David

83 A Svárdstöm estély. A zeneegyesület holnapi hangversenye. = Vvm, 1909. jan. 27. 3. p.

84 A Svárdström estély. = Vvm, 1909. jan. 30. 4. p.

85 A zeneegyesület házi koncertje. = Vvm, 1909. febr. 14. 8. p.

86 A zeneegyesület táncestélye. = Vvm, 1909. febr. 17. 3. p.

87 A Heinemann hangverseny. = Vvm, 1909. febr. 21. 8. p.

88 A zeneegyesület szombati hangversenye. = Vvm, 1909. febr. 25. 2. p.

89 A zenekedvelők holnapi estélye. = Vvm, 1909. febr. 26. 4. p.

90 dr. F. A.: A Heinemann hangverseny. = Vvm, 1909. febr. 28. 10. p.

Március 18-án Mendelssohn születésének centenáriuma emlékezett a székesfehérvári katonákkal kiegészített egyesület. A zenekari darabok szólistája Janovits József.⁹¹ A koncertet megelőzően a komponista életét és munkásságát idézte föl a Vasvármegye.⁹²

Culp, Julia

Az est a Hebridák-nyitánnyal vette kezdetét. A „*lendületes, romantikus hangulattal telített, a nagy mester minden egyes művét jellemző szingazdag, meglepően harmonikus fordulatokkal bővelkedő hangszerelési technikájával, nehéz feladatot ró a legkitűnőbbben fegyvelmezett zenekarra is.*” Fricsay és a zenekar „méltó interpretációban” mutatta be.

Janosits az I. g-moll op. 25. zongoraversenyt zenekari kísérettel adta elő poétikus felfogással, különösen az ábrándos hangulatú középső tételt. A kritikus fontosnak tartotta elmondani, hogy a „*legválogatottabb nehézségekkel hemzsegő tétel kádenciái Janosits saját szerzeménye.*” Az előadó ráadásaként Mendelssohn Frühlingsliedjét játszotta.

Az est harmadik száma az a-moll szimfónia volt. „*Ez nehéz és csillogó hangszerelésével bámulatos ellenpontozási fordulatokkal bővelkedő romantikus mesterművet, amely a regényes Skócia tündérszép mese – és legendavilágát tükrözteti vissza Fricsay karnagy vezénylete alatt a zenekar szépen kidomborítva játszotta.*” És újra a dicséret: Vidéki hangversenytermekben ilyen precíz előadással ezt a művet ritkán játsszák.⁹³

1909/1910. évad

Az új szezon első vendége az ismét Szombathelyre látogató Heinemann Sándor, aki az év eleji föllépése után ismét koncertdobogóra állt. Műsorában ismét Beethoven, Schubert, Schumann, Grieg és Rubinstein dalok előadását jelezte a program. Fölidézte művészetének jellemzőit is. „*nemcsak hatalmas, érces hanganyag felett rendelkezik, hanem hangjának iskolázottsága, az énektechnikák szembeni tökéletes, mély zenei képzettség és kiváló ízlés [is] jellemzi Heinemann művészetét.... aki a legnagyobb dalénekesek sorába került.*”⁹⁴

Csalogatóként két előzetest is megjelentettek. Az egyik a sztárokat kísérő pletyka ízű hírek, a másik művészetének értékelése. Az első Stadler előbb a városi gőzfürdőbe vitte el, utána pedig az Elite kávéházban mulatott. Olyan jókedve kerekedett, hogy a Schneider Fáni dallamára az asztal tetején táncolt.⁹⁵

Két nap múlva már művészetét értékelő írás látott napvilágot. „*Veszekedő tenoristák, nagyképű baritonisták énektudása eltörpül Heinemann zengő erejű hatalmas hangjának szívbemarkoló szépsége mellett. Pazar és bőkezű, mint egy hangmilliárdos.*” Sokan „*látták kigyúlni arcát és ragyogni ennek a csúnya kis német embernek a művészet tüzétől. A lelkét önti dalbába és hangja zengésébe eleven élet lüktet. Életet visz a hangok zenélésébe, mosolygó szépség formájába önti a dalt. Drámai ereje van az énekművészetének, ahogyan például az Erlköníget énekli viharokat és reszketést és megdőbbenést támaszt a lelkebbe.*”⁹⁶

91 Zenekedvelők Mendelssohn-estélye. = Vvm, 1909. márc. 14. 7-8. p.

92 Dr. Ferenczy Alajos: A zeneegylet Mendelssohn-estélye. = Vvm, 1909. márc. 14. 7-8. p.

93 Dr. F. A.: A zeneegylet Mendelssohn-estélye. = Vvm, 1909. márc. 19. 6. p.

94 Heinemann hangversenye. = Vvm, 1909. okt. 31. 10. p.

95 Heinemann Szombathelyen. = Vvm, 1909. nov. 5. 2-3. p.

96 Heinemann. = Vvm, 1909. nov. 7. 9. p.

A hangversenyt november 9-én tartotta meg ismét népes közönség előtt. Műsorán az előzetesen jelzett dalok szerepeltek. Produkcióját így méltatta a kritikus: „*Amikor hatalmas és gyönyörű modulációképes baritonja megüti fülünket a lírai hangulat és szívünket eltölti a romantika különleges varázsa... akkor látjuk, hogy a toll nem elegendő annak a hatásnak a visszaadására, amivel Heinemann művészetét jellemezni lehetne.*”

Ráadásként a Bajazzók nagy áriáját énekelte a közönség tomboló lelkesedéssel ünnepelte. A kísérő Tarnay Alajos volt, aki a saját darabjait is előadta.⁹⁷

Decemberben ismét Godovszky Lipótot hallhatta a közönség. A koncert előzetese így dicsérte a híres előadót: „*klasszikus művészeket annyi könnyedséggel és mégis oly átérzéssel, mint Godovszky még nem szólaltatott meg senki a billentyűkön.*”⁹⁸

A december 3-ai est Beethoven Waldstein szonátájával kezdődött. „*Minden egyes tétel a legtökéletesebb kivitelben pompázott s az egészen átvonuló poézis a művész mélységesen átgondolt interpretációjában érvényesült, bár helyenként kisebb szertelenségekre ragadtatta.*” Teljesen érvényre jutott a művész mesteri játéka Rameau szonettjében, Lully Courante-jében. Specialitása, hogy ezeket a régi darabokat modern köntösbe öltözteti és ezáltal „*mintegy újra teremti.*” A modernizálásban „*felélednek előttünk a rég feledésbe hajló mesterművek ragyogó szépsége, melyeket a kiváló művész utolérhetetlen poézissel tud előadni.*”

A Chopin sorozat a h-moll szonátával kezdődött. az alkotás, a zongora irodalom legkényesebbjeinek egyike, Godovszky előadásában bámulatba ejtő technikával jelent meg. A scherzo és a finale némileg szenvedett is épp a nagy technikai bravur miatt, mert a tételket „*nézetünk szerint kissé elsiette.*” Következett a Fisz-dur noctürn, a cisz-moll impromptu és az E-moll keringő. Páratlan csiszolással és mélységes költői felfogással szólaltatta meg a darabokat.

Műsora zárásaként Liszt Manók tánca és az orosz Balakirev Islamey ábrándjával kápráztatta el a közönséget.⁹⁹

Az esztendő – de nem az évad – utolsó előadása ismét egy dalest volt, a Budapesten és Bécsben tanulmányait végző Feleki Ilona (Feleki Ignác szombathelyi gabonakereskedő lánya) dalestje. Hangját melegnek, színesnek, behízeltgőnek tartja a kritikus. Énekében van érzés és tudás. Művészetét minden oldalról megismerhette a közönség. Énekelt német és magyar műdalokat, klasszikus operaáriákat. Minden műfajban elismeri tehetségét, megítélése szerint azonban a műdalok felelnének meg leginkább a tudásának, temperamentumának, mely „*művészi énektudással sok szubrettet megszégyenítene.*” Erre a szerepre – sajnálja a méltató – Feleki Ilona nem vágyakozik.

A bemutatást igazolja az elhangzott Beethoven, Brahms, Strauss Richard, Schubert és Grieg dalok. Valamennyit „*megértéssel és átérzéssel interpretálta.*”

Három operaáriával fejezte be műsorát. Közülük Mignon románca tetszett a közönségnek legjobban, amelyet szinte tökéletes finomsággal énekelte, pianói leheletszerűek voltak, a közönség lélegzet visszafojtva hallgatta.

A ráadás a művésznőt zongorán kísérő Tarnay Alajos A réteken járok című dala volt. Tarnay önállóan is szerepelt, zajos elismerést aratva.¹⁰⁰

97 Heinemann hangversenye. = Vvm, 1909. nov. 9. 9-10. p.

98 Godovszky Szombathelyen. = Vvm, 1909. nov. 28. 9. p.

99 Dr. F. A.: Godovszky Lipót hangversenye. = Vvm, 1909. dec. 4. 4. p.

100 r. d.: Feleki Ilona hangversenye. = Vvm, 1909. dec. 12. 8. p.

Január elején a korszak jeles cseh vonósnégyesét a Sevcik vonósnégyest jelezte a Vasvármegye. Nemcsak a tervezett műsorát,¹⁰¹ hanem a vonósnégyest is ismertette.¹⁰²

A kvartett műsora azonban elmaradt, így az évad harmadik énekes estéje következett. A vendég a francia Yvonne de Treville. Ferenczy korábbi írásaihoz hasonlóan ezúttal is a művész bemutatásával kezdi a méltatást. „Abszolút biztos technika, kiváló alkalmazkodóképesség, másként énekel operaszínpadon, másként a hangversenyteremben.” Majd így folytatja „minden művészet terén az eszményi tökéletesség a képzelet világában él és a cél ezt az eszményt, mely a művész lelkében él mások által is látható, érezhető alakban külső megvalósításra hozni” Az előzetes műsor szerint Rossini [Sevillai borbély], Verdi [Traviata], Delibes [Lakme] operák áriáit énekl.¹⁰³

Február 8-án a megyeháza nagytermében csodaszép, erős, tiszta, minden modulációra képes hangjával kápráztatta el közönségét. Hangját tökéletesre csiszolta, rendkívüli zenei képzettséget szerzett. Hangja mély, átérzésből sugalmazott zenei effektusok előidézésével képes elbűvölni hallgatóságát.

A koncerten Verdi, Delibes, Thomas [Mignon] operáiból adott elő egy-egy áriát, C. Chaminade és E'Dell dalait és két magyar dalt „bámulatra méltó kiejtéssel” énekel.

Hódoló hangú kritika kiemeli meleg, széles belcantoját, gyöngytiszta intonációját ... a trillák, a dinamikai ellentétek és a koloratúra csodás tisztaságát, dicséri légzéstechnikáját. Összegezi: elsőrendű, igen nagy művésznő.

Az énekes „diszkrét alkalmazkodású” zongorakísérője Reiner Frigyes, aki magán-számként Chopin: H-dur nocturne op. 9. g-moll ballada op. 23., Schumann: Arabeszk op. 18. és Liszt Rákóczi rapszódia op. 15. című alkotásokat „nagyfejlettségű technikai tudással” mutatta be.¹⁰⁴

Február utolsó napján a zeneegylet zenekara ismét a székesfehérvári honvédekkel együtt zenekari darabokat adott elő. Az esten mutatkozott be előadóként Csikor Elemér az 1909-ben megnyílt zeneiskola igazgatója.

A műsor kezdő száma Beethoven Prometheus nyitánya. A „remekmű szépségei a teljes zenekar előadásában – plasztikusan bontakoztak ki.” Ezt követte Grieg vonószekarra írt két „mélabús lírai költeménye ... szabatos, összevágó előadásban.”

Csikor Beethoven c-moll hangversenyének első tételével lépett a közönség elé. A zongorista „alapos felkészültségű s fényes technikájú... elmélyedési, minden hatásvadásztól menten, simán, gördülékenyen adta elő Beethoven művét, főleg saját szerzeményű káden-ciaiban.” A lelkes közönségnek Vogrich Miksa Staccato caprice alkotásának előadásával köszönte meg a tapsot.

A befejező részben Bizet Az arles-i lány című darabját hallhatta a publikum. A zenekar előadásában „mind a négy tételben alapos kidolgozásban részesült”. Fricsay lelkes óvációval ünnepelték. A zenekart Janosits József tanította be.¹⁰⁵

Március 9-én újabb, az esztendő harmadik ária estjét jelezte a Vasvármegye. Ezúttal Fery Lulek március 18-ai föllépését készítette elő. Klasszikus és modern dalok egyaránt szerepeltek a programjában.¹⁰⁶ Az énekes azonban csak a következő évadban, 1910 novemberében lépett dobogóra, már a város új kultúrotthonában.¹⁰⁷

101 A Sevcik vonósnégyes hangversenye. = Vvm, 1910. jan. 4. 5. p.,

102 A Sevcik vonósnégyes. = Vvm, 1910. jan. 5. 3. p.

103 Yvonne de Treville Szombathelyen. = Vvm, 1910. jan. 19. 3-4. p.

104 Dr. F. A.: Yvonne de Treville. = Vvm, 1910. febr. 9. 3. p.

105 dr. F. A.: A zeneegylet házi hangversenye. = Vvm, 1910. márc. 1. 4. p.

106 Fery Lulek hangversenyt ad a Sabariában. = Vvm, 1910. márc. 9. 3. p.

107 Lulek Fery hangversenye. = Vvm, 1910. nov. 30. 4. p.

A szezon az olasz hegedűművész Serato Arrigo és egy pályakezdő énekesnő Sziráky Dóra koncertje zárta április 10-én a vármegye háza nagytermében. 1908-ban Budapesten járt és a Filharmonikussal adott közös koncertet. A világhíró hegedűművész – írta az előzetes – odahaza és a környező országokban is csak ritkán ad koncertet, ezért nagy esemény a meghívás elfogadása. Szombathely után Prágában koncertezik, Brahms hegedűversenyét játsza.¹⁰⁸ Néhány nap múlva megismétli a kedvcsinálást.¹⁰⁹ Harmadik alkalommal – a koncert előtt egy nappal is a hegedűművész kiválóságának dicséretét olvashatják az érdeklődők.¹¹⁰ A három előzetes képest rövid ismertető jelent csak meg az előadásról. A neves vendégművészekhez hasonlóan Serato virtuóz játéka is magával ragadta a hallgatóságot, és a lelkesedés és a taps minden szám után fokozódott. Különösen Sarasate interpretálása váltott ki olyan viharzó tapsorkánt, „*aminőt a vármegyeházában művészi erővel még aligha váltottak ki.*” Előadását a szombathelyiek sokáig nem felejtik el – a méltató értékelése szerint.

Sziráky Dóra hangja meleg, színes, kellemes és iskolázott, tudatosan és művészettel használja. Már az is nagy érdem, hogy Serato mellett szerepelt. A „fényes siker” részese volt a zongorakíséretet – a tőle megszokott művészettel – ellátó Janosits Józsefnek is.¹¹¹

108 A zenekedvelők hangversenye. = Vvm, 1910. márc. 27. 12. p.

109 A zenegyűlés hangversenye. = Vvm, 1910. ápr. 3. 9. p.

110 Serato hangversenye. = Vvm, 1910. ápr. 9. 4. p.

111 A zenekedvelők hangversenye. = Vvm, 1910. ápr. 12. 6. p.

MELLÉKLETEK

1. Az írásokban szereplő zeneegyleti tagok szakmai képzettsége, hivatali beosztása

BÁRDOSY László ügyvéd, királyi ügyész
 BEZEREDJ István főispán 1906–1910
 BÍRÓ Károly pénztáros a zenekedvelők egyesületében
 BODÁNYI Ödön városi főépítész 1902–1914
 BRENNER Tóbiás polgármester 1902–1914
 DALLOS József premontrei gimnáziumi tanár
 EDELMANN Sebő főgimnáziumi igazgató
 ERDŐDY Gyula gróf, országgyűlési képviselő
 FARKAS László dr. királyi járásbíróság jegyzője
 FELDMANN Bódog orvos
 FELDMANN Bódog szombathelyi ügyvédi kamara h. elnöke
 FERENCZY Alajos jogász, Szombathely, MÁV Üzletigazgatóság I. oszt. segédtitkár
 GERŐ Ferenc kir. főmérnök, kultúrmérnöki hivatal 1900
 GREISINGER Ottó fiúpolgári iskolai tanár
 GYÓRFY Endre premontrei gimnáziumi tanár
 HAVAS Imre ügyvéd, zeneiskolai tanár
 HERBST Géza jogász, Vas megye alispánja 1906–1919
 HOFFMANN Gyula szombathelyi kereskedők társulatának titkára
 HORVÁTH Lajos huszárezredes
 JANOSITS József vasúti mérnök, államépítészeti mérnök
 KAFFER Béla – KÖVÁRY hírlapíró, a Szombathelyi Újság főszerkesztője
 KELECSÉNYI Hugó MÁV-mérnök
 KIRCHNER Bódog zenepedagógus
 KISKOS István alpolgármester
 KNEBEL Jenő fotográfus
 KOKOLY Nándor Szombathelyi járásbíróság, írnok
 KOLLER Ernő Vas megyei kaszinó titkára
 KONCZ János takarékbiztosítási pénztáros
 KORNIS Emil cs. és kir. kamarás, belügyi államtitkár
 KŐRÖSSY Aladár ügyvéd
 LINGAUER Albin hírlapíró, a Vasvármegye főszerkesztője és kiadója
 MARKOVITS Gyula ügyvéd, városi árvaszéki tb. ülnök
 MARKOVITS Gyuláné zenetanár

MAVRICH József segédmérnök?
 NÉMETH Gyula ügyvéd
 NOVÁK Jenő
 PÁPAY Hugó orvos
 PRUGBERGER Vince törvényszéki bíró
 RADÓ Gyula vármegyei főjegyző
 RAUSCHER Miksa műépítész
 RÓNAI Lajos mérnök
 RONCHETTI István VEMR-tisztviselő
 SCHREINER Ferenc premontrei kanonok
 SOMOGYI Miklós tisztí főügyész
 STATZENBERG Vencel egyházi zenész
 STEINER Kornél mérnök
 STIRLING Ede ügyvéd, Alsóőr
 STIRLING József ügyvéd, városi képviselő

SZABÓ Lajos
 SZAPÁRY Pál gróf nagybirtokos
 SZILY Miksa orvos
 SZÖLLŐSI Viktor
 TONKA József
 ULBRICHT Rezső
 VADÁSZ Norbert premontrei tanár, kanonok
 VAJDA Imre orvos
 VÉCSEY György
 VEDER Gyula ügyvéd
 WÄLDER Gyula műépítész
 ZRINYI József légszeszgyári üzletvezető

Forrás: HEIMLICH Ferenc (szerk.): Szombathely rendezett tanácsú város 1900. évi lak- és címtára. Szombathely, 1900. Gábrriel Ágoston Nyomdája, FÓTH Kálmán: Vasvármegye és városai címtára. Szombathely, 1904., FÓTH Kálmán: Vasvármegye címtára, Szombathely, 1908. és a megyei napilapok.

2. A megszólaltatott zeneszerzők:

BACH, Johann Sebastian német 1604–1673
 BALAKIREV, Alekszejevics orosz 1837–1910
 BEETHOVEN, Ludwig von német 1770–1827
 BELLMANN, Carl Mikael svéd 1740–1795
 BIZET, Georg francia 1838–1875
 BRAHMS, Johannes német 1883–1897
 BRESSIN, Leopold német 1843–1890
 BRUCH, Max német 1838–1920
 CALDARA, Antonio olasz 1736–1770
 CHAMINADE, Cecile francia 1857–1944
 CHOPIN, Frederik lengyel 1817–1849
 CORELLI, Arhangelo olasz 1653–1713
 CSAJKOVSKIJ, Pjotr Iljics orosz 1840–1893
 D'ALBERT, Eugen német 1864–1932
 D'AMBROSIO, Dalsa olasz 14?? –1508
 DANNSTRÖM, Isidor svéd 1812–1897
 DAVIDOV, Karl Juljevics orosz 1838–1889
 DELIBES, Leo francia 1836–1891
 DVORAK, Antonin cseh 1841–1904
 ELLING, Catarinus norvég 1858–1942
 GASTLON? GASTALDON, Stanislav olasz 1861–1939
 GRIEG, Edward norvég 1843–1907
 GRÜNDHAL, Laury dán 1886–?
 HÄNDEL, Georg Friedrich német 1685–1759
 HEISE, Peter dán 1830–1879
 HENSCHEL, Georg német 1850–1934
 JIRETESAR ?
 HUBAY Jenő magyar 1858–1937
 JARNFELD, E. Annas finn 1869–1958
 KALINIKOV, Vaszilij Szergejevics orosz 1866–1910
 LEONCAVALLO Ruggiero olasz 1858–1919
 LISZT Ferenc magyar 1811–1886
 LULLY, Jean-Baptiste francia 1632–1687
 MAYERBEER, Giacomo német 1791–1864
 MAYER-HELMUND, Erik német 1861–1932
 MOLIQUE Vilmos? Bernhard? német 1802–1869
 MOZART, Amadeus osztrák 1756–1791
 PAGANINI, Nicolo olasz 1782–1840
 PERGOLES, Giovanni Battista olasz 1710–1736
 PIATTI, Alfredo olasz 1822–1901
 PUCCINI, Giacomo olasz 1858–1924
 RAMEAU, Jean, Philippe francia 1638–1764
 ROSSINI, Giacomo Antonio olasz 1792–1868
 RUBINSTEIN, Anton Grigorjevics orosz 1829–1894

SAINT-SAENS, Camille francia 1835–1921
 SCARLATTI, Alessandro olasz 1659–1725
 SCHUBERT, Franz osztrák 1797–1828
 SCHUMANN, Robert német 1810–1856
 SPOHR, Ludwig német 1784–1859
 STRAUSS, Richard német 1864–1949
 TARTINI, Giuseppe olasz 1692–1770
 THOMAS, Ambroise francia 1811–1871
 VERDI, Giuseppe olasz 1813–1901
 VIEUXTEMPS, Henri francia 1820–1881
 VOGRICH, Max 1852–1916
 VOLKMANN, Robert német 1815–1897
 WAGNER, Wilhelm Richard német 1813–1883
 WIENIAVSKI, Henryk lengyel 1835–1880
 WILHELMJ, August holland–német 1845–1908
 WOLF, Hugo osztrák 1860–1903

3. Előadók – hangszerük megnevezésével

BALASSA Kálmán magyar, hegedű 1875–1949
 BÜRGER Zsigmond magyar, cselló 1856–1908
 CULP Júlia holland, énekesnő 1880–1970
 DINZL Oszkár osztrák–magyar, zongora 1877–1925
 FEHÉR Blanka magyar, énekesnő
 FODOR Izsó magyar, hegedű
 FRICSAY Richárd magyar, karmester 1867–1921
 GEYER Stefi magyar, hegedű 1888–1956
 GODOVSZKY Lipót lengyel, zongora 1870–1938
 GRÜNFELD Alfréd osztrák, zongora 1852–1924
 GRÜNFELD Vilmos magyar, hegedű 1855–1921
 HEINEMANN Sándor német, dalénekes 1873?
 HUSZÁR Károly magyar, operaénekes növendék
 JANDA Ottokár magyar, vonós művész
 JANOVITS József magyar, karmester
 KONCZ Jani/János magyar, hegedű 1894–1937
 KOVÁCS Sándor magyar, hegedű
 KRESZ Géza magyar, hegedű 1882–1959
 LICHTENSTEIN Dóra magyar, énekes
 LULEK, Ferry szlovák?, énekes 1876–1853
 [beilleszteni Márkus Lili elé!]
 MÁRKUS Lili magyar, zongora
 POPPER Dávid cseh, gordonka 1843–1913
 REINER Frigyes magyar, karmester 1888–1963

ROSENTHAL Móric lengyel, zongora 1862–1946
 SERATO, Arrigo olasz, hegedű 1877–1948
 SLAVINSZKI Nadja orosz, énekegyüttes vezetője
 SVARDSTRÖM nővérek svéd énekesek
 SVARDSTRÖM, Valborg, svéd operaénekes 1879–1972
 SZIRÁKY Dóra magyar énekes
 TARNAY Alajos magyar, zongora 1870–1933
 TREVILLE de Yvon operaénekes, francia–amerikai 1881–1954

A 2. és 3. sz. melléklet forrása: SZABOLCSI Bence – TÓTH Aladár: Zenei lexikon. A zene-történet és zenetudomány enciklopédiája. 1-2. köt. Bp., 1930–1931. a WIKIPEDIA adatai és a megyei napilapok.

4. A közölt fotók lelőhelye

1. Grieg, Edvard
[http://www.wikiwand.com/en/Peer_Gynt_\(Grieg\)](http://www.wikiwand.com/en/Peer_Gynt_(Grieg))
 2. Brahms, Johannes
https://hu.wikipedia.org/wiki/Johannes_Brahms
 3. Bruch, Max
https://en.wikipedia.org/wiki/Max_Bruch#/media/File:Max_bruch.jpg
 4. Wieniawski, Henryk
<http://www.wieniawski.com/photogallery.html>
 5. Dvorak, Antonin
<http://www.oae.co.uk/people/antonin-dvorak-1841-1904-2/>
 6. Balassa Kálmán
 A magyar muzsika könyve. Szerk. Molnár Imre. Bp., 1936. 527. p.
 7. Csikor Elemér
 Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum. Történettudományi Osztály fotótára HK 4850.
 Fotó: Knebel Jenő
 8. Dohnányi Ernő
https://hu.m.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Ern%C5%91_Dohn%C3%A1nyi.png
 9. Rosenthal, Moriz
http://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_R/Rosenthal_Moriz_1862_1946.xml

10. Walborg, Josefina Werbeck-Svärdström
<https://www.geni.com/people/Walborg-Werbeck-Sv%C3%A4rdstr%C3%B6m/6000000032443807834>
 11. Az 1908. november 3-ai koncert előadói Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum. Történettudományi Osztály fotótára HP 3085.
 Fotó: Knebel Jenő
 12. Popper, David
https://hu.wikipedia.org/wiki/Popper_D%C3%A1vid
 13. Culp, Julia
<http://www.operanostalgia.be/html/Culpbiography.html>

Köszönet az 1. sz. mellékletben szereplő személyek azonosításáért: Mayer László a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára levéltárosának és Horváth József ny. könyvtárosnak, a fotókkal kapcsolatos munkákért Horváth Andrea a Savaria Múzeum gyűjteménykezelőjének, Gál Zoltánnak és Kovács Gábornak.

SZÉLL KÁLMÁN

„CSILLAGOK, CSILLAGOK, SZÉPEN RAGYOGJATOK ...”

(GONDOLATOK 2011-TŐL)

I. RÉSZ

Korábban megjelent közleményeimből, könyveimből, de csendes pillanataimban eszembe jutott gondolatokból – 85 éves koromban – „Hosszú út porából köpönyeget veszek” címmel a Vasi Szemlében (2011. 2. 131-154.) már közöltem egy összeállítást. Az akkor kapott visszajelzések alapján felbátorodtam, hogy az azóta felgyülemlett újabb gondolataimat – immár 94 évesen – ismét megosszam az olvasókkal. Változatlanul hiszem, remélem, hogy a felgyorsult történelemben még ma is jut idő a gondolkodásra, s a mindennapi élet horizontális felszínessége nem rejti el, főleg nem semmisíti meg a vertikális összefüggések felismerését. Őszintén örülnék, ha néhány gondolatom befogadóra, továbbgondolkodóra találna. A szellem (gondolatvilág) ugyanis – szemben az anyaggal – képes önmozgásra, gyarapodásra és más szellemek egyéni ihletésére is. (A dolog természetéből következően egy-egy gondolatfoslány, motívum ismételten is előfordulhat, vagy hasonlíthat egy korábbihoz.) Ha gondolataimat az olvasók akár befogadják vagy elutasítják, túlélhetik fogantatóját. Virtuális túlélésünkön túl ezáltal gazdagítjuk, színesítjük világképünket, világnézetünket és kultúránkat.

ORVOSLÁS, GYÓGYÍTÁS.

Hivatásomat igyekeztem szakrális feladatnak felfogni, hiszen a reá való megbízást krisztusi örökségnek, sőt parancsnak, apostoli küldetésnek értelmeztem.

*

A hivatás szerénység és alázat nélkül önbecsapás, üres igyekezet.

*

Az orvos a beteg és betegsége megítélésekor egy tapasztalati absztraktról indul ki, amit mindig a konkrét betegre és betegségére kell alkalmaznia. Minden beteg más kaptafa.

*

A betegnek nem csak betegsége, hanem lelke is van, amely minden betegség alkalmával sérül, s amelyet a testtel együtt kell gyógyítani.

*

Manapság az orvos személyisége a beteg humán vonatkozásai sajnálatosan visszaszorulni látszanak, a technikai fejlődés uralja a gyógyítást.

*

A betegség megélése a beteg személyes ügye, amit nem ruházhat rá szeretteire, orvosára sem.

*

A jövő orvosának nem csak a betegséget, (a beteg szervet,) hanem holisztikusan a környezetével együtt szemlélt egész embert (a homo paciens-t) kell gyógyítania.

*

Nem az orvos gyógyít, hanem a természet. A gyógyulás végül is mindig a beteg műve, amihez az orvos csak segítséget nyújt.

*

Az ismeretlen, vagy alig járt ösvényen taposó orvos legnagyobb támasza, oktatója maga a beteg.

*

Nincs más helyes választásunk, minthogy világnézetünkre épülő lelkiismeretünk szerint a betegnek, az emberiségnek és az élő világnak (környezetünknek) állhatatos következetességgel a legjobbat cselekedjük.

*

Boldog az az ember, aki a munka megismerése után meggyőződik arról, hogy jól választott s ezért szívesen, kedvvel és örömmel, egyfajta érzelmi odafordulással, majdhogynem hobyból végzi a munkáját.

*

Az orvosok elleni feljelentések, műhiba- vagy kártérítési perek háttérben gyakran a megfelelő kommunikáció hiánya húzódik meg.

*

Azon túl, hogy a jog nem írhatja felül az erkölcsöt, amely demokratikus (parlamentáris) úton sem változtatható meg, nyilvánvaló, hogy az orvos nem lehet élet halál ura, sem az élet kezdetén, sem a végén, s erre az orvos nem is kényszeríthető.

*

A haladás paradoxonja, hogy az emberiség évezredekken át az élet meghosszabbítását remélte, és most, amikor ezt elértük, az egészségesek közvéleménye és a tömegkommunikáció az élet megrövidítéséért száll síkra.

*

A gyógyítás lánchoz hasonló, (csoportban történik), amely a leggyengébb láncszem erősségén áll vagy bukik.

*

Az egészség nem termék, de nem is áru, hanem az ember kitüntetett sajátja, amely több a szomatikus (testi) „normalitásnál”.

*

A beteg embernek kóros paraméterei vannak. Némi túlzással állítható, hogy a beteg emberben a kóros paraméterek a normálisak. Attól, hogy önmagában a paramétereket (vagyis a következményeket) normalizáljuk, a kóros állapot nem szűnik meg.

MŰHELY

SZÉLL KÁLMÁN: „CSILLAGOK, CSILLAGOK, SZÉPEN RAGYOGJATOK ...”

*

Van az egészségesek és a betegek országa. A kettő közt nincs átjárás, az orvos is csak közvetítő. Csak a szeretet képes minden földi gáton áthatolni. Mert az érzelmi tartományt jóval meghaladó, tudatosan művel cselekvő szeretet az, amely minden dolgok eredete (alfája) és célja (omegája). Az a szeretet, amely végső fokon maga az Isten.

*

A fiatal orvos sokat tanult, sokat tud, de nem tapasztalt eleget. A tapasztalással és korrallal nő a bölcsesség. Az idős orvos már nem a tankönyvet, hanem saját tapasztalatait „tudja”, ami lexikális tudásban, jóllehet kevesebb is lehet a fiatalénál, de meggyőzőbb, veretesebb, hitelesebb és bölcsőbb.

*

A gyógyszer- és műszeripar ipar soha nem látott eredményei oda vezettek, hogy ma az orvostudomány e két terület fogságában vergődik.

*

Az orvosok alulfizetettsége egyfelől a minőséget tartja távol az orvosi pályától, másfelől a fiatal orvosokat el- vagy kivándorlásra készíti.

*

Számomra Jézus a gyógyítás archetípusa (ősmintája).

EMBER ÉS TÁRSADALOMSZEMLÉLET

A nagy emberek a társadalom lobogó zászlói, de a zászlókat névtelen hősök viszik.

*

Az igazi hősiesség a hétköznapiak kimagasló erénye. Az ismert hősök többnyire életükben egyszer vagy néhányszor valami rendkívülit hajtottak végre s ezzel tűntek ki. Ám sokkal nehezebb napról napra valami rendkívülit művelni. Ezt teszik a hétköznapi, névtelen, szürke hősök.

*

Az erkölcsi értékek, erények, a szép, a magasztos, a fennkölt, az isteni stb. a természettudomány számára megfoghatatlanok. Az ember az egyedüli élőlény, aki tud e fogalmakkal mit kezdeni.

*

A közmondás szerint minden ember a saját sorsának a kovácsa, másrészt viszont az ember kovácsa a Sors. Az ember és sorsa tehát szoros kölcsönhatásban vannak. Nem tudni, mi volt előbb a tyúk vagy a tojás?

*

Életünk során csetlünk, botlunk, többnyire a tévedések, kudarcok és néha a sikerek göröngyös, cikk-cakkos útján járunk. Legfeljebb visszanezve, vagy másoknak tűnik az út egyenesnek.

*

Amit mi egy emberből megtapasztalunk, az csak a felszín. Az egyén igazi szellemisége, jellege, valódi énye, gondolat- és érzelmvilága, szexualitása – szégyenlős mimózáként – szívünk mélyére elrejtett titkos páncélszekrényünkben van elzárva. Nevezhetjük ezt szellemi vagy belső szeméremnek.

*

Jót tenni nem érdem, hanem kötelesség. Jó cselekedeteket – Jézus előtt – az ősidőktől gyakoroltak egyes emberek, a kategorikus imperatívuszt sem Kant találta ki, legfeljebb csak felismerte és megfogalmazta.

*

Az írás, – ha őszinte – az ember lelki fényképe, földi hallhatatlanságunk esetleges ígérete, Írásunk – olvasása által – akár évezredek múltán is „felébreszthető”. Az írás egyúttal egyfajta lelki-szellemi fesztelenítő szelep is.

*

A fiatalok általában nem érdeklődnek családjuk múltja felől, s amikor már érdekelné őket, akkorra már nincs, aki hiteles tájékoztatást adjon. Ekként válik köddé a családi történelem.

*

A jelenben élünk! Nagyon kevesen ismerik őseik életrajzát, örökségük tárgyainak eredetét még kevésbé.

*

A számítógép (internet) – helyettünk – adataival eltorzítja a valóságot, személytelen, eltorzítja a közösségeket, nem ismeri az emlékeket, ideiglenessé, tárgyiassá tesz mindent. Még a fényképeket is.

*

A facebook és társai imaginárius világot, virtuális közösséget, arc- és hang nélküli társalgást biztosítanak, közvetve elidegenítő, aszociális hatásúak.

*

A magányosság részben ontológiai fogalom, részben szubjektív érzés és nagyon relatív. Nincs abszolút mércéje. Lehet egy világváros lüktető embertömegében is valaki magányos, míg a birkákat legeltető, élő természettel körülvett juhász ontológiai megközelítésben bizonyára, de a valóságmegélés összefüggésében már nem biztosan magányos. Lehet, hogy egy jó könyv vagy egy szellemi munka jobb „társ”, mint a kocsmában bölcsességeket felszólító, ködös agyú ívő cimborá, vagy csak a játékra figyelő, önösen nyerni akaró kártyapartner.

*

A kocsmában nem véd a magány ellen, legfeljebb feledteti azt. Sokkal inkább a templom, hiszen ott a hívő ember soha sincs egyedül, (Istennel van), a nem hívő pedig spirituális társat keres, és ha akar, talál is.

*

Nem biztos, hogy az ölelgető, vagy hátat lapogató alakoskodók a magányt feloldó legjobb társak vagy barátok.

*

A nagy családok együttélése és a (tv, internet, sőt villany nélküli) hosszú esték miatt, régebben az unokák – a nagyszülők lábainál vagy ölükben ülve – megismerhették őseik múltját. Ma az emberiséggel együtt a családtagok is elidegenedhetnek egymástól. Kapcsolatuk felszínessé válik, s ami írott emlék marad utánuk, azt soha senki el nem olvassa. Hacsak nem nyugdíjas korában, talán csak unalmából.

*

A család erős vár, biztos menedék, a bensőség és szeretetmegélés oltára, a szolidaritás, tolerancia, a testvériség, a lemondani tudás, általában a helyes közösségi viselkedés iskolája, a nevelés színtere. Téglá, amelyből a társadalom felépül. Minél szilárdabb ez a téglá, annál biztonságosabban áll a társadalom és ez fordítva is érvényes.

*

A család központjában tevékenykedő erős nőt (anyát, feleséget) a kis családi közösség főszereplőjének, egyúttal a társadalom megközelíthetetlen, köztiszteletben álló, megbecsült tagjának tekintem.

*

Az ősközösség óta – időtlenül – a társadalom alapja a család, amely olyan virágcsokorhoz hasonlítható, amit a szeretet, érdek és a közös sors köt össze. Ha ez a csokor hervadásnak indul vagy szétesik, az egyedek elvesztik lábuk alól a talajt, a nagy közösség pedig párját, társát hasztalan kereső tévelygő, mindenkivel harcban állható rendezetlen sokasággá alakul.

*

A szexualitás valójában elsősorban a házasság egyik legnagyobb isteni ajándéka, a magas hőfokú szeretet adó-vevője, vagyis a teljes odaadás és tökéletes befogadás (eggyé válás) misztériuma. A „szabad szerelem” inkább szabad, mint szerelem. A csak „adó” vagy csupán „vevő” szerep öncélú, önző, érdektől független, amely értéktelenné, animálissá (állatiassá) redukálja a bensőséges szeretet-kapcsolatot.

*

A férfiak és nők jogai egyenlők anélkül, hogy ők maguk egyformák lennének. A két nem között testi és személyiségi (lelki) különbségek vannak, amelyek valamennyi sejtünkben feltalálhatók (XY, XX kromoszómák!).

*

Az áldott állapot a nők privilégiuma, Isten kitüntetése, ajándéka, biológiai, érzelmi csoda, melynek során két láthatatlan fél ivarsejtből érző, mosolygós, síró gyermek (EMBER) „keletkezik”. Az apa szerepe szinte a nemzésben kimerül, de az anya kilenc hónapig egy csodás varázslat, „édes teher” hordozója, amely egyedülálló, utánozhatatlan.

*

Az igazi feminista a nők egyenjogúságán kívül az anyaság rangjáért és a családjáért kellene, hogy küzdjön, ... a szülés a nők a természet (Isten) által kijelölt elsődleges biológiai feladata.

*

A főállású anyáknak anyagi támogatás és nyugdíj járna.

*

Az anyaság ajándéka miatt a nők megkülönböztetett helyzetet érdemelnek a társadalomban.

*

A háború a szabadság nézőpontjából is kettős, ambivalens természetű, beteges jelenség. Egyrészt minden szabadabbá válik, ami békeidőben tilos; szabad embert ölni, testi sértést okozni, rabolni, rombolni, a nőket megbecsteleníteni, országhatárokat megváltoztatni, másrészt azonban a behívó parancsnak eleget kell tenni, parancsra harcolni, aki pedig ezeket nem teljesíti, azt ki lehet végezni, vagyis a szabadság végletes megnyirbálását is jelenti.

*

A háború megtanított gyűlölni az erőszakot, mert benne minden szabad, ami különben tiltva van, az ölés, a rombolás, megbecstelenítés stb., ugyanakkor szükséghelyzetei szabadságunkat korlátozzák, életünket veszélyeztetik is. A háború az ördög praktikája.

*

Ma a háborúkat a hatalmi érdekcsoportok saját határaiton kívül vívják, a világ különböző helyeire helyezik, mintegy exportálják. Tüntetések, „forradalmak” keltésével, támogatásával, helyi konfliktusok formájába öltöztetik, a tömegtájékoztatással pedig „legalizáltatják”. Ekként vívják immár évtizedek óta a III. világháborúnak is nevezhető kiélezett önös hatalmi harcukat.

*

Ma sok (tőkeóriás háttérű) nagyhatalom álszent módon békét prédikál, közben a béke ürügyén fegyverrel támogatja a háborúzókat („felkelőket”, „szabadságharcosokat”, „szakadárokat”, „jó” ügyért harcoló „forradalmárokat” stb.). Igazságos harcot hirdetnek a terroristák, rendbontók stb. ellen, miközben el akarják feledtetni azt, hogy fegyver nélkül nem lehet háborúzni. Még a terrornak is nagy része a fegyverbirtoklásból fakad. Aki igazi békét akar, s ehhez valóban közreműködni szándékozik, az szüntesse be e fegyver-, lőszer-, robbanóanyag stb. gyártást és kereskedelmet. Szabadítsa meg az emberiséget a „technikai erőszak” lehetőségétől.

*

Az EU tulajdonképpen a világ egyik nagyhatalma. Hihetetlennek tűnt, de ígéretesnek reméltem, hogy nincs saját közös hadserege. (Amerika – egyebek mellett – attól vezető nagyhatalom, hogy a világ legerősebb hadseregével rendelkezik.) Az utóbbi időben az ún. NATO erősítése érdekében minden EU ország növeli hadi kiadásait. Pedig az egész világnak ennek ellentétére lenne szüksége. Az nem jut eszükbe, hogy éppen a hadi kiadások megszüntetése, azaz a hadiipartól való vásárlás tiltása lenne a béke legbiztosabb fegyvere. Az egyes országok védelme ui. jelenleg kényszerű szükségyszerűség, ugyanakkor az esztelen fegyverkezéshez köthető profit olyan szent tehén, amihez nem szabad nyúlni. Ha ezt a tehenet vágóhídra vinnénk, előállhatna egy olyan helyzet, hogy nem lenne fegyver, ezért nem tudnánk senkit megtámadni, és nem kellene senki ellen sem védekeznünk.

*

A 19-es forradalmat kezdetben támogató, majd hamar „megtérő” (reálpolitikus?) Babits írta: „Nem kívánok örök békét, csak a gyáva harcok végét”. Én ennél többet óhajtok: igenis kívánom az igazságosságon alapuló örök békét, s ami ennél is több; az örök szeretetet.

*

A ma civilizált embere közt szinte nem akad, aki hazájáért harcolni, sőt meghalni kész lenne. A technika haladása mellett ez is oka, hogy ma nem ember ember ellen folynak a háborúk, hanem haditechnikák állnak egymással szemben, amit az emberek csak működtetnek.

*

A gazdasági migráció a háború új formája. Katonák és fegyverek nélküli invázió, terület-foglalás, újfajta létjogosultság, hatalomszerzés, közvetett célok elérése érdekében.

*

A valaha földrészeket benépesíteni tudó „fehér ember”, ma önzése és jóléte folytán önfenntartására sem képes, népességfogyását idegen bevándorlókkal igyekszik pótolni.

*

Egész életemben törekedtem, hogy a világgal békében, harmóniában éljek, de mindig részben szemben is álltam vele. Mindig igyekeztem pártatlan, tárgyilagos és igazságos lenni, noha egyfajta szubjektivitást nem tudunk kiküszöbölni, mert az embert meghatározzák erkölcsi normái, környezetének hatásai, saját előítéletei, ezért óhatatlanul is a saját lelkén és hagyományain keresztül szemléli a világot.

*

A XX. század közepéig a természet rendje irányította az emberiséget, ehhez kellett igazodnunk. A harmadik évezred hajnalán már mindinkább az ember befolyásolja a természetet, amelytől lehetőségei szerint függetlenedni igyekszik. (Nagyüzemi termelés, mezőgazdaság, minden évszakban azonos ételkészítés „gyártás”, téli fűtés, nyári hűtés, hűtőszekrény, környezetrombolás (pl. autópályák), és az éghajlatváltozás antropogén okai stb.) Veszélyes szerepsere!

*

A jólét utáni hajsza ördögi kör. Kutya farka, amit sohasem tud utolérni. Nincs vége, ami abszolút boldogságot vagy megelégedettséget eredményezhetne.

*

A rendszerváltozás előtti kultúránk a felülről, kézi vezérléssel történő irányítottság, a „tűrés-támogatás-tiltás” által beszorított Papin-fazékban fortyogott. A kultúra felkent papjai az engedelmes önkorlátozás béklyójában saját levükben forrtak, de ez egyúttal kilúgozta, és színtelenné is tette őket. Ez alól csak egyes személyiségek jelenthettek kivételt, azok sem kikövezett úton. A Papin-fazék gőze a legkisebb ellenállás irányába engedett. A tabu témákról engedelmesen hallgattak, a marxista dogmatizmus mellett talán még a leginkább eltérhető irány a liberális baloldaliság volt. Aki ezt nem tudta (vagy nem is akarta) megemészteni, az ki sem bontakozhatott, hamvában holt, ami a kultúra természetes sokszínűsége helyett egyfajta mesterséges, de hasonló irányú (szocialistának nevezett) szelektív kultúrába torkollott. Ma is ennek hátrányait nyögjük.

*

Unokáim iránti aggodalommal szemlélem Európa erkölcsi- kulturális dekadenciáját, amelynek egyik – a lakosság által sajnos nem eléggé komolyan vett – tünete hazánk népességének fogyása, valamint környezetünk – éghajlatváltozást okozó (fokozó?) – feltartóztathatatlan pusztítása, valamint földünk kincseinek kizsákmányolása.

*

A demokrácia megvalósíthatatlan ábránd. Olyan lehetőséget biztosít a népnek, amivel –képtelen (vagy csak részben tud) mit kezdeni.

*

A demokrácia elengedhetetlen előfeltétele az egyéni érdek tárgyilagos kikapcsolása, a mindenhez való hozzáértés és a befolyásoltságtól való mentesség. Ám ez megvalósíthatatlan. Ilyenformán a „működő” demokrácia a hatalom burkolt diktatúrájának fügefalevele.

*

A demokrácia egyfajta HIT, fikció, utópia, illúzió, látszat, gyógyír, vigasz, varázsszó, menedék, kifogás, ámitás, ürügy, nyugtató. Valódi művelése a valóságban nem létezik.

*

Az ún. demokrácia csak a jóléti államokban „működtethető”, de ott is egyfajta álságos vagy áltatott módon, vagyis rosszul. (Lásd „arab tavasz”.)

*

S demokratikus választás eredménye esetenként akár egy diktátor („demokratikus diktatúra”, „demokratúra”) megválasztása is lehet.

*

A választók a választások alkalmával a médiák, a világháló és a részben hazug érvek (ígéretetek) által megtévesztett, megvezetett állapotban eljártsszák a vezető kisebbség által sugallt demokráciának nevezett választási színjátékot. Sokan még ezzel sem élnek. A megválasztottak ezután azt csinálnak, amit akarnak, vagy ami „akartatnak” velük.

*

Ha a korrupciót realitásként fogjuk fel – noha azt a jog tiltja, – vajon ez elégséges ok-e arra, hogy abba bele is nyugodjunk? Nem inkább a joghoz, s főleg a morálhoz kellene igazítanunk a realitást? Nem szabadna beletörödnünk abba, hogy az erő, – s csak az erő (a hatalom) – határozza meg az igazságot.

*

A legtöbb politikus elítéli a korrupciót, de sokan élnek vele. Büntetteiket ezüstpapírba csomagolják, elrejtik. Gyilkosság esetén van egy holttest, pisztoly, motívum stb., ám a legtöbb korrupcióban nincsenek tárgyi bizonyítékok. Ha ezt egy bíróság írásba is foglalja, mellüket verik, hogy papírjuk van „ártatlanságukról”, holott csak bizonyíthatatlanság miatt kellett őket „felmenteni”.

*

Hazudtak (alakoskodnak) az udvariasság és etikett mázával ékesített diplomataék, csak úgy, mint a ma – szovjet mintára – egymást csókoló, ölelgető politikusok.

*

A politika érdekel, de nem szeretem. Kicsit le is nézem. Túl sok benne az egyéni érdek, szegény politikus kevés van. A sok ellentétes állítás, tagadás és érdek között gyakran meghúzódik, akár uralkodik a *hazugság, ferdítés, mellébeszélés*, ami – sajnos – meghatározó eleme a mai közéletnek. (Mellesleg a miniszter szolgát jelent.)

*

„Jó bornak nem kell cégér!” A reklámokat nem szeretem, egyesek egyenesen ingerelnek. A szemétermelő fogyasztó társadalom hűbéresei. Kivitelük, hangnemük kihívó, tolakodó, erőszakos (néha szellemes). Tartalmuk legjobb esetben túlhangoztatott féligazság, nem ritkán hazugság. A gyors gyógyulást ígérők legtöbbje szélhámosság. Kéretlenül rabolják drága időnket. A reklám rászédettek áldozatai bedőlnek, s nem érzékelik, hogy a megvásárolt áruban végeredményben ők fizették meg a hazug hirdetések borsos árát.

SZABADSÁG, EMBERI JOGOK

ÁLTALÁNOS ELVEK: Mottó: Az emberi jogok és a szabadság nagy kincs, meg kell becsülni, de nem szabad velük visszaélni!

– Az emberi jogoknak is van hierarchiája, prioritása, egymást erősítő vagy gyengítő hatásuk, határuk, – más szóval nem korlátlanok.

– A túlzottan kiterjesztett emberi jogok és szabadságok önzőséghez és rendetlenséghez vezetnek.

– Nem csak egyéni, hanem társadalmi jogok (érdekek) is léteznek.

- A jogtalan „határát lépés” nem emberi jog, hanem – lényegét tekintve – társadalmi „magánlaksértés”, amely büntetendő.
- Minden embernek (népnek) van önvédelmi joga, szabadsága.
- A szabadságnak vannak külső (törvények stb.) és belső (lelkiismeret) korlátai.
- A szabadsághoz való jog egyensúlyban kell, hogy legyen a kötelességgel (kötelezettséggel), ami voltaképpen a szabadság ellentéte. Vannak külső kötelezettségek (munkahely, higiéné, viselkedéskultúra stb.) s belsők (szeretet, jótett, segítség stb.).
- A jogoknak (szabadságnak) és kötelességeknek arányban kell állniuk. Ha a szabadság túlteng, az önzőséghez, szabadossághoz vezet, s ez felfalja a kötelességet, ami anarchiába torkollhat

*

Filozófiai értelemben a szabadság főleg a véges (korlátolt) és a végtelen (korlátlan) közötti tartományban nyer igazán értéket. Ezzel szemben a keresztény szabadságfogalom elfogadja, sőt helyesli a korlátokat s ezek határáig szabadon cselekszik. A korláton túli cselekedeteket Isten tartományaként értékeli, a végtelenben pedig magát az Istent, a végtelen szabadságot tiszteli. A két felfogás közt mind mennyiségi, mind pedig (és főleg!) minőségi különbségek vannak. A korlátlan szabadság ugyanis megszokottá, értéktelenné, sőt értelmezhetetlenné válhat, míg a keresztény módon korlátozott, tudatos, szeretetre épülő szabadság boldoggá tesz, mert értéket jelent.

*

A liberális szabadság határa gyakorlatilag végtelen. Egyetlen korlátja a mások szabadságának megsértése. Ezzel szemben a keresztény szabadságot az isteni parancsok korlátozzák, ám ezt a hívek nem megkötöttségként élik meg, szabadnak érzik magukat.

*

A szabadság társadalmi korlátjai nagyobb értéket képviselnek, ezért prioritást követelnek az egyéni korlátokkal szemben. Pl., ha valaki – akár többször, ha nem is ugyanazon helyre, – a földre lép, ez szabadságában áll, meg is teheti, mert nincs, vagy elhanyagolható a kára. Ha azonban azt sok egyén, esetleg sokszor teszi meg, az már a föld letaposásával, kipurításával, azaz (közösséget ért) kárral járhat, ami nem kívánatos. „A földre lépni tilos” megtartásakor tehát az egyénnek figyelembe kell vennie az – egyénekből felépülő – társadalom érdekeit, ami – helyes döntés alapján – saját szabadságának önkorlátozására készteti.

*

A szabadság tilalma nem csak a mások szabadságának korlátozása, hanem a saját egészségünké is. A szabad kábítószer (alkoholfogyasztás, dohányzás, túltáplálkozás stb.) pl. önveszélyes.

*

A szinte határtalan szabadság (legalábbis erre utalnak ígéretei) vonzó. Ám nem elégséges korlát a mások szabadságának csorbitása. A társadalom tulajdonának megrongálása közvetlenül senki egyéni szabadságát sem korlátozza, mégis olyan tilalomfát jelképez, amely az egyén szabadságának útjában kell, hogy álljon, mert az okozott kárt az adófizetők (vele esetleg ő maga is!) fizetik meg. Tudomásul kell tehát venni, hogy a törvények (szabályozások) minden egyén szabadságát korlátozzák, ám egyúttal védik is.

*

A liberális szabadságnak nincs őre, ellenőrzője, útmutatója és megtorlója, ezért szabadosságba, anarchiába torkollhat. A zsidó–keresztény valláserkölcsei felfogás évezredekkel felülmúló próbat állt ki. Számonkérője (egyúttal megtorlója is) az Isten, aki bár köztünk van, de

lényegében egy transzcendens világ megfoghatatlan létezője, mely a mi „természettudományos” világunkban tudományosan nem elérhető. Ám vele minden ember – akár, elismeri vagy tagadja – mégis személyes kapcsolatban áll, lelkiismeretünkön keresztül pedig bele is folyik cselekedeteinkbe.

*

Társadalom nem létezhet autoritás nélkül, mely nem az ördög szüleménye. Az autoritás nem diktatúra. Az önkényuralom legfeljebb az autoritás szélsőséges, szabályozatlan és egyoldalú megjelenése. Az autoritás nem más, mint amikor a gyengébb az erősebbet, a képzetlen a képzettebbet, a laikus a szakembert, az ügyetlen az ügyesebbet képes elismerni, tisztelni, és ezzel bizonyos vonatkozásban alá is veti magát neki. Ez a józan és szabályozott tekintély- tisztelet! Mindennapi életünkben ennek kell megvalósulnia. A tanár tanítja a diákot, a kiképzett hivatalnok intézi ügyfele ügyeit, a jogász segíti (akár el is ítéli) a kliensét, – másként kifejezve a tanításnak, ügyintézésnek, joggyakorlatnak stb., s annak művelőjének egyfajta tekintélye van. Ez persze törvényekkel, a tekintélytisztelő jogainak biztosításával (egyenlő bánásmód, igazságosság, panaszemelési lehetőség stb.) korlátozható, mint ahogy a tekintélytisztelő is a vele kapcsolatban álló tekintélyviselővel szemben is csak korlátozott mértékben viszonyulhat szabadon. A helyes autoritás mindig rendet (rendezettséget, szabályozottságot) kíván, teremt, amelyet mindkét félnek tiszteletben kell tartani, ez nem létezhet a szabadság egyfajta korlátozása nélkül, és nem ellenkezik a demokráciával.

*

A mai világ (az ember) szabadsága gyönyörű, de „túlértékelt eszme”, ám a szabadság felelősség is! Az embernek szüksége van autoritásra, rendre és fegyelemre. Arra is, hogy fegyelmezzék, sőt önmagát fegyelmezze. Ahol a korlátlan szabadság bemeleg az ajtón, a fegyelmezettség kimegy az ablakon, hogy helyet adjon a szabadosságnak, anarchiának.

*

Az ember nem teljesen szabad. A természeti törvények, a biológiai adottságok az emberi szabadságot korlátozzák. Ilyenek pl. a gravitáció, az energiaszükségletünk, a forráspont, a látás-szélesség, hallástartomány, életkor stb. Ezen túl minden embernek vannak saját maga alkotta törvényei (pl. a befogadhatóság határáig szabad a gondolkodás, de a beszéd már nem teljesen.) Bár napról napra fogyatkozó mértékben, de még vannak (s valószínűleg lesznek is) íratlan társadalmi (erkölcsi, etikai) törvények, amelyek viselkedésünket, beszédünket korlátozzák.

*

A szabadság az ember egyik legnagyobb (ha nem a legnagyobb) értéke, ám pl. az természetben élő állatok, növények szabadabbak, mert őket csak a természeti és biológia törvényeik kötik, míg az emberi szabadságot értékmértékekhez kötött egyéni és társadalmi korlátok határolják.

*

A fékek és határok nélküli szabadság elszabadul és közveszélyes fenevaddá fajul.

*

A szabadság nem önmagában, hanem mindig valamely akarat, tett által valósul meg. Művelőjének (haszonélvezőjének) egyfajta elhatározásra van szüksége, hogy éljen vele. Az akarat szabadságát a lelkiismeret sugallja, motiválja és minősíti, ami egyúttal a szabadság belső korlátja is.

*

Az igazság szabaddá tesz” (Jn 8,32), ám a megtévesztett ember a hazugság fogságában vergődik, ezáltal nem lehet szabad.

*

A korlátlan szabadság, (mint általában minden, ami korlátlan) nem boldogít, mert idővel természetes, sőt megszokott, jogos adottságnak tűnik, amikor már nem tudatosul. Csak a korlátokon belüli megélt szabadság élvezhető, értékelhető. Ahogy a nappalnak az éjszaka, a jónak a rossz, a szépnek a rút stb. a szabadságnak is az előírt, de még inkább az önként vállalt korlátok (kötelességek) adnak értelmet, ez teszi értékké, örömmé. (Munka nélkül a vakáció élvezhetetlen, sőt értelmezhetetlen lenne.)

*

A szabadságot ajándékba kapjuk, alapja az igazság, egyik előfeltétele a szeretetnek. A keresztény szeretet életforma, amiért nap mint nap tennünk kell.

*

A liberális szabadság elsősorban az egyén szabadsága, mely a közösséget alig méltatja figyelemre, míg a keresztény szabadság első sorban a közösséget (Istent és népét) tisztelő egyéni szabadság.

*

Míg az egyéni emberi jogoknak szinte nincs határa, a közösségi jogok háttérbe szorulnak, noha nekik lenne az elsőbbsége. A jogok mellett elveszik a kötelesség.

*

Minél tudatlanabb az ember, ösztönösen annál nagyobb érték és eszköz számára a korlátatlan szabadság, mert nem kötik sem erkölcs, tudás, autoritás, viselkedési szabályok stb. A szabadság olyan korlátozott érték, amit tudatosan kell kialakítani, megélni annak érdekében, hogy általa ne csak az egyénnek, hanem a társadalomnak is javára váljon.

*

A jólét termelte ki a (neo)liberális politikát és nem fordítva. Minden ország annyi szabadságot biztosít polgárainak, amennyi működése fenntarthatósága szempontjából eltűrhető. Az angolok a múlt században még büszkék voltak, hogy a „bobbyknak” nem volt szüksége fegyverre, míg ma állig felfegyverzett rendőrök őrzik a sportstadionokat, kulturális rendezvényeket és tömegmegmozdulásokat.

*

Az „én”-ben benne foglaltatik a „te”, sőt a „mi”, ezáltal az egész emberiség.

*

Egyéni sorsunk nem függetleníthető a közösségtől, amelyben élünk.

*

Korábban inkább az egyén szolgálta a közösséget, ma a közösség az egyéneket.

*

Minden embernek elemi elkötelezettsége van a nagyobb közösséggel szemben.

*

A sajtó gyakran a kákán is csomót keres, esetenként az ürülékben is turkál, ám ugyanakkor (tudatosan vagy tudattalanul?) éppen a lényegről (az objektív igazságról) feledkezik meg, amelyet célirányosan rejteget. A sajtó „tulajdonosai”, „anyagifenntartói” előírják (elvárják) saját céljaik, „igazságaik” hirdetését. A sajtó a közgondolkodás meghatározója, s éppen az ellentétes ideológiák hangsúlyozása révén, egyúttal a társadalmi ellentétek folyamatos ki-

váltója, fenntartója, az őt működtető „hatalom” kiszolgálója. Végső eredményként – ritkábban – elégedettséget, gyakrabban elégedetlenséget szít, s a kormányzást is gátolja.

*

A közvélemény formálásában egyre nagyobb szerepet tölt be az internet, s annak láthatatlan mozzgóit, aminek üzemanyaga a profitérdekeket szolgáló pénz.

*

Sok szavunk értelme a levegőben lóg! Itt van pl. a „létminimum” kifejezés, aminek van ugyan értelme, de nincs (vagy legalábbis változik) a pontos definíciója. Nagy fokban relatív, sőt „változó”, (történelmi jellegű), mert az életszínvonal függvénye. A „mélyszegénység” is a „nyomorúság” helyett kitalált rossz szó. A mai világban szegénynek mondták a Horthy rendszer mércéjével középszerűek lennének, míg mai mércével a Horthy világ nem hárommillió, hanem legalább nyolcmillió koldus országa volna. Ám, a „mélymagyar” kifejezéssel sem tudok mit kezdeni akár a közbeszédben általánosan használt „eszméletlen”, vagy „durva” jelzővel, a „merthogy”-gyal, avagy a „magassággal” kifejezett idővel, távolsággal (pl. hat óra „magasságában”???, vagy Sárvár magasságában??? stb.), az azonosítás helyetti „beazonosítással”, az előlegezés helyetti „megelőlegezéssel”, mint ahogy a sok idegen szóval (pl. mezőgazdaság helyett agrárium stb.-) sem.

*

Az új (más) ideológiák többnyire a korábbi rossz gyakorlatból merítik ihletüket, és új (más) eszmék után kiáltanak. A legtöbb ideológia (filozófiai elmélet) egyfajta – korábbi gyakorlat megváltoztatási szándékából származtatott, valamely érvényesülni (bizonyítani) kívánó – javító hipotetikus premisszából született. Éppen ezért helyesen járunk el, ha bármely rendszer bírálata esetén előbb az ideológiai alapjaitól, (ezzel az előítéletet teremtő veszélyeitől) elkülönített gyakorlatát vizsgáljuk (bíráljuk), mert a gyakorlat az őt legalizáló ideológia hitelesítője vagy elutasítója. Az ideológia és gyakorlata gyakran diszkrépanciában állnak egymással. Többnyire nem az ideológia kiállt új gyakorlat után, (elméletileg ez is lehetséges, ha a gyakorlat rosszul teljesíti az ideológia eszményeit), hanem a megváltozott, de be nem vált gyakorlat kényszeríti ki az új ideológiát.

*

„Az én feladatomban nem az, hogy a világot, hanem hogy az Amerikai Egyesült Államokat képviseljem. Minden országnak joga van ahhoz, hogy saját érdekét tegye az első helyre.” Donald Trump elnök szavai őszinték is igazak! Csak arról feledkezett meg, hogy az egyes kis államoknak – jóllehet van joga, de – nincs lehetősége saját érdekeinek érvényesítésére.

*

Hogy az istentelenség szülte-e az elnyomó diktatúrákat, vagy éppen ők vezettek az istentelenséghez, az vitatható, de nem kétséges, hogy elválaszthatatlanok egymástól.

*

A francia forradalomtól (Felvilágosodástól) minden jelentős eszmeáramlat (nemzeti szocializmus, kommunizmus,) evilági igazságot, jólétet, békét, földi mennyországot hirdetett, ám jelszavaikat meg nem valósítva nyomorúságot, tömeghalált hoztak. Napjainkban is többféle, bár egymáshoz hasonló, soknevű (vagy nevesincs) mozgalmak – egyre erőszakosabban, – vitatható eszméket hirdetnek. Jogos aggodalommal félhetünk, hogy elődeikhez hasonlóan tragédiába torkollnak.

*

A szekularizmus világnézetileg semleges, vallás nélküli államot, törvényeket céloz, de ilyen nem létezik, mert valamilyen elvre (elvekre) támaszkodni kell. Attól, hogy pl. az ateisták, a vallási megkötöttségektől mentesek, még nem semlegesek. (Egyeseknek akár saját és sajátos „rögeszmék”, vagy „túlértékelt eszmék” vannak!) Semleges világnézetet a történelem eddig még nem produkált, de a magukat ilyeneknek vallók kudarcait annál gyakrabban.

*

Az un. „szabad versek” annál „jobbak”, minél bizarrabbak, érthetlenebbek. Némelyeket írhatnak akár szuahéli nyelven. Csakhogy magyarul írják, ám bár lehet, hogy csak magyar szavakat használnak vers formájába öltöztetve. Rejtély, hogy szerzőjük érti-e őket, vagy csak azon mulat, hogy érthetetlenek. A költő előbb- utóbb úgyis József Attila-díjat kap.

*

Az útszéli, kocsmai beszéd beköltözött az irodalomba, sőt a színházba is, ahol közönségesen trágárkodnak. Nem kell ital a gátlástalansághoz. E nélkül is működik a „jópofa” és „szabad”, utcanyelven folytatott kultúrszenyitermelés.

*

A harmadik évezred kultúrája, irodalma, művészete – néhány kivételtől eltekintve – számomra egyértelműen dekadens. Művelőit a sznobok éltetik, de a nagytöbbség nem érti őket.

*

A mai „jóléti” világban a vagyonkülönbségek egyre nőnek, de ezek kevésbé észrevehetők.

*

A harmadik évezred embere (világa, társadalma) mély erkölcsi válság felé halad, részben már benne is él! Ennek – akár a „világ végére” is mutató – veszélyességét, sőt létét kevesen ismerik fel, mert a jólét és a (részben eltorzított) liberalizmus „haladó” eszméje rabul ejtette, a szabadság hamis máza pedig eltakarja a valóságot.

*

Az ősközösség óta – időtlenül – a társadalom alapja a család, amely olyan virágcsokorhoz hasonlítható, amit a szeretet, érdek, a közös sors és segítség köt össze. Ha ez a csokor szétesik, elhervad, az egyedek elvesztik lábuk alól a talajt, a nagy közösség pedig párját, társát hasztalan kereső tévelygő, mindenki vel harcban álló rendezetlen sokasággá alakul.

*

Manapság a – meghamisított, esetleg szépített – igazságot vagy hamisságot (hazugságot), a hírt vagy álhírt, a valóságot vagy mesét az emberek képtelenek megkülönböztetni. Tapasztalataik, érzéseik vagy előítéleteik alapján döntenek.

*

A bűn emberi gyengeségünk és/vagy az ördög műve, akinek munkájában az a csodálatos és megtévesztő, hogy látszólag nem létezik. Ádám és Éva ún. ősbűne is az ördöggel és az emberi gyengeséggel kezdődött. Utóbbi ellen önneveléssel, önfegyelmeléssel. vagyis önmagunkkal folytatott harccal lehet küzdeni. Ez persze szabadságunk szabad megcsonkításával (ám tényleges szabadságvesztés nélkül) történik, megtérést, akaraterősödést és jellemzsi-lárdáságot eredményez.

*

Egyszerűen kinőttem a mai világból! Vagy az taszított ki? Mindegy! Kívül vagyok! Egyebek mellett a maga lélek nélkülségével kitűrt a technika, miközben itt felejtett és fogságában tart a múlt. Nem is rossz ez nekem. Nem kívánkozom ki a múltból, mert a jelen egyre idegenebb.

SZERETET

Az érzelmi tartományt jóval meghaladó, tudatosan művelt cselekvő szeretet az, ami minden dolog eredete (alfája) és célja (omegája). Az a szeretet, amely végső fokon maga az Isten.

*

Ha a szeretet tüzét nem rakjuk, nem gondozzuk, idővel már nem melegít, sőt ki is alszik.

*

Mindig irigyeltem azokat, akik látványosan tudták tanújelét adni szeretetüknek, belső érzéseiknek. Ezeket egyfajta hamis szemérmességgel inkább magamban hordoztam, nem igazán tudtam kimondani, kimutatni, legfeljebb néha írásban kifejezni. De talán a ki nem mondott érzés a szívünkben megmarad, azt kincsként őrizzük, míg a kimondott elvész. S nem vagyok abban sem biztos, hogy a szeretetüket kimutatni tudók valóban jobban szeretnek.

*

A ki nem mutatott szeretetnek is van egyfajta kisugárzása, ami láthatatlanul tört ki az emberből, ám amit a „címetek” rendszerint megéreznek. Ez az az érzés, ami megkerüli a száját, a gesztusokat, magából a szívből indul ki s egyenesen a szívbe hatol.

*

A gyerekek – sem anyagiakban, sem szeretetben – sohasem tudják szüleiknek visszaadni azt, amit tőlük kaptak. Persze ők sem kapják vissza gyerekeitől azt, amit nekik adtak, de szülőként gyermekeiknek adják tovább azt a többletet, amivel szüleiknek tartoznak. Ezáltal kerek a világ és ekként egyenlítődik ki ez a „tartozik-követel” aránytalanság, amely évezredek óta generációkon ível át. Csak annak maradnak igazán adósságai, akinek nincsenek gyerekei.

*

A szülő szinte mindig szívből meg tud bocsátani gyermekének, a gyermek viszont akár egy életen át sebzettnek érezheti magát, ha őt szülei (egyik szülője) – megítélése szerint – igazságtalanul megbántotta.

BOLDOGSÁG, ÖRÖM

Minden boldogság az örökké tartósság után vágyakozik.

*

A boldogság relatív, abszolút (és főleg állandó) boldogság nem is létezik.

*

Aki minden áron boldogtalan akar lenni, az valóban az lesz, míg, ha valaki tudatosan keresi a boldogságot, akkor előbb utóbb meg is találja.

*

A körülöttünk lévő szép és jó tudatos felismeréséből, megéléséből kerekedik ki az elfogadott boldogság tudatos kultúrája, a boldog ember élete.

*

A boldogságban a pénz szerepe ambivalens. Hiánya többnyire boldogtalanságot, míg a tisztes megélhetésen felüli birtoklása – jóllehet rendszerint csak átmeneti – boldogságot, ám inkább boldogtalanságot (lekötöttséget, rabságot) eredményez. Más szóval a pénz nem a boldogság, hanem inkább a boldogtalanság mércéje.

*

Tekintsük a boldogságot a boldogtalanság ellenanyagának, egyfajta hasznos, sőt szükséges antitestnek.

*

A nosztalgia visszatérés a visszahozhatatlan múltba, ennek keserédes vágya, hangulata, ami sajnóan bizsergő érzésével rabul ejti az embert, egyidejűleg boldog, boldogtalanságot eredményez.

*

Ha nem volna boldogság és öröm, talán szomorúság se volna, hiszen a boldogság egyik ellenpárja a szomorúság, amely azonban más és több is, mint a boldogtalanság.

*

A boldogtalanság állapot, míg a szomorúság érzelem.

*

A boldogság hiánya még nem boldogtalanság, csupán egyfajta hiányállapot. A boldogtalanság valamiféle negatív boldogság.

*

Mindenki saját boldogságának kovácsa. Ám a kovács vasa hol tűzben izzik, hol ütlegelik, hol pedig vízben fuldoklik, de végül kialakul belőle a munka eredménye, ami lehet selejt, átlagos termék, ám akár mestermű is.

TÖRTÉNELEM, MÚLT

A történelem nem más, mint különböző színpadokon és szereplőkkel, más és más darabokkal véget nem érő eseménysorozat. Van Világ-, Európa-, Magyarország-, mondjuk Vas megye-, de vannak az egyes családoknak is története, (amelyek persze az egyes emberek, társadalmak történetéből, azok kölcsönös viszonyából adódnak össze, különülnek el). Mindegyik jellemző a maga korára, amelyet szereplői személyesítenek meg.

*

A jövő csak terv, remény, a jelen múltó pillanat, a múlt eltűnt jelen. A múlt az emlékekkel és az írásos rögzítéssel részben tetten érhető. Ha ezt kortársak végzik, nevezhetném eleven történelemnek. A múlt azonban gyorsan elrejtőzik, tetszhalottá válik, jó része végleg eltűnik, ez a holt történelem. Emellett létezhet érzelmekkel átítatott szubjektív, valamint tárgyilagos, objektív történelem. Kérdés, hogy utóbbi valóban létezik-e?

*

Napjainkban felgyorsult, sűrűsödik a történelem. Egyre kisebbnek tűnő világunkban még soha nem volt annyira kuszált a jelen, s bizonytalan a jövő, mint most. Talán nem az a kérdés, hogy mit fognak tartani erről a korról a történészek, hanem hogy egyáltalán lesz-e jövő, és lesznek-e történészek?

*

A történelem kereke – paradox módon – szinte le hagyja a kortársat, alig tudunk vele lépést tartani. Én már feladtam. Úgy érzem, hogy egy letűnt világból, a jelenről lemaradva kiabálok át az újba, míg csak el nem némul a hangom, vagy betemet a múlt.

*

A jövő a történelmi szereplők előre nem látható eredője, amibe az átlagembernek nincs, legalábbis csekély a beleszólási lehetősége. Nem mi játszunk történelmet, hanem a történelem játszik velünk.

*

Minden tárgynak története, esetleg „családfája” van. Valamiből keletkeztek, feladatuk, rendeltetésük, sorsuk volt, van, s a jövőben egyszer elenyésznek, hogy az anyag körforgásába visszakerüljenek.

*

A Párizs környéki békediktátumok – nevüket meghazudtolva – nem békét, inkább békétlenséget, sőt újabb háborút eredményeztek. Ám ebből a második világháború hibrid szövetségesei sem tanultak, akik másodszor is elkövezték Trianon tévedését, s akik a világnézetiileg is heterogén fegyverbarátság okán meghasonultak, morálisan összegabalyodtak, majd ezt még nyakon öntötték egyfajta haladó liberális szósszal, miáltal sikerült a világ eszmei, gazdasági és történelmi rendjét úgy összekuszálniuk, hogy ember legyen, aki megtalálja a kivezető utat.

EMLÉKEK

Amikor az ember az életére gondol vissza, akkor általában az égre néz, nem a szennyes földre. Mert az ég a szikrázó nap mellett tiszta, kék és végtelen. Rajta felhők is lehetnek, de azok is hozzátartoznak az éghez, az élethez. Az emlékek is felhők, amelyek úsznak a nap-sugaras égen, fehérek, szürkék, ám lehetnek hívatlanul sötéten fenyegetők is. Mozgásuk előre mutat, de bármerre is tartanak, a naplementében vésznek el.

*

Életünk voltaképpen egy folyton változó színpal előtt játszódik le. Néha érdekes a régi színpalakra visszagondolni, amik sok más emléket életre hívnak.

*

A jelent folyamatosan elrabló múlt, életünk legnagyobb fosztogatója.

*

Az emlékek lehetnek szépek egyúttal szomorkásak. Utóbbiak részben azért, mert egy korábbi boldogságra emlékeztetnek, amit ma hiányolunk.

*

A múlt a jelen temetője. Az emlékek illatos rózsavízében nem csak örömtelien lehet megmártózni, de azok néha fájni is tudnak. Olyan ez, mint mikor a temetőben szeretteink sírját meglátogatjuk, s újra átérezzük hiányukat.

*

Az emlékek idővel megszépülnek, megszelídülnek, megenyhülnek, sőt fel is puhulnak. Akár egy sokat nézegetett öreg fénykép megsárgulhatnak, kifakulhatnak, el is veszhetnek.

*

Az emlékek nem mások, mint a megfoghatatlan – mert azonnal múlttá váló – jelen visszaidézési, átmeneti virtuális fogva tartásuk.

*

Visszatekintve az élet emlékekkel színig megrakott kosár.

*

Múltunk eseményei felett nincs abszolút uralmunk, mert egyesek eltűnnek, elfelejtődnek. Csak kevesek támadnak fel, vagy születnek újjá. Ezeket hívjuk emlékeknek.

*

Az emlékek – életen át gyűjtött kötege – az ember egyéni történelme, amely sajnos veszendőbe megy a halállal. Fennmaradt epizódjai már belefolyhatnak az egyetemes történelembe.

*

Az emlékek a múltat felejtető rostán fennmaradt szellemi videók. Sajnos, ezek felett sincs igazán uralmunk. Az időben folyamatosan táguló, egyúttal nem egyforma nyílással rendelkező időrostának a kor előrehaladásával fokozatosan növekedik az áteresztő (elvesztő) képessége. A felejtéstől megmentettek egy részét is bizonyos idő után kihullatja a rosta. Az is lehet, hogy agyunk véletlenül elveszejtí, vagy akár kitaszítja.

*

Az életben két láthatatlan zsákot cipelünk, Az egyik tele van szép emlékekkel, a másik emlék-szeméttel. Bízom, hogy utóbbit halálunkkor eldobjuk, előbbi magunkkal elvisszük odaát.

*

Emlékezés nélkül nincs „felnőtt” karácsony. A karácsony szinte provokálja az emlékeket.

*

A régi karácsonyokkor mi gyerekek voltunk a főszereplők. Szülőkként fő szervezőkké váltunk, hogy gyermekeinknek – az új főszereplőknek – örömet okozzunk. Nagyszülőkként már csak statisztákká váltunk, hogy az ünnep meghívottjaiként gyermekeink és unokáink örömeiben osztozva, általuk gazdagodjunk. Ám mégis talán ezen mellékszereplők érzik át legjobban az ünnep szépségét, mert a régi karácsonyok régi szereplőire, eseményeire emlékezhetnek, általuk gazdagodnak. Ezek újraélelése által lélekben ők válnak az ünnep leggazdagabbjaivá (ha nem is a legvidámabbakká).

*

Karácsony táján különösen sok szeretettel kötődöm a régi karácsonyokhoz, elhalt szerettemhez, nem kevésbé az élőkhez, ám legszívesebben a gyermekeimmel együtt töltött karácsonyokra emlékezem.

*

Karácsonykor felerősödik, fájdalmassá válik a magány. Ám még a szeretteik körében ünneplő felnőttek is kicsit magányossá válnak, mert hiányoznak az egykori szeretet-osztók és szeretetben osztozók, akikre lehetetlen ilyenkor nem emlékezni.

*

Éjjel sokszor órákig fenn vagyok, szabadjára engedem gondolataimat. Gyakran eszembe jutnak a régi emlékek és azok szereplői, akikhez nagyon közel érzem magamat. Emellett ilyenkor olykor érdekes, sőt talán értékes gondolatok is születnek, ám ezek nagy részét már elrabolja, visszaveszi a hajnali álmom, reggel már nem emlékezem rájuk.

*

Néha, pl., – ha ülök a vonatban s kinézek az ablakon, vagy a templomban, (amikor éppen nem a szertartásra figyelek), vagy akár éjszakai álmatlanságomban – gondolatban időn és téren túl messze járok. A történelemben fél századnyit visszaugorva, élethűen látom gyermekkorom világának szereplőit. Szinte érzem a múlt illatát, hallom a régiek hangját, szeretteimet, ahogy megszólítanak. Ám mindez csak rövid ideig tartó délibáb, amit szeretnék megragadni, de akár a vetített kép a vászonzról, nyomban eltűnik.

*

Ha elhalt személyekre emlékezünk, akkor átmenetileg feltámasztjuk őket, sőt az Időt is visszaforgatjuk. Élethűen tudok visszaemlékezni személyekre, jelenetekre, mozdulatokra vagy akár valamely régi tárgyra, szobaberendezésre, szagokra, illatokra stb.

*

Az emlékeknek „súlyuk” van, amik az idők során növekednek, sokasodnak. Öregedésünkkel együtt egyre nagyobb súlyt cipelünk egy olyan hátizsákban, amin valahol az oldalán luk van. Ezen át az emlékezet zsákjából bizonyos emlékek kipotyognak. Nem mi határozzuk meg, hogy mi marad benne. Véletlen-e, vagy valaki (valami) által meghatározott ez a felejtés? Ki tudja?

*

Nem egyformán emlékezünk! Másként (és másra) emlékezik a nagyszülő az unokákkal kapcsolatban, mint az unokák a nagyszülőkre, sőt emlékeikben az egyes korosztályok még az azonos eseményt is másként élik, jelenítik meg.

*

Visszatekintve mintegy felülről tekintünk a múltra. Az emlék olyan, mint egy színes fénykép. Túl azon, hogy csak a legszebb pillanatokot, tájakat örökítik meg, bennük eltűnik a vihar, a hőség, az éhség és fáradtság, a nap izgalma, gondja, csak az aranyos napsütés, a mosoly, a derű marad meg.

*

Elődeink „nyomai” számunkra már emlékek maradnak, mint ahogy utódainknak a mi nyomaink is csak emlékekké válnak.

ÖREGSÉG

Az öregkor egyfajta ádvent, vagyis várakozás. Valamit (vagy valakit) várunk, amit (akit) nem ismerünk, s akit voltaképpen nem is akarunk várni, mégis eljön. Nem lehet előle elbújni, bezárkózni, elutazni. Akiről (amiről) nem tudjuk, hogy életünkben csupán vessző, avagy pont. Egy továbbélés átszállóhelye, vagy a nagy semmi kezdete.

*

A „szépkorúak” számára megváltozik az évszakok jelentősége. A nyarak és telek már nem az igaziak. Mindegyik régmúlt szép nyarakat és teleket idéz, melyeknek emléke ezáltal felértékelődik, megszépül. Többé már a tavasz sem a remény évszaka, hanem a háláé, hogy azt újra megérhettük, az ősz pedig mindinkább a „szépséges elmúlás” mementójává, az élet színpompás ravatalává válik. Valamennyi az utolsó ősz lehetőségével fenyeget, s fanyar korszorúillatot áraszt.

*

Míg a kisgyermek és a tizenéves életmegélése a mozgás, kényszerhelyzete pedig a nyugalom, addig az öreg kor megélési helyzete a nyugalom, s csak kényszertevékenysége a mozgás.

*

A fiatalnak van célja, hajta az életerő, meg akarja valósítani önmagát, „megmásítani” a világot, ezzel szemben az öreg már céltalan, nap mint nap tanulja elfogadni a világot és a véget.

*

Az öregség sokban hasonlít, ám főleg perspektívájában gyökeresen el is tér a gyermekkortól. Az egy éves gyerek is bizonytalanul jár, nem mindent ért, segítségre szorul, ám később megtanul járni, érteni, önállósodik, ügyesedik, míg az öreg minden vonatkozásban csak visszafejlődik, vagyis ellenkező irányba halad. Halála előtt esetleg csak egy csecsemő tudatával és képességeivel rendelkezik, legfeljebb nem a gyerekkocsiba, hanem alkalmi kerekesszék félébe kerül, esetenként még pelenkára is szorulhat.

*

Az öregség egyik legfélelmetesebb keresztje, egyúttal realitása, hogy – ha tetszik, ha nem – eredményes, vagy eltékozolt élete után szembe kell néznie a halállal. S persze azzal is számolnia kell, (bele kell nyugodnia,) hogy az embert aránylag hamar elfelejtik, előbb utóbb még sírja is elenyészik.

*

Öreg korban fordítva ülünk a lovon. Ám a ló is hátrafele lépeget, s nem képes hátra látni, így nem veszi észre a szakadékot, amiről mi tudjuk, hogy létezik. S amire észrevennénk, menthetetlenül lovastól belezuhanunk a szakadékba. Szerencsére nem tudjuk mikor.

*

Gyanítom, hogy az öreg embernek jut eszébe a legtöbb bölcs gondolat. Kár, hogy ezeket nem írja le, ezáltal legtöbbjét elfelejti.

*

Csak egy öreg ember képes felmérni, hogy micsoda ajándékokat kapott fiatal korában, amikor még tudott futni, ugrálni, táncolni, kerékpározni, s mindezeket (ha egyáltalán mérlegelte,) természetes adottságként tételezte fel.

*

Az öregség kiüresedés, olyan, mint mikor egy pohár víz lassan elpárolog. Fokozatosan megsoványodnak vágyaink, elfogynak terveink és üresedik elménk. „Üres fejjel” jövünk a világra, s csaknem „kiürült aggyal” távozzunk.

*

Megszületésünk utáni életterünk szűk, (babaágy, kocsi, pelenkázó asztal, fürdőkád stb.), ami növekedésünkkel együtt egyre tágul, szinte az egész világra kiterjed. Ekként vagyunk egyszerre határtalanok, bár önmagunk határai is. Öregedésünk során életterünk újra szűkülni kezd, agg korban esetleg csak egy szoba, ágy vagy kerekesszékre szorítkozik.

*

Az öreg ember fokozatosan a család (és a társadalom) peremére sodródik. Befele – a fokozódó centrifugális erő miatt – egyre kevesebb a kapaszkodási lehetősége, kívül pedig belát-hatatlan mély szakadék tátong.

*

Öreg korban az „elszakadni tudást”, akár életművészetté lehet fejleszteni.

*

A kor előrehaladásával egyre érthetlenebbé kezd válni a bennünket körülvevő világ.

*

Az öregség vezeklés és önkorlátozás. Nem teheted azt, amit akarsz, csak, amit tudsz. Ekként kell sorra lemondanod azon cselekményekről és helyszínekről, amik korábban természetesnek tűntek.

*

Az öreg ember nehezebben ért, rosszabbul lát. Ennyivel halkabb és homályosabb számára a világ. De nem is bánja. Egész jól megvan a világ zaja, látványossága nélkül, amely úgylis egyre idegenebbé válik számára.

*

Nem csak a betegség, hanem maga a kor is nagy úr! Zsákmánya a (beteg) öreg ember.

*

Öreg korára döbben rá az ember, hogy több szeretetet, megértést és ajándékot kellett volna adnunk szeretteinknek. Ez jóvátehetetlen felismerés.

*

Az öregség elviselése könnyebb, ha elfogadjuk. Lázadással, panaszkodással csak ártunk magunknak. Az önirónia könnyíti az elfogadást.

*

Ha egy öreg ember önmagától nem alázatos, az nem csak visszatetszést kelt, hanem egyfajta önbecsapásról is árulkodik. Az öreg ember alázata egyfajta kényszeralázat. Nincs más választása. Az alázat az egyik legnemesebb és legritkább keresztény erény, ami azonban csak akkor értékes, hasznos, ha belső meggyőződésből fakad, s többnyire csak az örökkévalóságban kamatozik.

*

Ahogy öregsünk, egyre magányosabbakká válunk, mert a kortársak kihálnak mellőlünk. Olyanok leszünk, mint a legelőn árválkodó magányos öreg tölgyfa. Dacol az esővel és a széllal, közben maga ellen ingerli a villámokat, ugyanakkor árnyékot és menedéket is ad, találkozó, sőt tájékozódó pontként is szerepelhet, makkot is szolgáltat, s talán öltözteti is a tájat. Fa anyaga melegeződést is ígér a jövő generációnak. De törzse közepe már korhad, tudja azt, amit a kéreg nem sejt. Egyes fák állva hálnak meg!

*

Nyugdíjas koromban az írás volt egyike annak, ami életben tartott. A legkülönfélébb formában készíttetést éreztem gondolataim, ismereteim, emlékeim lejegyzésére. Mostanában fogyóban vannak a gondolataim, kiüresedőben van a még le nem írt szellemi tárházam. Lehet, hogy ez a vég kezdete?

*

A – főleg öreg koromban kapott – megszámlálhatatlan kítüntetésem, elismerésem jóleső „kinccsek” érnek, de a meggyógyított betegek sokaságának boldog, szinte naponta még ma is tapasztalt mosolya, szeretete, minden kítüntetésnél is sokszorta többet jelent számomra.

*

Öreg ember nem szereti, ha fényképezik, de a tükörbe se szívesen néz.

IDŐ

Az Idő megfoghatatlan, anyagtalan dimenzió, amit csak az órák próbálnak mérni, szemléltetni, s a múlt tudja bizonyítani. Kérdés, hogy miért és hova tűnik az idő, mi haladunk az álló Idő mellett, avagy mi állunk, s az idő fut el mellettünk? Az Idő (isteni) titok.

*

A jelenben élünk, de nem a jelennek, hanem a jövőnek.

*

Nem az önmagában átélt idő (a kronosz), hanem a megélt idő (a kairosz) boldogít.

*

Az Idő múlásával változunk, érünk, s képtelenek vagyunk kilépni életkorunk korlátai közül.

*

Személyiségünk nagy formálója az Idő. Olyan szobrász, aki éjjel nappal észrevétlenül munkál testünkön és lelkünkön. Életünk voltaképpen – szerelmeinkből és gyászainkból, örömeinkből, bánatainkból, eredményeinkből és kudarcainkból – az Idő által összefércelt mű, amely nem hazudik, tekintve, hogy önmagát adja.

*

A jövő az Idő ígérete. Vágyakból, reményekből, ám egyúttal s szorongásokból összeálló meghatározhatatlan bizonytalanság. Mindenkori életünk voltaképpen a közeljövő megvalósításáért folyó harc.

*

A remény egy valamiféle jövőre utaló, valamit elváró bizakodás, érzelem.

*

A jövőért élünk, ám a beteljesült jövő – vagyis a jelen – megfoghatatlan. Elszámolunk csak a múlttal lehet.

*

A jövő kifogyhatatlan üzemanyag tárából az Idő csillapíthatatlan étvággal „zabálja” a képlekeny jelent, hogy azután nyomban megkövült múlttá váljon.

*

Az Idő életünkben csak látszólag egyenes, valójában spirális forgás. Kezdetben mi vagyunk középén, s az Idő lassan „jár”. Később a centrifugális erő kifele sodor, mozgása felgyorsul, végül kisodródunk a perifériára, ahol már mind szédületesebben rohan az idő, amíg csak ki nem zuhanunk a semmibe.

*

Míg kisgyermek korunkban még határozatlan időre vagyunk az életre „kinevezve” (az étellel megbízva), ígérvényünk van a hosszú életre, öreg korunkban a kinevezés bármikor visszavonható, csak hetenként vagy naponként hosszabbítható.

*

Az időt legjobban az öregek félik, ami számukra tiszteletre méltó és tekintélyt parancsoló feltételes lehetőség. Sohasem tudhatják, hogy megkezdett munkájukat befejezhetik-e? Mikor kopogtat a betegség? De tudják, hogy előbb utóbb eljön egy éjszaka, ami után számukra már nincs több napkelte.

MOLNÁR ZOLTÁN TAMÁS

SÁRKÖZY PÁL (1884–1957), FŐAPÁT ÉS MATEMATIKUS

Sárközy Endre 1884. december 3-án született a Vas megyei Jánosházán. Az elemi iskola elvégzése után középiskolai tanulmányait Keszthelyen, a premontrei gimnáziumban kezdte meg. A szerzetesi hivatást választva 1902-ben került Pannonhalmára, ekkor lett Pál a rendi neve. A Középiskolai Matematikai Lapok 1904 és 1906 között megjelent számaiban többször találkozhatunk Sárközy Pál nevével: rendszeresen küldte be a kitűzött feladatok megoldásait, több alkalommal a szerkesztők az ő javaslatait közölték útmutatóként. Sárközy 1914-ben szerzett bölcséleti doktorátust a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. Matematikaoktatással is foglalkozott: egy évig Győrben volt tanár, majd 1910 és 1929 között a pannonhalmi Szent Gellért Tanárképző Főiskolán tanította matematikára a tanárnak készülő bencés szerzeteseket. A budapesti tudományegyetem magántanára, később rendkívüli tanára lett, tagja és alelnöke volt a Szent István Akadémiának. Sárközy Pál a két világháború között gazdag tudományos és közéleti tevékenységet folytatott. Több tankönyv, szakkönyv, tudományos cikk és matematikatörténeti tanulmány szerzője volt. A matematika szinte minden ága érdekelte: foglalkozott számelmélettel, függvényekkel, elemi és differenciálgeometriával, differenciálegyenletekkel.

Sárközy Pál Pannonhalmán 1929-től főmonostori perjel volt, Bakonybélben pedig 1938 és 1951 között apát. A pannonhalmi apátság működését 1947 és 1951 között kormányzó apátként, 1951 és 1957 között főapátként segítette. A történelmi, politikai változások nagyban megnehezítették munkáját. Sárközy elődje, Kelemen Krizosztom főapát 1947-ben önkéntes emigrációba vonult, ekkor lett – szentszéki engedéllyel – kormányzó apát Sárközy Pál. Ebben a minőségében volt szerepe a római katolikus egyház és a magyar állam közötti megegyezés létrejöttében (1950). Kénytelen volt tudomásul venni a kormány diktátumait, a püspöki tárgyaló bizottságnak ugyanis semmilyen mozgástere nem volt. Kelemen Krizosztom 1950. november 7-én halt meg az Amerikai Egyesült Államokban, ezek után kezdődtek el azok a folyamatok, amelyek végén Sárközy Pál lett a pannonhalmi főapát. Sárközynek regnálása idején meg kellett élnie egyházi iskolák államosítását, rendtársak le tartóztatását, internálását, és végre kellett hajtania az állam és az egyház között létrejött megállapodás határozatát is, amelynek értelmében az állam 72 bencés szerzetes tevékenységét engedélyezte. (Ismert, hogy 1950-ben 248 szerzetes volt aktív.)

Sárközy Pál 1957. május 10-én halt meg. Az új főapát kinevezéséig Monsberger Ulrik kormányzó perjelként irányította a rendet, aki így méltatta Sárközyt: „*Csendesen elköltözött a jó Főapát úr az élők sorából az Örökkévalóságba, ahová napok óta készült. R.I.P. Nagy úrt hagyott maga után. Tudós férfi volt, aki állandóan kereste az igazságot a matematikában éppúgy, mint a lelkek mélyén, prédikációiban, a sok lelkigyakorlaton. Jó atyát veszítettünk, akihez bármikor mehettünk bizalommal.*”¹

A Középiskolai Matematikai Lapokat (később Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok, röviden KöMaL) 1894-ben alapította az akkor 31 éves Arany Dániel, a Győri Állami Főreáliskola matematikatanára. Az újság létrejötte illeszkedett abba a folyamatba, amely a századfordulót jellemezte, a tudományos élet gazdagságát. Középiskolásoknak szóló matematikai folyóirat ekkor csak Franciaországban létezett. A KöMaL a második világháború alatt nem jelent meg, Arany Dániel is a háború áldozata lett: feleségével együtt kivégezték a nyilasok 1944-ben.²

Az újság ma már rendszeresen megjelenik, évente kilenc alkalommal. Az érdeklődő középiskolások matematikai, fizikai és informatikai problémákat oldhatnak meg egy pontverseny keretében, de az újságban olvashatunk újabb természettudományos eredményekről, tudománytörténeti érdekességekről, nemzetközi és hazai versenyekről, megjelenő szakkönyvekről. Számos híres magyar tudós nevével találkozhatunk a feladatmegoldók listájában, többük pályafutása a KöMaL-feladatok kidolgozásával kezdődött. (Például: Kármán Tódor, Rényi Alfréd, Erdős Pál, Harsányi János, Bor Zsolt, Lovász László, Náray-Szabó Gábor.)

Sárközy Pál 1904 és 1906 között rendszeresen küldte be a Középiskolai Matematikai Lapok szerkesztőségébe a kitűzött feladatokra adott megoldásait. Többet ezek közül az újságban meg is jelentettek.

A Középiskolai Matematikai Lapok 1904. áprilisi számának 153. oldalán található az a (Schwarz Gyulától származó) számelméleti feladat, amelynek (Sárközy Pál által készített) megoldását az 1904. év decemberi számában olvashatjuk. A feladat az alábbi: [Mutassuk meg] „Ha a $10a + b$ szám, melyben b az egyeseket, a tízeseket jelenti, osztható 323-mal, akkor $[2(a + b)]^2 - a^2$ szintén osztható 323-mal.”

Sárközy az alábbi megoldást választotta. A feltétel alapján mondhatjuk, hogy $10a + b = m_1 \cdot 323$. Némi átrendezéssel ($9a$ kivonásával) adódik, hogy $a + b = m_1 \cdot 323 - 9a$. Az összefüggés mindkét oldalát 2-vel szorozva kapjuk az alábbi egyenlőséget: $2(a + b) = m_2 \cdot 323 - 18a$. Ezt helyettesíthetjük a vizsgálandó összefüggésbe: $[2(a + b)]^2 - a^2 = [m_2 \cdot 323 - 18a]^2 - a^2$. Elvégezve a négyzetre emelést (a megfelelő nevezetes azonosságot használva) kaphatjuk az alábbi összefüggést erre: $m_2 \cdot 323 + 18^2 a^2 - a^2 = m_3 \cdot 323 + a^2(18^2 - 1)$. A megfelelő szorzattá alakítási módszert használva adódik: $m_3 \cdot 323 + a^2(18 - 1)(18 + 1)$, azaz

1. kép. Sárközy Pál
(1884–1957)

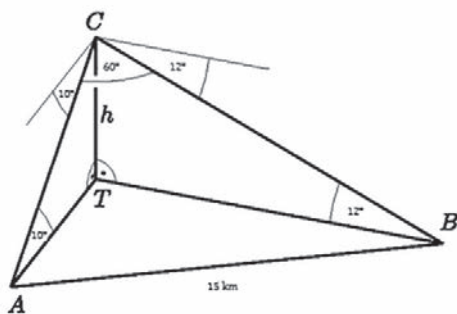
1 VÁRSZEGI-HIRKA 2007: 4.

2 SZÉNÁSSY 2008: 224.

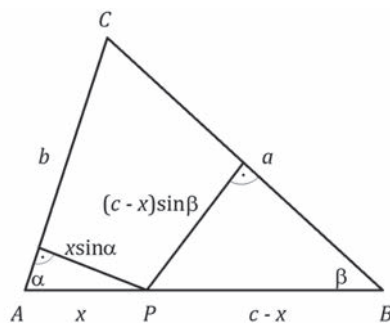
$m_3 \cdot 323 + a^2 \cdot 17 \cdot 19 = m_3 \cdot 323 + a^2 \cdot 323 = m_4 \cdot 323$. Így végezetül azt kaptuk, hogy $[2(a + b)]^2 - a^2 = m_4 \cdot 323$, azaz a vizsgált összefüggés osztható 323-mal.

A Középiskolai Matematikai Lapok 1905. évi 11. számában található az 1386-os feladat Sárközy által javasolt megoldása. A feladatot a folyóirat 1905. áprilisi (9.) szám 187. oldalán találjuk: „Az ABC háromszög AB alapjának egyes pontjaiból merőlegeseket rajzolunk az AC és BC oldalakra. Határozzuk meg AB -n a P pontot úgy, hogy a belőle rajzolt merőlegesek négyzeteinek összege minimum legyen.”

Az ABC háromszöget tekintjük adottnak az a , b és c oldalával. A keresett P pontnak az A csúcstól mért távolsága legyen x , ennek az értékét kell meghatározni (az a , b és c segítségével). Ehhez felhasználjuk a háromszög α -val és β -val jelölt belső szögeit. A feladatban megadott vizsgálandó merőleges szakaszok befogók egy-egy derékszögű háromszögben, ezek hossza az AP és PB szakaszokkal, valamint a belső szögekkel megadhatók:

2. kép. Középiskolai Matematikai Lapok 1905. áprilisi száma 187. oldalán megjelent feladathoz készíthető rajz

3. ábra. A Középiskolai Matematikai Lapok 1905. márciusi számában, a 161. oldalon található feladathoz készíthető rajz

$x \cdot \sin \alpha$ és $(c - x) \cdot \sin \beta$. Ha felhasználjuk az ABC háromszögre igaz sinustételt: $\sin \alpha : \sin \beta = a : b$, akkor azt kapjuk, hogy $\sin \beta = (b \cdot \sin \alpha) / a$, azaz $(c - x) \cdot \sin \beta = (c - x) \cdot b \cdot \sin \alpha / a$.

A feladatban vizsgált érték (a négyzetösszeg) x függvényében megadható: $y = (x \cdot \sin \alpha)^2 + ((c - x) \cdot b \cdot \sin \alpha / a)^2 = x^2 \cdot \sin^2 \alpha + b^2 \cdot \sin^2 \alpha / a^2 \cdot (c - x)^2$. A zárójel felbontása és a lehetséges összevonások, valamint kiemelések után kapjuk, hogy $y = \sin^2 \alpha \cdot (1 + b^2 / a^2) \cdot x^2 - 2b^2 c / a^2 \cdot \sin^2 \alpha \cdot x + b^2 c^2 / a^2 \cdot \sin^2 \alpha$.

A kapott másodfokú függvény (kifejezés) grafikonja egy felfele nyíló parabola, így valóban minimumot keresünk. Az első derivált segítségével könnyen megadhatjuk, hogy a minimumhely $x = b^2 c / (a^2 + b^2)$, azaz az eredeti ABC háromszög a , b és c oldala ismeretében az AB oldalon az A csúcstól ilyen távol kell keresnünk a P pontot.

A Középiskolai Matematikai Lapok 1905. márciusi számában (a 161. oldalon) található az a feladat, amelyhez hasonlóval ma is találkozhatunk a középiskolában. Sárközy Pál megoldását az 1906. év októberi számában találjuk. A probléma az alábbi: „Egy hegynek a csúcsáról (C) a tenger partján két tárgyat (A és B) látunk, melyek egymástól 15 km-nyi távolságban vannak. Az AB távolságot 60° -nyi szög, A -t 10° -nyi és B -t 12° -nyi depressziószög alatt látjuk. Mekkora a hegy magassága?”

A megfelelő ábra elkészítése és az adatok bejelölése után érdemes észre venni, hogy az ABC háromszögben használható a cosinustétel: $AB^2 = AC^2 + BC^2 - 2 \cdot AC \cdot BC \cdot \cos 60^\circ$. A TAC derékszögű háromszögben felírható, hogy $\sin 10^\circ = h/AC$ (azaz $AC = h/\sin 10^\circ$), a TBC derékszögű háromszögben pedig az igaz, hogy $\sin 12^\circ = h/BC$ (azaz $BC = h/\sin 12^\circ$). Mindezeket helyettesítve a felírt cosinustételbe azt kapjuk, hogy $15^2 = (h/\sin 10^\circ)^2 + (h/\sin 12^\circ)^2 - 2 \cdot (h/\sin 10^\circ) \cdot (h/\sin 12^\circ) \cdot 0,5$, amely a $225 = 28,59h^2$ egyenlethez vezet, ennek pozitív (szóba jöhető) megoldása a $h = 2,8049$ km, azaz a hegy magassága (Sárközy számításai alapján) 2804,9 méter.

Térgeometriai problémára is találunk megoldást a Középiskolai Matematikai Lapokban Sárközy Páltól. A folyóirat 1904. áprilisi számában (a 9. számban) a 154. oldalon olvashatjuk az alábbi (1285-ös számú) feladatot: „Egy egyenes csonkakúp magassága $m = 3/\pi$ dm, az oldalon hajlásszöge $\alpha = 43^\circ 40' 42,2''$. Mekkora e csonkakúp köbtartalma, ha a kiegészítő kúp köbtartalma $k = 1$ m³?”

Sárközy megoldásában (amely az 1906. évi 10. számban olvasható a 207. oldalon) a kiegészítő kúp térfogatképletéből indult ki. Először a kúp sugarát határozta meg, így megkapta a csonkakúp fedőkörének sugarát is. Ennek és az ismert m magasságnak a segítségével a csonkakúp alapköre sugarának értéke is számíthatóvá vált. Így rendelkezésre állt minden adat (az alap- és a fedőkör sugara, valamint a magasság) a csonkakúp térfogatának megadásához, amely végül 331 dm³-re jött ki.

A Középiskolai Matematikai Lapok 1904. decemberi számában egy érdekes algebrai feladat megoldását közölték Sárközy Páltól. (A problémát egy évvel korábban, 1903 decemberében tüzték ki.) A feladat így szólt.

„Kereste Silenost Bacchus... Nem találta,
Mámorát pihente valahol az árnyba.
»Hiába ne teljék az idő«, gondolta...
Maga is beült egy akantusz bokorba.
S intett Melamposnak... gégéjét mutatva
Elérte a kópé s új hordót vert csapra.
(Párja volt annak, mi üresen hevert ott,
Melyből minden cseppnyit Silen kikortyantott.)

Mopsus és Melitta szilaj dalba kezdtek;
Vidám szüretekről zengtek az istenek.
Bacchus meg csak ivott... nyelvével csettentve...
Piros lett az arca, tüzes lett a kedve.
»No, néhány kupával – szolt – hagyjunk is neki,
Tudom, a lemnosit főképen kedveli.
Míg megjő az öreg... nézd a tábla itt van;
Számítsd ki Melampos, hogy meddig is ittam?«

»Tudod uram: rózsa, nem terem a dudván...
Hogy tudjam?... algebrát sose tanulván...
De annyit – mondotta – mégis kitalálok,
S ebben meg nem csálnak a termetes számok:

*Annak az időnek kétharmada telt el
Mennyi Silenosnak ilyen hordóhoz kell,
Hogy kikvaterkázza utolsó csöppig...
Mert csak addig pihen, amíg teletöltik.»*

*Silenos előbújt... (Még beszélt Melampus.)
S menten odatartott a telt billikomhoz.
Pezsgett-forrott ebbe' Lemnos mézes gyöngye
S a vidám istenre gyakorta köszönte.*

Ha Silenos egy hordót megiszik x óra alatt, akkor Bacchus a hordót megiszik $\frac{2}{3}x$ óra alatt. A maradék $(1-a)$ hordóval Silenos $x(1-a)$ óra alatt végez.

Ha együtt isznak, akkor Bacchusra $\frac{1-a}{2}$ hordó, Silenosra $\frac{1+a}{2}$ hordó jut. Isznak pedig

$$\frac{2}{3}x + x - ax - 2 = \frac{5x - 3ax - 6}{3} \text{ óráig.}$$

Silenos $\frac{1+a}{2}$ hordót megiszik $x \cdot \frac{1+a}{2}$ óra alatt, tehát

$$\frac{5x - 3ax - 6}{3} = \frac{x + ax}{2},$$

vagy

$$9ax - 7x + 12 = 0. \quad 1)$$

Bacchus $\frac{1-a}{2}$ hordót megiszik $\frac{x-ax}{3a}$ óra alatt, s így

$$\frac{5x - 3ax - 6}{3} = \frac{x - ax}{3a},$$

vagy

$$3a^2x - 6ax + x + 6a = 0. \quad 2)$$

1)-ből és 2)-ből a használható értékek:

$$a = \frac{1}{3} \text{ hordó, } x = 3 \text{ óra.}$$

Silenos egy hordót megiszik 3 óra alatt. Bacchus megiszik $\frac{1}{3}$ hordót 2 óra alatt, tehát egy hordót 6 óra alatt.

(Sárközy Pál, Pannonhalma.)

4. ábra. Sárközy Pál megoldása a Középiskolai Matematikai Lapok 1903. decemberi számában kitűzött feladatra

*Mind a maradékot egymaga megitta.
Daluk is bevégzék Mopsus és Melitta.
Üres lett a hordó... Csönd ült meg a tájon...
Bacchust és Silenost elnyomta az álom.*

*Melampus meg számolt: ... »ha együtt innának...
Két órával előbb nyakára hágnának
Egy ilyen hordónak. Csakhogy Bacchus urra,
Mennyit most meghagyott, ép'félannyi jutna.«
Rébusz volt e beszéd a szép Melittának,
Mopsus se értette s ma is számolnának,
Ha Melampus apó meg nem mondja nekik.*

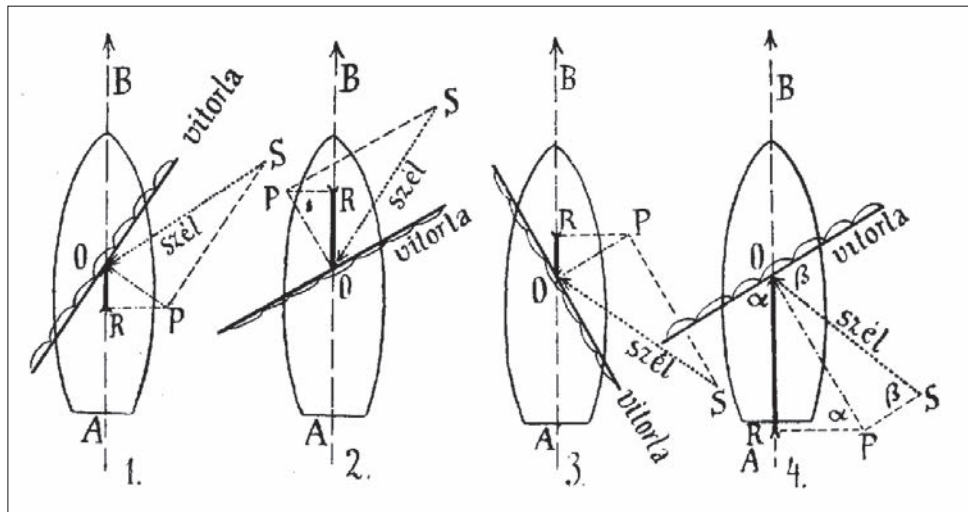
*Lesznek közületek nyitját kik meglelik?...
S megmondják – ami fő - »hogya külön isznak:
Meddig tart ily hordó Silennek... Bacchusnak!?!« ”*

Sárközy Pál megoldása megtalálható az 1904. évi december szám 94. oldalán. (Végeredményben egy másodfokú kétismeretlenes egyenletrendszert kellett megoldani.)

Fizikai jellegű problémára is találunk megoldást Sárközy Páltól. A Középfiskolai Matematikai Lapok 1904. decemberi (4–5.) számában a 87–88. oldalon találjuk az 1341-es problémát. „A vitorlás hajónak az emberiség kultúrájában nagy szerep jutott. A nagy felfedezők, mint pl. Columbus, vitorlás hajókkal indultak neki az ismeretlen óceánnak. Nincs száz éve sem annak, hogy a gőzhajókat használják. Hogy a vitorlás hajót a szél akkor hajthatja, amikor a hajó iránya a szél irányával nagyjából összeesik, az mindenki előtt világos. Tudjuk azonban, hogy még akkor is jól lehet vitorlázni, amikor a szél iránya a hajó haladási irányával derékszöget, vagy tompaszöget zár be. Ennek legfőbb oka abban rejlik, hogy a hajót a kormánylapát segítségével határozott irányban lehet tartani s így mindig lehet a vitorlát oly irányban állítani, hogy a szél erejének a hajó haladási irányába egy componense essék. 1. Mutassuk meg rajzban, hogy a szél erejének akkor is van a hajó haladási irányába eső componense, amikor a szél iránya a hajó haladási irányával derékszöget vagy tompaszöget zár be. 2. Egy vitorlás hajót a szél hajtja, melynek sebessége $c = 12$ m/sec; mekkora a hajó sebessége, ha a vitorla a hajó irányával $\alpha = 50^\circ$ -ot, a szél irányával pedig $\beta = 45^\circ$ -ot zár be? 3. Hogyan kell a vitorlát állítani, hogy a hajó sebessége a lehető legnagyobb legyen, feltéve, hogy a szél iránya a hajó irányával állandóan ugyanazt a szöget zárja be? 4. Északi szél fúj, melynek sebessége $c = 8$ m/sec, a hajó délkeleti irányban halad; hogyan kell a vitorlát állítani, hogy a hajó sebessége a lehető legnagyobb legyen? Mekkora e sebesség? Milyen irányt jelez a főárbóc tetején lévő szélkakas?”

A szerkesztők a kérdésekre adott válaszokat az 1905. év 9. számában közölték. A helyes ábrák bemutatása után a 2. problémára adott megoldás esetében esett a választás Sárközy javaslatának ismertetésére, amely eredményeként a hajó sebességét 6,5 m/sec-ban adta meg. (Az utolsó két kérdés megválaszolását mások tették meg; ezek szerint a hajó sebessége akkor a legnagyobb, ha a vitorla a szél és a hajó irányával ugyanakkora szöget zár be, va-

lamint északi szél esetében, délkeleti haladásnál a vitorla szöge $67^{\circ}30'$, a hajó legnagyobb sebessége $6,8$ m/sec lesz, a szélkakas pedig az észak-déli iránnyal $24^{\circ}25'$ nagyságú szöveget fog bezárni nyugat felé.)

5. ábra. A Középiskolai Matematikai Lapok 1904. decemberi (4–5.) számában a 87–88. oldalon feladott 1341-es probléma egyik megoldása

Sárközy Pál tanárként is aktív volt a Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok életében. Több cikket írt 1927 és 1931 között. Háromszögekben ismert trigonometrikus összefüggéseket tárgyalt az 1927. szeptemberi számban, tovább gondolva azokat – rekurziós formulákat megadva. Számelmélettel kapcsolatosan két írása is ismert. Az egyikben (amely egy általa kitzűzött feladathoz kötődik) a $10k - 1$ és a $10k + 1$ alakú számokkal való oszthatóságot vizsgálta (kitekintve a $100k \pm 1$ és az $1000k \pm 1$ alakúakra is), a másikban pedig a számok kvadratikussal történő előállításáról értekezett. (Az első tanulmány az 1929. év januári, a második az 1931. év áprilisi számban olvasható.) Sárközy a Csebisev-féle polinomokkal három ízben is foglalkozott. A Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok 1928. novemberi számában a polinomok megadási módjait tárgyalta a polinomok fontosabb tulajdonságaival együtt, majd az 1929. decemberi számban rekurziós formulákat is megadott. Ugyanekkor vizsgálta a Csebisev-polinomok zérushelyeit is. Végül, az 1930. május-júniusi számban egy speciális ilyen típusú polinomot mutatott be Sárközy. Három tanulmánya is foglalkozik a hiperbolikus függvényekkel. Az első írásban, amely a Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok 1931. május-júniusi számában található, először a trigonometrikus függvényekről és az azokhoz köthető addíciós tételekről olvashatunk, majd megtörténik ezek átvezetése a hiperbolikus függvények világába – természetesen azok értelmezése, a hiperbola tulajdonságainak vizsgálata után. Az 1931. novemberi számban olvasható második tanulmányban a trigonometrikus és hiperbolikus függvények további tulajdonságai találhatók, azok hatványsorait is megadta Sárközy. A harmadik értekezést az

1931. decemberi szám tartalmazza. Ebben a trigonometrikus és hiperbolikus függvények szögmérésben ismeretes felhasználhatóságát mutatta be a szerző.

Szintén a Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok révén jelenhetett meg a *Kiváló matematikusok és fizikusok* című kiadvány 1927-ben. Összesen tizenegy kiváló tudós pályáját mutatták be ebben a könyvben a szerzők. Sárközy Pál Cauchy és Bolyai munkásságát ismertette. Más matematikatörténeti írás is ismert Sárközytól. A Pannonhalmi Szemle Könyvtára sorozat 6. részeként jelent meg 1933-ban a *Nagyszombati régi matematikusok* című tanulmány. Ebből megtudhatjuk, hogy a nagyszombati egyetemet Pázmány Péter alapította 1635-ben, és vezetését a jezsuitákra bízta. Ekkor az egyetemnek két fakultása volt: a bölcsészeti és a hittudományi, de a tantervben szerepet kapott a matematika is a filozófia részeként. A hallgatók elemi geometriával és trigonometriával, matematikai földrajzzal és kereskedelmi számtannal foglalkoztak. Az egyetemen 1777-ben kapott tanszéket az alkalmazott mennyiségtan. Gimnáziumi osztályokban csak 1769-től volt matematikaoktatás, és az év végi vizsgákon már matematikai jellegű kérdések is szerepeltek. A tanulmányban Sárközy ismertette Berzevitzti Henrik, Dubovszky János, Székely Ferenc, Jánosi Miklós, Lipsicz Mihály, a Kőszegen is tanító Hertl Ignác, Hell Miksa, Iváncsics János, Reviczky Antal és a Kőszegen született Horváth Keresztély János munkásságát. Sárközy külön értekezésben emlékezett meg Makó Pálról, a 18. századi kiváló magyar matematikusról és fizikusról (*Kerekgedei Makó Pál élete és matematikai működése*). A matematika tanításával kapcsolatban is jelent meg írása. Az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlönyben volt olvasható a *Pillanatfölvételek a mennyiségtan jelen állásáról* című tanulmánya 1926-ban.

Sárközy Pál tankönyveket, jegyzeteket is írt. Gimnáziumi és leánygimnáziumi tanulók számára készített algebra és geometria tankönyv egyik szerzője volt (1939). Elsők között foglalkozott differenciálegeometriával és differenciálegyenletekkel Magyarországon; *A differenciálegyenletek elméletének elemei* című tankönyve 1932-ben, a *Bevezetés a differenciálegeometriába* 1936-ban jelent meg Pannonhalmán.

Többször tartott matematikai témájú előadást, többet meg is jelentettek akadémiai, egyetemi kiadványokban. Doktori dolgozatát *Az algebrai számtestek alaprendszerének meghatározása* (1914) címmel készítette, de ismert *A felületek orthoasymptotikus és főtorsió görbéi* (1929) című tanulmánya is.

A korábban már megemlített *Kiváló matematikusok és fizikusok* című kiadvány Tangl Károly fizikus által jegyzett előszavában a következőket olvashatjuk: „Nagy természettudósok, fizikusok, matematikusok életrajzát nyújtja e könyv az iffúságnak; nem annyira a külső életkörülményekre helyezi a fő súlyt, – ámbar azok is érdekesek és tanulságosak, – hanem inkább a nagy gondolkozók lelki világát akarja feltárni; így világítja meg azt a fáradságos utat, melyen meglátták, hogy a jelenségek nagy tömkelegében, szövevényességében általános törvényszerűségek nyilvánulnak meg, melyek csodálatos rendet teremtenek bennük. E törvényszerűségek megtalálása képesítette az embert arra, hogy bele avatkozassék a jelenségek lefolyásába, azt irányíthassa, hogy saját céljait szolgálja; ez tette lehetővé a természettudományok csodálatos alkalmazásait a legkülönbözőbb tereken. Pedig a nagy kutatók szeme előtt nem is az alkalmazások lebegtek, – kutattak, törvényeket kerestek a törvények kedvéért, mert a törvényszerűségek meglátása akkora gyönyörűséggel, örömmel töltötte el lelküket, hogy ellenállhatatlan erő hajtotta őket eme egyetlen cél felé s az élet apróbb kellemetességeinek félretolásával, sokszor nélkülözések árán is egész életmunkájukat eme nagy feladatnak szentelték. Jól mondta br. Eötvös Loránd, hazánk nagy fizikusa, hogy

a tudós munkája hasonló a költőéhez. A költőt lelki szükséglet kényszeríti arra, hogy érzelmeit versben fejezze ki, hogy fantáziájával meglátott történeteket elmeséljen; a tudóst is lelki szükséglet hajtja a törvény keresésére s lelke csak akkor talál megnyugvást, ha a törvényt meglátta. Amint a költő meglátja az élet és természet történéseiben a szépet és azt versbe foglalja, úgy a természettudós is meglátja a harmóniát teremtő törvényszerűséget s azt szavakba foglalja. Ha az ifjúság eme életrajzokból megtanulja nagyrabecsülni a tudósok munkáját, ha szívét melegség önti el, mikor bepillant a nagy gondolkodók lelki műhelyébe, akkor e könyv elérte célját, mert nem adatokat akar rárakni az ifjúságra, hanem lelkét akarja megragadni, fegyvert akar a kezébe adni ideális célokért való küzdelemre.”³ Ezek alapján nyugodtan állíthatjuk: Sárközy Pál életműve méltó arra, hogy minél szélesebb körben váljon ismertté.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- NAGY József (1927) (szerk.): *Kiváló matematikusok és fizikusok. Középszintű Matematika és Fizikai Lapok Könyvtára.* Budapest.
- SZÉNÁSSY Barna (2008): *A magyarországi matematika története a 20. század elejéig.* Szeged, Polygon Kiadó, 3. kiadás
- VÁRSZEGI Asztrik – HIRKA Antal (2007): Ötven éve hunyt el Sárközy Pál főapát úr. – *Bencés Hírlevél* 2007(2): 3–4.

ZSÁMBÉKY MONIKA

SZENT MÁRTON EREKLYÉI MAGYARORSZÁGON

A 2008. évi szombathelyi Szent Márton kiállításán négy Szent Márton-ereklyét tudtunk bemutatni. Ezek a Szombathelyi Képtár egyik kiállítótermében, a tér központi helyén egy paravánokkal elválasztott különálló téregységben voltak kiállítva, s az egész kiállítás spirituális centrumát alkották.¹ A kiállított ereklyék a következő helyekről származtak: a szombathelyi Szent Márton plébániáról, a Pannonhalmi Bencés Főapátságból, a csákberényi templomból és a budapest-vizafogói plébániatemplomból. Már ekkor felmerült bennem a gondolat, hogy a többi hazai Szent Márton-ereklyét is jó lenne számba venni, összegyűjteni. A 2016-os Szent Márton Emlékévre készülve megpróbáltam a jelenleg fellelhető ereklyéket lajstromba szedni. A kutatás során találok több adattal, ami egykor meglévő, de mára már elpusztult, elkallódott ereklyéről tudósít. Jelen írásomban az általam elért Szent Márton ereklyékről számolok be.² Tisztában vagyok vele, hogy gyűjtésem esetleges és hiányos, de úgy gondolom, amennyi adatom összegyűlt, érdemes közreadni. Ha a későbbi kutatás ezt kiegészíti, akkor tovább gyarapodnak ismereteink.

Szent Márton kultuszának történetéhez szorosan hozzátartozik, hogy milyen helyekre, milyen közösségekhez kerültek ereklyéi, mely korokban, kik voltak azok, akiknek fontos volt ezek megszerzése. Egy híres, nevezetes személy ereklyéinél megkülönböztetünk elsődleges ereklyét, ami a saját maradványuk, és másodlagos ereklyét, ami hozzá kapcsolható személyes holmijuk: ruhájuk, könyveik, használati tárgyaik. A keresztény hitvallók, vértanúk tisztelete szorosan összefügg azok ereklyéinek gyűjtésével, birtoklásával. Ezzel a szent megfogható, tárgyi mivoltában van jelen az adott helyen. Ez a spirituális jelenlét nemcsak a múltban, hanem a jelenben is fontos a híveknek: erre utal a pannonhalmi bencés közösség 2016-os Szent Márton évi logója is. „Márton jelen van Pannonhalmán az ereklyéjében kivált. De jelen van az emlékező és itt találkozó közösségeinkben – ezért a logó kapcsolati-hálózati rajz, amely az ereklye körvonalait veszi fel.”³

1 „...és megosztotta köpenyét...” *Szent Márton kultuszának közép-európai emlékei*. Szombathelyi Képtár 2008. november 6. – 2009. február 22. A kiállítási katalógust szerkesztette Zsámbéky Monika. Szombathelyi Képtár 2008. A továbbiakban: Szent Márton kiállítás 2008.

2 Eddig megjelent közléseim a Szent Márton ereklyékről: Szent Márton-ereklyék és tiszteletük Szombathelyen. In: *Via Sancti Martini – Szent Márton útjai térben és időben*. Szerk. Tóth Ferenc és Zágórhidi Czigány Balázs. MTA BTI Budapest 2016, pp. 347–369. (A továbbiakban: Zsámbéky 2016a). Szent Márton elfeledett és megkerült ereklyéje Szombathelyen. *Vasi Szemle* 2016 70 (5): 603–610. (A továbbiakban: Zsámbéky 2016b)

SZENT MÁRTON-EREKLYÉK EGYKOR MAGYARORSZÁGON

Szent Márton földi maradványaival és legfontosabb hagyatékával, a köpenyével nem volt kegyes a sors. Tours-i sírját, mely a középkori zarándokok egyik legjelentősebb célja volt, a 16. századi vallásháborúk alatt kifosztották, szétdőlték. A hatalmas székesegyház, ahol a sírja állt, a francia forradalom éveiben szétrombolták. Földi maradványaiból mindössze a koponya egy részét és néhány csontot sikerült megmenteni. Nevezetes köpenye (cappa), amely a karoling és később a francia királyok hadi zászlója és nemzeti ereklyéje lett, az 1356. évi poitiers-i csatában elveszett.

A magyar uralkodók Szent István királytól kezdve az ország patrónusának tekintették Mártont. Tiszteletét a Géza fejedelem idején behívott német bencés szerzetesek is terjesztették. Nem véletlen, hogy magyarországi anyakolostorukat Szent Márton tiszteletére szentelték Pannónia hegyén, a Szent Márton hegyen. Valószínűleg a bencés monostor már a korai időkben birtokolt Szent Márton-ereklyét. Honnan érkezett ez hozzánk? Pontos forrásunk nincs erre, egyrészt Willigis mainzi érsek (975–1011) neve merült fel, mint ajándékozó, aki Szent Istvánnak küldött ereklyét.⁴ Más vélemény szerint Odilo cluny apát (994–1048) ajándékozott az uralkodónak ereklyéket, köztük talán Szent Mártonét.⁵

A későbbi magyar uralkodók is nagyra becsülték Mártont, hiszen a királyi társaskáptalanok közül három – Pozsony, Arad, Szepes – patrónusa a püspökszent lett. Figyelemre méltó, hogy ezek a települések az ország peremvidékein voltak, ami jelzi, hogy Márton segítségére a határok védelmében számítottak. Az Árpád-kori királyi alapítású kápolnák között is találunk Márton patrocíniumút: Udvard (1075), Budaörs (13. század). A szepeshelyi Szent Márton-monostorban 1317-ben, Szent Márton születésének milleniumán nagyszabású ünnepeket rendezett Károly Róbert. Valószínűleg a templomban őriztek Márton-ereklyét, mivel az egész középkor folyamán kimutatható a folyamatos tisztelete. A templom főoltárán a lovas szent szobra állhatott, a szepeshelyi káptalani és főpapi pecsétek Márton alakját jelenítik meg.

Az Anjou-korban a budavári nagy kúriában 1349-ben szenteltek kápolnát Szent Márton tiszteletére. Erzsébet anyakirálynő VI. Kelemen pápától kapott búcsúengedélyt az ereklyékkel bőségesen ellátott kápolna számára. Feltételezzük, hogy mivel Erzsébet nagy becsben tartotta az ereklyéket, a királyi kápolna számára is szerzett.⁶

Sokféle forrásban találkozhatunk egykor meglévő, ma már elkallódott ereklyékről. Padányi Bíró Márton (1696–1762) veszprémi püspök végrendeletében a felsorolt tárgyak között említi egy Márton-ereklyét 1762-ben: „Egy úrmutató alakú ereklyetartó aranyozott ónból Krisztus keresztjének egy kis darabjával és Szent Márton püspök ereklyéjével... Fl 30”⁷

A pápai bencés (pálos) templom felszentelése 1743. augusztus 17-én történt, melyet Zichy Ferenc (1701–1783) győri püspök végzett. Egy okmánytöredéken olvashatjuk, hogy a Mennybe felvett Királyné-oltárba Szent Márton, Felicissima és Martialis vértanúk ereklyéit helyezte el a püspök.⁸

3 A bencés főapátság honlapján, letöltve 2016. október 20.

4 *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve I–III.* Kiállítási katalógus, szerkesztette Takács Imre. Pannonhalma 1996. III. köt. 174.

5 *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon.* Főszerkesztő: Kőszeghy Péter. II. kötet. Balassi kiadó 2004. 391. (Szócikk: Lux Etelka – Széphegyi F. György)

6 Végh András: *Buda város középkori helyrajza I.* Monumenta Historica Budapestinensia XV. Budapesti Történeti Múzeum Budapest 2006, 66–67.

7 Padányi Bíró Márton végrendelete 1762. Kiadásra előkészítette Hermann István és Jakab Réka. A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára. Veszprém 2013, 35. Erre az adatra Rétfalvi Balázs hívta fel a figyelmemet 2015. április 26-án, köszönet érte.

8 Az okmány a főapáti lakás vitrinjében, pléhdobozban volt egykor. Bencés Főapáti Levéltár, ereklyék okmányai, Pannonhalma.

A kismartoni (Eisenstadt) Hegyi templomban őriznek egy barokk ereklyeszekrényt, amelyet az Esterházy család adományozott az egyháznak. Ebben az év minden napjához az adott nap szentjének ereklyéje van befoglalva. Kérésre Mag. Bernhard Weinhäusel, a kismartoni Egyházmegyei Múzeum és Levéltár vezetője volt szíves utánajárni, hogy a november 11-i kapszulában megvan-e Márton ereklyéje. Sajnos, az idők folyamán az ereklye kiesett és elkallódott. A hitelesítő okirat viszont megmaradt, így biztosra vehető, hogy az ereklye is megvolt korábban.⁹

Az egykor biztosan meglévő Márton-ereklyék között tartjuk számon a szombathelyi Szent Márton-templomban ezüst foglalatban őrzött ujjsont ereklyét, amelyről Bél Mátyás (1684–1749) számolt be 1730 körül.¹⁰

A szent ereklyéjéről más tudósításunk is van, egyrészt Rajmund Fitzing domonkos rendtörténetének szentmártoni fejezetében 1721 körül, másrészt ugyanezeket az adatokat vette át Stratemayr Antal a magyar domonkos kolostorok alapításáról és azok nevezetességéről írt munkájában.¹¹

Egy másik, 1780-ban Rómából szerzett Szent Márton-ereklyéről is van tudomásunk: hitelességét a szombathelyi Szentszék 1781. november 6-án ismerte el, akkor engedélyezték annak nyilvános tiszteletét.¹² A templom ereklyéinek megmaradt hitelesítő okiratai között ennek az ereklyének nem akadunk nyomára.

MEGLÉVŐ SZENT MÁRTON-EREKLYÉK

Szombathely, Szent Márton-templom (1. kép)

A kis méretű csontereklyét egy neobarokk, monstrancia alakú ereklyetartóban helyezték el. A tartó domború, ovális talpú, szára megnyesett faágat imitál, a nódusz helyén szárgyűrű látható. Az ereklye foglalatát puttókkal díszített keret veszi körül, mögötte sugármalábok terülnék szét. Az egész tartót kinyílt virágokból és levelekből álló koszorú övezi. Középen vörös textilen ovális üveges foglalatban az ereklye, papíron a felirata: „S. Martini Ep.”¹³ Az ereklyetartó a 19. század végén vagy a 20. század elején készült, a templomban és a rendházban ekkor felújítási munkák folytak, esetleg ehhez köthető az új tartó készítése. Ez az ereklye ment körülra a Szent Márton Emlékév előtt 2014–2015-ben a szombathelyi egyházmegyében.

Szombathely, Püspöki palota kápolnája (2. kép)

Szily János (1735–1799), Szombathely első püspöke 1779-ben Mária Teréziától Szent Márton- és Szent Quirinus-ereklyét kért. Előbbi személy itt született és az egyházmegye védőszentje, utóbbi itt halt vértanúhalált. Az uralkodó teljesítette a püspök kérését, és a Habsburgok kincstárából utalta ki a két ereklyét. Szent Márton ereklyéje az 1930-as évektől a szeminárium kápolnájában kapott helyet, majd 1952-ben a szeminárium megszűnésekor Géfin Gyula (1889–1973) prelátnak, volt rektor a papi otthonba (Deficientia) menekítette.

9 Mag. Bernhard Weinhäusel, Diözesanarchiv-Diözesanbibliothek-Diözesanmuseum Eisenstadt, szíves közlése levélben 2015. március 30-án.

10 Részletesen Zsámbéky 2016b: 354.

11 Iványi Béla: *Dominiánus levelek és oklevelek a körmendi levéltárban*. Körmend 1942 (Körmendi Füzetek 1.) 94–95. Részletesen Zsámbéky 2016b: 355.

12 Dr. Szalay János: *A szombathelyi Szent Domonkos-rendiek lelkipásztori működése 1638–1938*. Szombathely 1938, 126. idézi: Szombathelyi rendi levéltár, ereklyék No. 6. (Ekkor – 1938-ban – még megvolt az ereklye-hitelesítő oklevél!)

13 Aranyozott réz (?), magassága 17 cm, talpszélesség: 7,5 cm, teljes szélesség: 10,6 cm. In: Szent Márton katalógus 2008, 59. Kat.sz. III.42.

1. kép. Szombathely, Szent Márton-templom ereklyéje

2. kép. Szombathely, Püspöki palota kápolnája ereklyéje

3. kép. Szombathely, székesegyház, Szent Márton-oltár hermája

4. kép. Szombathely, Székesegyház, az ereklye a hermában. (Fotó: Merényi Zita)

5. kép. Pannonhalma, Bencés Főapátság ereklyéje

6. kép. Pannonhalma, Bencés Főapátság ereklyéje

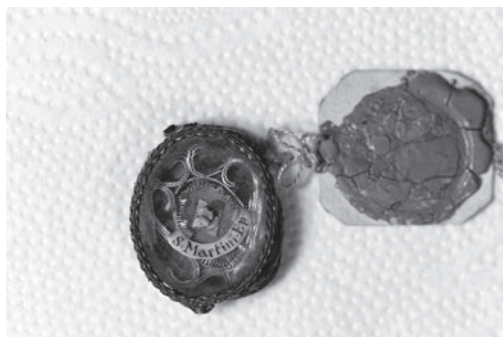
7. kép. Celldömölk, Nagyboldogasszony-templom ereklyéje (Fotó: Pipics Csaba)

8. kép. Csákberény, Szent Márton-templom ereklyéje

9. kép. Budapest, Nagyboldogasszony Főplébánia ereklyéje

10. kép. Esztergom, Főszékesegyházi Kincstár ereklyéje

11. kép. Esztergom. Főszékesegyház. Részlet a Missziós Keresztből az ereklyékkal. (Fotó: Rétfalvi Balázs)

12. kép. Budapest-Vizafogó, Szent Márton-templom ereklyéje

13. kép. Alistál, Szent Márton-templom ereklyéje (Fotó: Feiszt György)

14. kép. Kismarton, adminisztrátori / püspöki mellkereszt ereklyével

15. kép. Bécs, Pazmaneum ereklyéje (Fotó: Maurer Péter)

1961-ben Kovács Sándor (1893–1972) megyéspüspök úgy rendelkezett, hogy az ereklyét a püspöki palota kápolnájába, a díszes ereklye-szekrénybe helyezték el.¹⁴ Az ereklye sokáig lappangott, nem ismerték a hollétét, de szerencsére 2015-ben előkerült a püspöki kápolnában.

Az ereklyetartó tokja ovális, alul csúcsos, finom, sötétbarna bőrbevonatú, rajta felirat fekete tintával „S: Martini Eppi. Turonen.” kissé nehezen olvasható.¹⁵ Az ovális alakú ereklyetartó ezüst foglalatú, alján vörös textília, rajta kisebb gyöngyös foglalatban papírra erősített csontszilánk, alatt az azonosító felirat: „S. Mart. Epi”. A gyöngyös foglalatot aranyozott indadisz veszi körbe, kívül ezüst fogazott, csavart szalag fut körbe. Az ereklyetartót ovális üveg zárja le. A tartó körül egy később ráhelyezett ezüstpánt látható, amelyre kis talp van felerősítve, ezáltal az ereklyetartó felállítható, asztalra vagy emelvényre helyezve szemből is jól látható. Az ereklyetartó hátoldalán zsinórral van átkötve, rajta érintetlen hitelesítő pecsét.¹⁶

Szombathely, székesegyház, Szent Márton-oltár (3–4. kép)

A szombathelyi székesegyház északi mellékoltára Szent Márton tiszteletére szentelt, oltárképe Szent Márton csodáit meséli el, amely Franz Anton Maulbertsch osztrák festő alkotása. Mikes János (1867–1945) szombathelyi püspök 1912-ben fordult a tours-i érsekhez azzal a kéréssel, hogy a székesegyház számára Szent Márton-ereklyét küldjön. Francisco Renou főpásztor a toursi ereklyéből egy darabot adott át a szombathelyi küldöttségnek 1913-ban.¹⁷ Ezt az ereklyét a Szent Márton-oltáron helyezték el, a szent mellszobrában, amelyet Tóth István szombathelyi szobrászművész alkotott. Ez az ereklye a legnagyobb méretű az általam ismert ereklyék közül, a koponyacsont 4–5 cm-es darabja. Az oltármenzán a középtengelyben áll három kannelúrázott ónix oszlopon az a talapzat, amelyen Szent Márton püspök mellszobra látható. Az aranyozott bronz szobor a püspököt komoly, idősebb főpásztorként ábrázolja, bajusszal, szakállal, püspöki palástban és süveggel.

A Szent Márton-évben, 2016. november 7-én vizsgálatok céljára feltárták a Szent Márton-koponyaereklyéjét tartalmazó hermát a szombathelyi székesegyházban. A relikvia a Szent Márton-hét liturgikus eseményei idején látható volt a Szent Márton-oltárnál. A hermből kiemelték az ereklyét tartalmazó fém szelencét és az alatta található két okiratot. Az egykori művész és mester munkája kiváltotta a jelenlévők elismerését: a püspöksüveg üregében vörös bársony fészekben nyugodott a kerek ereklyetartó a 4–5 centiméteres koponyacsonttal, melynek jobb megtekintését egy vastag nagyítóüveg szolgálta. A szelence alatt aranszállal és flitterekkel kihímzett terítő feküdt, mellette a levéltárban régóta keresett két hitelesítő okirat: az egyikben a tours-i érsek megbízottja igazolta a maradvány hitelességét és annak a tours-i Szent Márton-sírbéli ereklyéből való származását, a másikban Mikes püspök dokumentálta az emlék átvételét és annak a székesegyházban való elhelyezését. Ez utóbbi iratot négyen írták alá és négy függőpecsétet kötöttek a dokumentumhoz: Mikes János megyéspüspök, Horváth István, a vasvár-szombathelyi székeskáptalan nagyprépostja, Brenner Tóbiás polgármester és Herbst Géza, Vas vármegye alispánja.¹⁸

14 Az ereklye sorsáról részletesen lásd Zsámbéky 2016b.

15 A tok mérete: hossza 105 mm, szélessége 84 mm.

16 Az ereklyetartó magassága 88 mm, szélessége 68 mm, talpának mérete 20 x 16 mm.

17 Az ereklyéátvitelről és a szombathelyi ünnepségről korabeli tudósítást írt Csempesz János, ami megjelent a *Martineum* kiadásában 1913-ban (Szent Márton ereklyéinek hazahozatala). (Reprint: Szombathely 2013.) Az ereklye hazahozatalának megszervezését, az itthoni ünnepség lebonyolítását részletesen feltárta Melega Miklós: Szent Márton hazatér. Az 1913. évi ereklyéátvitel útja. In: *Via Sancti Martini – Szent Márton útjai térben és időben*. Szerk. Tóth Ferenc és Zágórhidi Czigány Balázs. MTA BTI, Budapest 2016, pp. 309–333.

18 Az eseményről megjelent tudósítás: Száz év után nyitották fel a Szent Márton koponyaereklyéjét tartalmazó hermát. Magyar Kurír 2016. november 9. Letöltés 2016. november 13. Köszönettel tartozom Molnár Péternek, hogy az Egyházmegegyei Fotóarchívum képét a rendelkezésemre bocsátotta.

Pannonhalma, Bencés Főapátság (5. kép)

A monostorban jelenleg két Szent Márton-ereklye található díszes foglalatban. A korábbi 18. századi, aranyozott réz, ezüst, monstrancia formájú.¹⁹ Ovális ereklyetokban látható az ereklye, melyet aranyozott sugárkoszorú vesz körül, ezüst kagylós díszítéssel. Eredeti helye a pannonhalmi templom 18. századi főoltárán lehetett.²⁰

Pannonhalma, Bencés Főapátság (6. kép)

A másik egy neogót ereklyetartó, ezüst, aranyozott ezüst, aranyozott réz.²¹ A gótikus kápolnát imitáló alkotás közepén az ereklye látható, felirata: „S. Martini E C.” Az építmény felső fülkájében Szűz Mária szobra áll a Gyermekkel, kétoldalt pedig egy-egy angyal.²² Az ereklyetartó tervezője id. Storno Ferenc lehetett, aki az apátság restaurálásában tevékenyen részt vett. Sokrétű munkásságában üvegablakok, oltárok, liturgikus tárgyak tervrajzai is megmaradtak. Ebben az ereklyetartóban az a maradvány nyugszik, amelyet 1872-ben kapott Kruesz Krizosztom (1819–1885) pannonhalmi főapát. Sikerült rábukkanni az ajándékozás levelezésére a Főapátság levéltárában. Guibert tours-i érsektől kapta a bencés ereklyét az apátság. Tours-ból Verdier kanonok indította útjára az ereklyét, majd Guers abbé hozta Bécsbe, és onnan Kiss Ambró dömés áldozópappal (így írta alá a leveleit) 1872. március 2-án érkeztek Győrbe. „Az ereklyék capsula nélkül vannak, levél burookban.” írta Kiss a főapátnak. Az ereklyét 1872. július 31-én köszönte meg a főapát az érseknek.²³

Celldömök, Nagyboldogasszony-plébániatemplom templom kincstára (7. kép)

A bencés templom kincstárában 2016-ban Pipics Csaba Szent Kereszt-ereklye után kutatott, és közben felfedezte, hogy egy másik ereklyetartóban Szent Márton ruhaereklyéje rejtőzködik. A viszonylag kisebb méretű, három lábón álló tartót lendületes barokk rocaille-ok veszik körül. Középen ovális tokban világos színű textildarab rejtőzik, felirata: „S. Martini Epis et C”. Hátlapján ép vörös hitelesítő pecsét látható.

Ehhez az ereklyéhez köthetünk egy ereklyehitelesítő okiratot, amelyet a pannonhalmi levéltárban őriznek. A tanúsítványt Joseph Firrao érsek, pápai nuncius adta ki 1783. június 1-én Velencében. Ebben Igazolja, hogy az ereklyetartóban „... particulam ex veste S. Martini Episcopi Conf.” (Szent Márton püspök és hitvalló ruhájából/köpenyéből egy darabot) őriznek.²⁴ Egy másik listán, ahol az ereklyék vannak felsorolva, így szerepel a fent említett két nagy Szent Márton-ereklye után: „Kis ereklyetartóban: 23. Ex veste S. Martini. Egykor a főapáti lakásban. Dr. Horváth Detre összeírása 1958. szept. 18.”²⁵

Véleményem szerint ezek az írások a ma Celldömölkön lévő ereklyére vonatkoznak. Hogy mikor és ki által került az ereklye a celldömölki bencés templom tárházába, azt még homály fedi.

2016. november 13-án ünnepélyesen átadták és megáldották a Szent Márton-ereklye új, modern tartóját. Pipics Csaba jóvoltából egy kétfelé osztott, köpeny alakú, tardosi vörösmárványból, mészköből és ónixből faragott tartót kapott az ereklye, melyben egy üve-

19 Magassága 28,5 cm.

20 Bencés Főapátság honlapja, gyűjtemények. Letöltés 2014. december 5.

21 Mérete: 29 x 12,5 x 10 cm.

22 2008-ban ki volt állítva Szombathelyen. In: Szent Márton katalógus 2008, 46. Kat.sz. III.23. (Bánhegyi B. Miksa leírása.)

23 Pannonhalma, Bencés Főapátság Levéltára. Okmányok Pannonhalmán őrzött szent ereklyékről. Köszönöm dr. Dénesi Tamás igazgató úrnak, hogy segítségemre volt az iratok felkutatásában 2015–2016-ban.

24 Pannonhalma, Bencés Főapátság Levéltára. Okmányok a Pannonhalmán őrzött szent ereklyékről.

25 Uo.

gezett fülkében látható a barokk ereklyetartó. Az új tartó talapzatán ez olvasható: „Ha nem Szent Márton szemléletében éljük a jelent, nem lesz jövőnk²⁶.”

Csákberény, Szent Márton-templom (8. kép)

Az Szent Márton-ereklyét a templomot építtető gróf Lamberg Ferenc Antal kérhette Bécsből. A hitelesítő okiratot Henrik János (1718–1777) nyitrai püspök adta ki 1776. július 14-én.²⁷

Az aranyozott ezüst barokk ereklyetartó monstrancia formájú, talpa domborított növényi ornamensekkel díszített. Nódusza váza alakú, az ovális ereklyeszekrényt gyöngysor keretezi, benne a kis csontdarab. A tartó négykaréjos felső része lapos leveles rocaille-mintával ékített.²⁸

Budapest-Vár, Nagyboldogasszony Főplébánia (Mátyás-templom Gyűjteménye) (9. kép)
Szent Márton csontereklyéje ovális, kis üveges kapszulában, fémtokban, gyöngysor díszítéssel, felirata: „Ex Ossibus / S. Martini E.”²⁹

Az ereklye Fábián János (1918–2000) kanonok hagyatékából került a gyűjteménybe. Hitelesítő irata is megvan a gyűjteményben, melyet Frater Nicolaus Angelus Maria Landini firenzei ágostonos rendi szerzetes adott ki Rómában 1781. április 29-én és Bécsben az érseki rezidencián ellenjegyezték 1781. június 1-én.³⁰

Esztergom, Főszékesegyházi Kincstár (10. kép)

Szent Márton csontereklyéje ovális ón tokban (30 x 24 mm), fazettált üveggel fedett fészekben található, felirata: „S. Martini Ep.” Kora 18–19. század (?), származására nézve nem áll rendelkezésre adat.³¹ Hitelesítő pecsétje megvan, de sérült, összetört.

Esztergom, Főszékesegyház (11. kép)

Szent Márton-ereklye az ún. Missziós keresztben. Ez a kb. háromméteres tölgyfakereszt az esztergomi székesegyházban áll, 2007-ben készítette Ozsvári Csaba ötvösművész (1963–2009) a budapesti Városmisszió alkalmából. A keresztet bronz dombormű díszíti, amely a honfoglaláskori magyar ötvösség motívumait használja fel (leveles indák, madarak). A levelek között összesen 26 ereklye búvik meg. A kereszt központjában a Szent Kereszt-ereklye szemlélhető, körülötte a szárazon pedig 25 magyar vagy Magyarországhoz kötődő szent és boldog ereklyéje kapott helyet.

A számunkra leginkább fontos Szent Márton-ereklye a kereszt legmagasabb pontján látható, kerek kapszulában, vörös bársonyon, növényi indák és egy madár (páva?) szomszédságában. Felirata: „S. Martini Ep.”

A Missziós kereszt a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus (2020. szeptember 13–20.) előkészítése jegyében „körbejárta” az országot, a Szombathelyi Egyházmegyében november 8–29. között lehetett megtekinteni.³²

26 Pipics Csaba tudósítása, martinus.hu 2016. november 17. Letöltve 2016. november 22.

27 A hitelesítő okirat 2008-ban a csákberényi plébánián volt.

28 Az ereklye szerepelt a 2008. évi szombathelyi kiállításon. In: Szent Márton katalógus 2008, 79. Kat.sz. III.72. (Leírás: Zsámbéky Monika)

29 Köszönettel tartozom Süllel László plébános úrnak az információért. Levele 2015. február 16-án kelt.

30 Rákossy Anna művészettörténésznek köszönöm a kutatásban nyújtott segítséget.

31 Szabó Ágnesnek, a Főszékesegyházi Kincstár művészettörténészének köszönöm az információt 2015. június 10-én írt levelében.

32 Martinus XII. évf. 11. sz. 2019. november 5.

Budapest-Vizafogó, Szent Márton-plébániatemplom (12. kép)

A Szent Márton-ereklyét az egyházközség Ludovicus Ferrand tours-i érsektől kapta 1968-ban. A szent koponyacsontja egy selyemzsákba van bevarrva. a zsákon felirat: „S. MARTINI EP TURON”.

Az ereklyetartó neogótikus stílusú, monstancia formájú. Az ereklyeszekrény felett baldachinban Szűz Mária szobra áll és kétoldalt egy-egy szenté.³³

Ferrand érsek ereklyehitelesítő irata, melyet Tours-ban 1968. augusztus 28-án adott ki, megvan a plébánián.

Kunszentmárton, Szent Márton-plébániatemplom

Az ország legújabb Szent Márton-ereklyéje Kunszentmártonba került 2016-ban. Az egyházközség már régóta szerette volna megszerezni patrónusuk e becses maradványát, és ez a Szent Márton-emlékévben sikerült. Az ereklye Toszkánából származik, megszerzésében döntő szerepet játszott a kunszentmártoni születésű Janes Zoltán, jelenleg zákányszéki plébános. A monstancia formájú ereklyetartó közepén ovális üvegekapszulában található a kis csontereklye. Hátdoldalán rajta van a sértetlen, bő 200 évvel ezelőtti hitelesítő olasz püspöki viaszpecsét.³⁴

Az ereklyét a templomban az új szembe miséző oltár aljában kialakított fülkében helyezték el.

A KÖRNYEZŐ ORSZÁGOKBAN TALÁLT SZENT MÁRTON-EREKLYÉK

Alistál (Dolný Štál, Csallóköz, Szlovákia) Szent Márton-templom (13. kép)

A falu gótikus templomáról a 15. századból vannak adatok. Klasszicista főoltárán Szent Márton oltárképe látható. Szent Márton ereklyéjét a váci püspöktől kapta a 20. század második felében.³⁵ Az apró csontdarabot monstancia formájú modern tartóban őrzik, kerek kapszulában a felirata: "Ex oss. St. Martinii Ep. Tours."³⁶

Kismarton (Eisenstadt, Ausztria), Szent Márton-dóm

Kismartonba a legújabb korban több Szent Márton-ereklye is került. A kismartoni (burgenlandi) egyházmegyét 1922-től apostoli adminisztrátor irányította Bécsből. Csak 1960-ban kapta meg XXIII. János pápától az egyházmegyei rangot. Az új püspökség Szent Mártont választotta patrónusául, mivel nagyrészt a korábbi szombathelyi egyházmegye területéből képződött.

A kismartoni egykori Szent Márton-plébániatemplom lett az egyházmegye főtemploma. 2003. április 12-én a dóm renoválását követően a főoltár újraszertelésekor helyezték el azt az ereklys kapszulát, amit a renoválás idején találtak. Ennek hitelesítő okirata is előkerült, eszerint Theodor Innitzer kardinális, bécsi érsek 1955. október 7-én hitelesítette a Szent Márton-ereklyét. 2003-ban az új szembemisező oltár előtt a Szent Márton-relikvia mellé Paul Iby kismartoni püspök elhelyezte Szent István király, Árpádházi Szent Erzsébet,

33 Szent Márton katalógus 2008, 79-80. Kat.sz. III.73. (Leírás: Zsámbéky Monika)

34 www.szoljon.hu/jasz-nagykun-szolnok/kultura-jasz-nagykun-szolnok/szent-marton-ereklye-kerul-a-varosba-692478/ Letöltve 2016. november 14.

35 Orbán Róbert szíves közlése 2014. október 18-án.

36 Az ereklye fényképét Feiszt Györgynek köszönöm.

Viktória mártír és Boldog Batthyány-Strattmann László ereklyéjét is. Érdekes, hogy Márton mellett három magyar szent ereklyéjét tartották méltónak itt őrizni és tisztelni.³⁷

Kismarton, mellkeresztbe foglalt ereklye (14. kép)

Dr. Josef Schoiswohl apostoli adminisztrátor 1950-ben Theodor Innitzer bécsi érsek hitelesítésével kapta a mellkeresztbe foglalt Szent Márton-ereklyét. Az okiraton Innitzer Szent Márton tours-i püspököt mint Burgenland patrónusát jelöli meg. A vörös csiszolt ékkövekkel kirakott főpapi mellkereszt középrészén zománcos képen Szent Márton és a koldus jelenete látható. A zománckép mögött foglalták a keresztbe a csontereklyét.

Kismarton, Szent Márton Idősek Otthona, kápolna

Dr. Ägidius Zsifkovics kismartoni megyéspüspök 2014. november 9-én az idősothton kápolnájában szentelte fel az új oltárt. Itt helyezték el Erwin Rathkolb testvér által kért és megkapott Szent Márton-ereklyét.

Bécs, Pázmáneum (15. kép)

A Pázmáneum Rektorátusában őrzik azt az ereklyetartót, amelyben több magyar és osztrák szent mellett Szent Márton ereklyéje is megtalálható. Az ereklyehitelesítést Christoph Schönborn bíboros bécsi érsek végezhette, mivel az ő pecsétlenyomata látható az ereklyetartó zárópecsétjén. Ő 1995 szeptembere és 2010 májusa között zárhatta le az ereklyét. Hitelesítő okiratát nem ismerik jelenleg.³⁸

Az ereklyetartó egy nyolcszögletű, cakkozott szélű fémlemez. A középpontból sugárnyalábok indulnak ki, melyeket sok apró üveg(?)gyöngy díszít. A középső ereklyetokot téglalap alakú keret veszi körül, melynek hajlított vonalú szegélyét vörös és fehér kövek ékesítik.

Az ereklyetokban vajszerűn textilen, sodort fémkeretben hét ereklyét helyeztek el. Az apró csontszilánkok köré körszalagon írták a szent nevét. Az ereklyéket vörös keretben kis méretű fémrőzsák (flitterek) emelik ki. Az egész tartó textilburkolatát sűrűn elszórva kerek, aranyszínű fémlapra erősített üveg(?)kövek borítják be.

Az ereklyék feliratai: EX OSS. S. GERARDI EP. MART. EX OSS. CLEMENTIS MAR. HOFB. EX OSS. S. LEOPOLDI MARCH. C. EX OSS. S. STEPHANI REG. HUNG. EX OSS. S. ELISABETH HUNG. VID. EX OSS. S. KOLOMANNI MART. EX OSS. S. MARTINI EP. C.

Az ereklyetartóban őrzött maradványok időben igen távoli személyekhez köthetők, földrajzi hely szerint Magyarországhoz és Ausztriához kapcsolódnak: Szent Gellért csanádi püspök (977 után–1046) vértanú, Hofbauer Szent Kelemen (1751–1820, szentté avatása 1909) redemptorista szerzetes, áldozópap, Bécs patrónusa, III. (Szent) Lipót (1073–1136) osztrák örgróf Ausztria védőszentje, Szent István magyar király (975 körül–1038), Árpád-házi Szent Erzsébet (1207–1231), Skóciai / Írországi Szent Kálmán (+1012 Stockerau, Ausztria)) szentföldi zarándok, Szent Márton (316–397) püspök és hitvalló.

A legkésőbbi személy – Hofbauer Kelemen – szentté avatása 1909-ben történt, ezért az ereklyetartó korát a 20. századra tesszük. Ezt mutatja a tartó anyaga és a feliratok írásmódja is.

37 A kismartoni ereklyék adatait és fotóját hálásan köszönöm Mag. Bernhard Weinhäusel igazgató úrnak. (Diözesanarchiv-Diözesanbibliothek-Diözesanmuseum Eisenstadt) Szíves közlése levélben 2015. március 30-án.

38 Itt köszönöm meg az ereklyék adatait Varga János rektor úrnak (levélbeli közlése 2017. szeptember 19-én). Az ereklye fotóját Maurer Péter igazgató úrnak (Szombathely, Martineum) köszönöm.

Gráfik Imre: Építészeti hagyományaink nyomában. Tanulmányok a népi építészet és a településnéprajz köréből, 1974–2018. Budapest, Romanika Kiadó, 2019. 400 p.

Az „építészeti hagyományaink nyomában” címmel megjelent keménytéblás, vaskos kötet kissé talán túl visszafogott és szerény címzése Gráfik Imre, valójában nagyszabású és egészen mély magyar művelődéstörténeti távlatokba invitáló tanulmánykötetének, mind témájában, mind tudománytörténeti nézőpontból. A 20. század második felében a modern néprajz tudománnyá válásának és intézményesülésének kiteljesedését elhozó 1970-es évektől napjainkig, a majd fél évszázada tartó, máig ható és továbbra is sok szempontból releváns népi építészeti szakmai tapasztalat valójában szinte rászakad az olvasóra. Így egyben, összefűzve, ez akkor is így van, ha a magyar néprajztudomány jelentős kutatójának írásaival folyamatosan találkozhattak a jelentős országos és vidéki szakmai kiadványokat értő módon használó, az azokon felnövő néprajzos-antropológus kutatónemzedékek, illetve egyéb bölcsészeti- és társadalomtudományokkal foglalatosskodók. Valójában cseppet sem könnyed ismeretterjesztő könyvet talál a kezében az olvasó, még ha megtalálhatók is benne már az első közlésekor is népszerűnek szánt írások. De ez nem csak a tudományos közlések kötelező gazdag jegyzet és szakirodalmi apparátusa miatt van. Sokkal inkább a szakmai életpálya összefoglalása miatt, ami ilyen formán még is csak demonstráció, kiállítás mindazokért a célokért és elért eredményekért, amelyek idő közben az évtizedek alatt létrejöttek, akár a nagy politikai korszakokon, kormányokon és kurzusokon is átvilágítva. Persze maga a könyv lényegi tartalmát átfogó téma is egészen speciális: a népi építészet. Ami a néprajzosoknak inkább építészet, az építészeknek viszont túlságosan is néprajz. Ma is és egykoron is, ami már a népi építészeti kutatások első igazi mestere, Tóth János idején is így volt a huszadik század közepén, és akit szintén erős szálak fűztek Szombathelyhez és a Nyugat-Dunántúlhoz. Félek, akinek nincs semmilyen személyes érintettsége a régi, egykori falusi és mezővárosi épületekkel, akár a saját személyes életéből és élményvilágából, legyen az akár például egy tájház vagy mondjuk nyaralónak használt parasztház, visszariadva azonnal becsukja a könyvet. Amennyiben viszont van, nagyon is fontos és alapvető olvasmányokra bukkan. Ez még akkor is igaz, ha társadalomtudományos érdeklődés híján olyan néprajzi klasszikus szöveggel nem is találkozott, mint például a kötetben közölt tanulmányok sorát nyitó „*Az udvar és a ház mozgásvilága*” (Néprajzi Értesítő, 1974). A válogatással létrejött mű egy szembeötlően nem csak létrehozásában, de befogadásában is kimondottan intellektuális munkát, elmélyült figyelmet igénylő írásokat tartalmazó összeállítás. Valóban szerteágazó és összetett dolgokról van szó a felszín alatt: mivé lett a magyar vidéki társadalom sok évszázados hagyományos kultúrája, annak tradicionális építésze? Ami valamiképpen mégis csak fennmaradt, itt áll előttünk, az vajon miként is értelmezhető számunkra, hogyan és mire használjuk? Mit tettek a vidéki társadalmak építészeti hagyányaival, a benne lévő tudással, műveltséggel, még álló és elpusztult épületeivel, vagy csak töredékeivel, emlékeivel, helyeivel az egymást követő generációk, politikai rendszerek, országos és regionális intézmények, vagy helyi és regionális társadalmak?

A mai magyar vidéki valóság megtapasztalásával önkéntelenül is együtt járó utánilás érzése azonban nem csak az olvasót hatja át lelkületében. Különös olvasni, hogyan és miként inspirálta, miféle teljesítményekre sarkallta a szerző nemzedékét, és persze őt magát, Tálasi István tanítványát is, a régi paraszti társadalom eltűnése okozta érzelmi hatás, identitás konstruálás, a „visszanyúlás” és „kiásás”, ami igencsak elhúzódozó programnak bizonyult a néprajzi szemlélet 19. századvégi kibontakozása óta. A népi épületek megmentésének igénye igen mély érzelmi elköteleződésből táplálkozik, és ne feledjük, az első nagy 19. századi „látnokok” ültették el generációkban ezt a bensőséges és meghitt, sokszor talán túlzottan is romantikus viszonyulást. Valójában ma sincs vége, és nem is lehet: a fennmaradt és megőrzött népi épületek, épületegyüttesek, napjainkban is elvezetnek a néprajz további, mélyebb rétegei felé. Nem csak a 20. században alkotó generációk voltak ezzel így, ha egyáltalán még tényleg vége van ennek a modern szellemi „mélyáramnak”. Hiszen a kötetben megjelenő tudományos problematikák, vagy akárcsak a szerző személyes szakmai életpályájához erősen kötődő múzeumokban megtestesülő emlékek (pl. a „magyar skanzen” álmát megvalósító szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, vagy a regionális „előmunkálat”, a szombathelyi Vasi Skanzen) megőrzése és fenntartása olyan örökség, va-

lójában feladat, amelyeket nem lehet egykönnyen megkerülni a jövőben sem. Éppen, mint „jelek” a múltból, jó ideig bizonyosan foglalkoztatni fogják az elkövetkező és megkerülhetetlenül társadalmi multivokalitásban identitáskereső nemzedékeket, mind a közéletben, mind az egyre beszűkülő, de mégis csak létező hazai formális tudományos életben. Hiszen a hazai népi építészeti emlékek mindenhogyan fontos témát jelölnek ki, és éppen többek között Gráfik Imrének köszönhetően váltak azzá. Ám félek, távolodva határainkon belüli magyar nyelvű közegtől alig csak pár tíz kilométert, ez már viszont korán sem ilyen evidens. Legfeljebb rácsodálkozni való érdekesség, és talán az is, aki ezzel foglalatostkodik. Sőt, jobb lenne ezzel is szembenézni: nem mintha saját házunk tájékán, ha már építészeti és néprajzi, ne lennének kérdések, akár a kettő mai és jövőbeni kapcsolatára vonatkozóan is. Viszont lehetnek támpontok. Gráfik Imre életműve mindenképpen egy válasz, és igen jelentős tanúságtétel is egyben. A könyv tartalma, az újra közölt és szerkesztett hűsz írás, azonban „csupán” egy, ám igen fontos és lényegi kutatási területét érinti az igen termékeny tudományos szerzői életpályának. Hiszen a népi kultúra építészeti hagyományait vizsgáló filozófus, a néprajz berkein belül és túl, „igazi poli-ethno-gráfikus”. Miként Nagy Dénes, az MTA VEAB Népi Építészeti Munkabizottságának elnöke jellemezte őt így, sűrítve egyetlen szóképbe alkotó energiáit, és amely gesztussal mintegy utalva a szerző széleskörű néprajzos muzeológusi pályafutására, néprajzi, nyelvészeti, szemiotikai, turisztikai, és sok más határterülethez kapcsolódó érdeklődésének eredményeire, amelyek nem csak hazai, de több területen is nemzetközi relevanciával is bírnak. Persze ezek a területek is egymással összefüggnek, és a megjelenésük kronológiai sorrendjében közölt írások voltaképpen annak lenyomataiként is olvashatók, hogy a korszakos tudományos trendek és irányzatok miként változtak, illetve azok az egyéni és intézményi háttérű érdeklődésből is fakadóan miként váltak lekövethetővé. Ilyenek például a mozgáskultúra, a néprajzi csoportok és tájak meghatározása, a skanzenológia, a néprajzi muzeológia, a széles értelemben vett településföldrajz, a szemiotika, az esztétika, a népművészet, vagy a proxemika és a kortárs ökoturizmus. De hasonlóan az egyes néprajzok is felfogható jelenségeken és folyamatokon elvégzett vizsgálódásokhoz, azok konkrét lokalitásokhoz, tájakhoz való kötődése is ugyanilyen sokfelé mutató: Magyar-szombatfa (Vas m.), Szentendre (Pest m.), Makó (Csongrád m.), Alföld, Szarvas (Békés m.), Berekbőszörmény (Hajdú-Bihar m.), Őrség, Nyugat-Magyarország, Kelet-Magyarország.

A recenzens, ugyanakkor talán bevallhatja, maga is részt vett a kötet Taliándörögdön megrendezett bemutatóján, 2019. július 20-án az Inkler-házban, mikor is Horváth Zoltán György, a felelős kiadó, egyértelműen muzeológus legendaként mutatta be a szerzőt, akárcsak a rendezvény programjában őt következő nemzedéktárs, Lukács Lászlót. Megható volt ezt látni, hallani. A kötetbe foglalt életmű szakmai jelentőségét és elismertségét nem csak az ott megjelentek, mint például Krizsán Andrásnak, a Magyar Építőművészek Szövetségének elnökének tapsa egyértelműsítette, de éppen elég hangsúlyosan nyomatékosítja és egyértelművé teszi ezt az olvasónak a kötet támogatóinak felsorolása az első lapokon: Agrárminisztérium, Hungarikum Bizottság, Vas Megye Önkormányzata, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Néprajzi Múzeum, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Balatonalmádi, Szarvas és Szentendre városok önkormányzatai és a KULTUS. Vagyis, aki a magyarországi népi építészeti iránt érdeklődik, bizonyosan nem kerülheti meg a kötetben közölteket.

Illés Péter

Sághy Marianne: Szent Márton, Krisztus

katonája. Szombathely, Szülőföld Könyvkiadó Kft., 2018. 192 p.

2019. szeptember 21-én a hazai patrisztika, hagiográfia és mediavisztika pótolhatatlan veszteséget szenvedett: hosszú betegség után elhunyt Sághy Marianne az ELTE és a CEU oktatója, a Magyar Hagiográfiai Társaság elnöke. Sághy Marianne a késő antikvitás és a szentkultusz nemzetközileg elismert szaktekinetelye, aki úttörőnek számított szakterületén. Ösztöndíjas kutatóként megfordult az oxfordi, a párizsi és a poitiers-i egyetemeken. A Princetonn a hagiográfia és a történeti antropológia doyenjei: Natalie Zamon Davis és Peter Brown mellett tanulhatott. Itthon tudományágában meghonosította a modern szemléletet, amit oktatói munkája közben is képviselt. Szemináriumai a szellemi pezsgés jegyében teltek, gondolkodásra és vitára ösztönözte a hallgatókat. Sághy Marianne igazi jelenség volt, akinek stílusa, humora, eleganciája és tempera-

mentuma felejthetetlen. Kiterjedt munkásságának legjelentősebb publikációi: *Isten barátai. Szent és szentéletrajz a későantikvitásban* (2005), *Versék és vértanúk. A római mártírkultusz Damasus pápa korában* (2003). A szerzőnek még megadatott, hogy befejezhesse utolsó monográfiáját, amelyet Szombathely városnak ajánlott. A *Szent Márton, Krisztus katonája* című munka 2018 végén jelent meg.

A munka Sulpicius Severus Szent Márton élete című 397 körül keletkezett hagiográfiai írását elemzi történeti és teológiai szempontból. A kötet címe magában foglalja az életrajz fő mondanivalóját, ugyanis Szent Márton (316/336?–397) a római hadseregben kezdte pályafutását, majd remeteként és püspökként Krisztus ügyéért harcolt tovább. Az életrajz és a könyv szerkezete egyaránt Márton életének ezen három fontos szakasza szerint épül fel. Sághy Marianne kifejezésével élve: „triptichon-szerű”. A *Vita Martinire* nem történeti események részletes ábrázolásaként kell tekinteni, hanem életrajzi keretek között bemutatott teológiai programként, a Szentírás folytatásaként. Márton a keresztényi egység megteremtőjeként szerepel a műben. A konstantini fordulat után a mártíromság már csak kevesek kiváltsága lehetett, a 4. századi egyiptomi sivatagban megszületik az új szent ember eszménye: az askéta szerzetesé. Ezen eszmény változatának, az askéta püspöknek az első képviselője Szent Márton.

Szent Márton életéről az egyetlen forrás Sulpicius Severus életírása, ezért Sághy Marianne könyvét az életrajz szerzőjének bemutatásával kezdi. Ugyanebben a fejezetben vázolja fel azt a társadalmi, kulturális, szellemi közeget, amelyben a hagiográfiai írás keletkezett. Az előkelő római családból származó, vagyonos bordeaux-i ügyvéd Nolai Paulinus hatására mondott le vagyonáról és remete közösséget alapított. A 4. század zavaros időszak a Római Birodalom életében: a lakosság nemcsak barbár támadásoktól szenvedett, hanem a belső teológiai viták is súlyos következményekkel jártak. Ebben a kaotikus időszakban – az egyiptomi remeték és antik elődjeik mintájára – több előkelő római vonult ki a világból, hogy a szemlélődésnek és az imádkozásnak szentelje életét vidéki birtokán. Sulpicius Severus is közéjük tartozott. Az askéta ügyvéd legjelentősebb alkotója a *Vita Martini*, de e mellett több művet is hagyott az utókorra: Világkrónikája Szent Jeromos munkájának folytatásaként is felfogható, Dialógusaiban Szent Mártonról ír.

A második fejezetben Sághy Marianne bemutatja az életrajz szerkezetét, a Sulpicius Severus által felhasznált forrásokat és mintákat, a *Vita Martini* historiográfiai életútját, valamint annak számos értelmezési lehetőségét. Áttekinthetjük a téma historiográfiáját a felvilágosodás korától a legmodernebb francia és angolszász szakirodalomig. Severus az antik biográfiák, az első hagiográfiai munkák és a Szentírás mintájára írta meg Márton életrajzát. Az ezt követő három fejezet a katonai, a szerzetesi és a püspöki életszakaszokat mutatja be Szent Márton életében.

Márton előkelő szülők gyermekeként született Sabaria városában 316-ban vagy 336-ban (születési évével kapcsolatban két kronológiai felfogást ismer a tudomány). Már gyerekkorától kezdve szerette volna felvenni a keresztény hitet, apja azonban katonai pályára kényszerítette. Márton a „római császár derék katonája” lesz, de nem feledkezik meg Krisztusról. Sulpicius Severus szerint Márton már katonaként is rendelkezett a keresztény erényekkel, bár ekkor még csak katekumen (hitjelölt) volt. Márton ezen életszakaszának legjelentősebb epizódja köpenyének megosztása a koldussal. A szent alakja ezzel a jelentettel került be a keresztényi ikonográfiába. Az életírásnak ezt a momentumát, a hozzá kapcsolódó álommal Sághy Marianne részletesen elemzi. A gesztus a cselekvő szeretet kifejezése, Márton a koldusban a szenvedő Krisztust látja, aki meg is jelenik neki álmában. Az álom hatására Márton megkeresztelkedik. Márton kilépését a hadseregből Sulpicius Severus teátrálisan mutatja be. Krisztus katonája vállalja, hogy fegyvertelenül száll szembe az ellenséggel, azonban az isteni csodának köszönhetően másnap az ütközet elmarad. Az életrajzának ez a mozzanata pontosan datálható, Márton 356-ban szerelt le.

Mártonnak tehát nem az lesz a sorsa, hogy vérét ontsa Krisztusért, neki a „fehér vértanúság” az askézis jut osztályrészül. Az elkövetkezendő éveket vándoraskétaként tölti, egyszerre lesz apostol, próféta és remete. Lelki atyjának az arianizmussal szemben a niceai hitvallást képviselő Poitiers-i Hilariust választja, aki térítői feladattal bízza meg Mártont. Időközben mentorát számúzik Frigiába, Márton pedig számos helyen megfordul, majd Milánóban telepedik le remeteként. Ezt követően egy magányos szigetre vonul, végül Hilarius kíséretében Poitiersbe utazik, és a város határában megalapítja Ligugé remetetelepét. Tehát megtapasztalja az askéták civilizációból való kivonulásának élményét. Ligugé közösségét a szerző a kor „papnevelő oktatóközpontjának” nevezi. Márton az elsők között alapított remete telepeket Nyugaton, az egyiptomi előzményekről ekkor – feltehetően – még nem tud-

hatott. Életének ezt a szakaszát számos csodatétel jellemezi, amelyeknek hatására a helyi „szent ember” híre futótűzként terjedt. A „szent emberek” a késő antikvitásban fontos társadalmi szerepet tölthettek be, amikor hatalmi vákuum keletkezett: közvetítők, ördögűzők, döntőbírók voltak. Aszkézisük és strukturán kívüli helyzetük biztosította teljes pártatlanságukat.

Sulpicius Severus Márton személyén keresztül mutatja be az új eszményt: a „szerzetespüspököt”. A két egymással ellentétes feladat és eszmény összeötvözése forradalmi újításnak számított a 4. században. A korabeli Galliában a köztisztviselői és bírói feladatokat ellátó püspököt a helyi tekintélyes nagybirtokosok közül választották. Tours városának lakossága 370-ben mégis úgy döntött, hogy a szentéletű remetét választja meg püspöknek. Sággy Marianne szerint Mártont nem kizárólag csodáinak hatására nevezték ki püspökké, hanem azért is, mert a város le akart számolni az ariánusokkal, és a „szent ember” a niceai hitvallás szószólója volt. Mártont tiltakozása ellenére zökkenőmentesen választják meg püspöknek. Ettől kezdve a „szent embernek” eleget kell tennie közéleti tevékenységének. A fényes hivatal ellenére Márton nem mond le az askéta életről, hanem megpróbálja két feladatát összehangolni. A város határában, egy szimbolikus „sivatagi tájon” megalapítja Marmoutiers remeteségét. A remeték ideális közössége részben egyiptomi mintákat követ, de a szervezet kialakításának modelljét Márton a hadseregből is hozhatta. Az egyiptomi remetékkel ellentétben Marmoutiers lakói nem végeztek kétkézi munkát, ők csak az imának és szemlélődésnek szentelték életüket. Az arisztokratákat tömörítő askétaközösség Sággy Marianne szavaival élve Gallia „püspökképző főiskolája” lett.

Püspöki feladatai mellett Márton folytatja gyógyítói, csodatevői és ördögűzői feladatait, majd megkezdi missziós tevékenységét a pogányok között. Az erőszakos térítés párhuzamba állítható I. Theodosius császár intézkedéseivel, aki 389–391-ben betiltotta a pogány kultuszokat. Márton pogány szentélyeket rombol le, szent fákat pusztít el. A „szerzetes-püspök” pogányság elleni harcának legjelentősebb epizódja a szent fenyőfa ledöntése. Amikor Márton hozzáfogott egy szent fenyő felaprításához, a pogányok istenitélethez folyamodtak: maguk vágják ki a fát, ami a püspök fele dőlt, az isteni csoda következtében azonban Márton megmenekült. A történet a kereszténység győzelmét hirdeti pogány fakultusszal szemben. A történetnek számos ószövetségi párhuzama van, többek között Illés győzelme a Baál papok fölött.

Márton és a sátán küzdelmének ábrázolása az egyik legjelentősebb motívuma az életírásnak. Szent Márton akkor szembesül a legnagyobb kísértéssel, amikor a sátán megjelenik neki uralkodói díszben és azt állítja magáról, hogy ő Krisztus. Sággy Marianne szerint Severus ezzel a történettel közvetett kritikát gyakorol a császár és a korabeli birodalmi egyház felett. Kiemeli a „szerzetes-püspök” állhatatosságát, aki korának „opportunistá” püspökeivel szemben nem hajlandó behódolni a hatalomnak. Sulpicius Severus Szent Márton jellemzésével zárja le írását. Tours püspöke prédikációival és Biblia magyarázataival is sokakat vezetett az üdvösség felé, annak ellenére, hogy semmiféle képzettséggel nem rendelkezett. Vajon miért nem szerepel a *Vita Martiniana*ban a szent ember halála? Teszi fel a kérdést a szerző, és azonnal meg is válaszolja: Sulpicius Severus életrajza a halál feletti győzelmet és az örök üdvösséget hirdeti, ezért koncepciójában az élő szentnek van jelentősebb szerepe, mint a halott szentnek.

Sággy Marianne könyve a hagiográfiai kutatás kiemelkedő alkotása. Hiánypótló, ugyanis már időszerű volt, hogy a hazánk területén született egyik legjelentősebb szentről magyar nyelvű monográfia szülessen. A számottevő mennyiségű tételből álló bibliográfiában az olvasó a források mellett különválasztva találja meg a magyar és az idegen nyelvű szakirodalmat. Sággy Marianne számos idézet segítségével szólaltatja meg Sulpicius Severust, a többi kortárs szerzőt – a sivatagi atyákat, az egyházatyákat, a késő antik auctorokat – és a Szentírást, ezek mellett szépirodalmi utalások sokasága teszi életszerűvé a témát. A munkát egyaránt javasolom a tudományos közönségnek és a téma iránt érdeklődőknek. A könyv ugyanis magas szintű tudományos eredményei ellenére nem száraz, tudományos stílusban íródott, hanem lebilincselő olvasmány. Stílusa egészen sajátos: tele van a szerző egyéni nyelvi invencióival. Csak Sággy Marianne írhatta az olyan szellemes szókapcsolatokat, mint a „szerzetesi Chanel-kosztüm”, az „ájtatos karavánszerájok”, a „sztár-püspök”, a „szent-helycseré”, a „self made man szent”, vagy a „missziós-különítmény”. A szerző tolmácsolásában megelevenedik az olvasó számára a késő antikvitás színes, izgalmas, ugyanakkor válságokkal teli és sok tekintetben a jelen korhoz is hasonló világa.

Urbán Máté

GERINNERUNG AN PÉTER JÓZSA

GÉZA BALÁZS: DIE WELT WIRD IN NAGYRÁKOS BREITER. 5. BILDUNGSSEMIOTISCHES SYMPOSIUM ZUR ERINNERUNG AN PÉTER JÓZSA

Thematik der in Nagyrákos am 4. Juni 2019 stattgefundenen Veranstaltung behandelte sich um das Wiederlesen, die Auslegung einer Studie von Péter Józsa bzw. jedwede thematische Verknüpfung an der Tätigkeit des vor 40 Jahren verstorbenen semiotischen Fachmanns. Der Einleitungsvortrag rief die Laufbahn von Péter Józsa, sein Verhältnis zu Nagyrákos und die vorherigen Symposien wach.

GÉZA BALÁZS: HYBRIDITÄT: KULTURELLER SCHOCK. DIE SPANNUNGSREICHEN ERSCHEINUNGEN DER TECHNO- UND INTERKULTURELLEN WELT UND DERER BEHANDLMÖGLICHKEITEN

Der kulturelle Status unseres Zeitalters kann nur in grösseren Zusammenhängen erörtert werden. Die kulturellen Prozesse werden immer komplizierter, dessen Resultat vielleicht durch Begriff der Hybridität gekennzeichnet werden kann, diese nennt man deshalb hybride Kulturen. Die Vermischung der Dinge, Systeme, innerhalb dessen die der Sprachen, der sprachlichen Elemente wahrscheinlich auf eine natürliche, ja auf irgendwelche Innovation oder Kreativität hinweist. Aus der Vermischung entsteht entweder irgendeine neue Qualität oder eine Mißgeburt. Dies ergibt sich auch aus der lexikalischen Definition. Der Hybride kann hybridisiertes Einzelwesen, etwas, was aus Mischung entsteht, bedeuten, es kann jedoch darauf hindeuten, daß es verkrüppelt, ungleich, kein einheitliches Verfahren, Tat, Meinung sei.

IMRE GRAFIK: AUF SPUR DER ÄSTHETISCHEN WIRKUNG

In der jüngsten Vergangenheit fand ich den Band von Péter Józsa mit dem Titel *Die gesellschaftliche Wirkung der ästhetischen Werke* von Péter Józsa auf, der mutmaßlich 1976 erschienen ist. Die fast halb Jahrhunderte alten Gedanken des Verfassers sind derart zeitbeständig, daß ich mit Bedauern einzusehen hatte, daß der an einem der Gestelle steckende Band mir ein bißchen spät in die Hände geriet. Ich befaßte mich nämlich in der jüngsten Vergangenheit in mehreren Studien mit dem Erbe unserer Volkskunst, der (gegenstandschaftenden) Volkskunst, der Interpretation der Fragen des Volkskunstgewerbes, mit seinen ästhetischen Bezügen. Allgemein bekannt, daß die Forschungen von Péter Józsa im Gegenstand der präzise umgrenzbaren Erscheinungsformen, Arten des Ästhetikums – hauptsächlich in dem der Literatur, des Films, der Malerei, der Musik – vorgenommen wurden. Seine Folgerungen, Feststellungen sind jedoch auch auf andere Bereiche der ästhetischen Schöpfungen, insbesondere auf die den sogenannten ästhetischen Plus habenden volkskundlichen, volkskunstlichen, volkskunstgewerblichen Gegenstände erstreckbar bzw. geltend.

ZOLTÁN HORVÁTH: IST DIE ÖFFENTLICHE BILDUNG EIN KANAL ODER EINE HALLE?

Die Benennung und Bedeutung der öffentlichen Bildung veränderten sich im Laufe des vergangenen Jahrhunderts mehrmals. Der Beruf stand in den 1960-er, 1970-er und 1980-er Jahren vor neuen Anforderungen, auf die auch Péter Józsa 1978 in seinem Studienband mit dem Titel *Kode-Kultur-Kommunikation* reflektierte. Obwohl sich die Zone der öffentlichen Bildung seitdem inhaltlich viel veränderte, sind seine Feststellungen noch zurzeit aktuell. In meinem Beitrag wird von den Schriften von Péter Józsa ausgehend das Wesen des öffentlichen Bildungssystems untersucht.

PÉTER MARKÓ: GLOBALISATION MITHILFE VON ETLICHEN METAPHERN

Die Globalisation stellte in den 70-er Jahren des vergangenen Jahrhunderts zurzeit des semiotischen Tätigwerdens von Péter Józsa kein wissenschaftliches Problem dar. Während das öffentliche Gespräch heutzutage durch Zuwachs der nationalstaatlichen Souveränität bestimmt ist, geht die Metamorphose der Welt ununterbrochen weiter; die einen sagen, es gehe in der falschen Richtung, daß das Los der Menschheit damit entschieden wurde. Dieser Beitrag versucht etliche Charakteristika der Globalisation mithilfe der in dem wissenschaftlichen Denken volkstümlich gewordenen Metaphern zu beschreiben.

EDIT ÚJVÁRI: DIE KUNSTSOZIOLOGISCHEN ANSICHTEN VON PÉTER JÓZSA UND DIE THEORIE DER BILDLICHEN WENDUNG

In meinem Beitrag konzentriere ich auf die Schrift von Péter Józsa mit dem Titel *Die Wirkung der Gemälde*, deren Fragestellungen in den Themenkreis der Kunstsoziologie und die Kunstpsychologie anreihbar sind. Anhand der Bekanntmachung der empirischen Untersuchung und der Analyse der Ergebnisse ist die Methodik von Péter Józsa ergreifbar. Bei alledem zeichnet sich auch seine auf den soziologischen, kulturtheoretischen, kommunikations-wissenschaftlichen und semiotischen Theorien beruhende synthetisierende Auffassung des Forschers ab. Józsa macht wichtige Feststellungen in Verbindung mit seinen Abfassungen des visuellen ästhetischen Erlebnisses über die Charakteristika in bezug auf die Interpretierungsbereiche der Künste, übers Übergewicht der in der europäischen Kultur dominierenden begrifflich-verbalen Kultur. Dadurch bevorschusst er im Wesentlichen die Feststellungen der Theorie über „die bildliche Wendung“ in den 1990-er Jahren.

LÁSZLÓ MÓD – ANDRÁS SIMON: DIE SCHNAPSBRENNEREI ALS ÖRTLICHES WISSEN IN ÜBERMURGEBIET. BEISPIELE AUS UMGEBUNG VON HODOS.

In den heutzutage zu Slowenien gehörenden Siedlungen der Wart konnten noch zurzeit die eigenartigen Geräte mit Doppeldunstrohr aufbewahrt werden, die vor dem ersten Weltkrieg mit aller Wahrscheinlichkeit auch in anderen Siedlungen der Wart in Gebrauch waren. Es geht hier nicht nur ums Weiterleben eines technikgeschichtlichen Andenkens, sondern auch ums Wissen für seine Betätigung, das das Destillat guter Qualität ermöglicht. In unserem Raum dient die Schnapsbrennerei in Kleinbetrieb größtenteils der Befriedigung des eigenen Verbrauchsanspruch, obwohl es noch Landwirte gibt, die kleinere Menge regelmäßig verwerten. Es ergibt sich die Frage, wie die lokalen Gemeinschaften dieses eigenartige Wissen als eine Art kulturelles Erbe im 21. Jahrhundert verwerten können.

KÁLMÁN SZÉLL: „STERNE, STERNE, GLÄNZT WUNDERBAR...“ – GEDANKEN AB 2011. TEIL 1.

Ich publizierte bereits eine Zusammenstellung aus meinen früher erschienenen Mitteilungen, Büchern, meinen mir in der Einsamkeit eingefallenen Gedanken – in meinem 85. Lebensalter – mit dem Titel „*Aus dem Staub eines langen Weges stammt mein Mantel*“ (Vasi Szemle, 2011. Nr. 2. 131-154.). Jetzt teile ich den Lesern die sich seitdem in mir angesammelten Gedanken. Ich glaube, hoffe unverändert, daß man in der beschleunigten Geschichte noch heute Zeit zum Nachdenken braucht und die horizontale Oberflächlichkeit des alltäglichen Lebens nicht verbirgt, ganz im Gegenteil die Erkennung der vertikalen Zusammenhänge nicht vernichtet. Der Geist (Gedankenwelt) nämlich ist – im Gegensatz zu dem Material – zugleich zu Eigenbewegung, Zunahme und individueller Inspiration von anderen Geistern fähig. Mögen die Leser meine Gedanken entweder annehmen oder abweisen, können sie derer Empfänger überleben. Über ihr virtuelles Überleben hinaus können dadurch unsere Gedankenwelt, Auffassung und Kultur bereichern, kolorieren.

MONIKA ZSÁMBÉKY: DIE RELIQUIEN VON SANKT MARTIN IN UNGARN

Es kann die zeitliche und räumliche Anordnung der bisher zusammengesammelten Reliquien von Sankt Martin festgestellt werden, daß fast alle der mittelalterlichen Reliquien in den Gewittern der Jahrhunderte verschwundeten. Zu der neueren Renaissance der Reliquien-verleihung kam es in den 1760-1780-er Jahren. Wir finden die Schickung von Sankt Martinreliquie im 19. Jahrhundert mitunter auf. Im 20. Jahrhundert meldete sich dann hauptsächlich an den Kirchenorten mit Sankt Martintitel wieder der Anspruch an, um Reliquien zu erwerben. Mittels der Nähe des Überrestes des heiligen Patrons wünschten die Leiter der Kirche auch der religiöse Eifer der Gläubigen anzuschüren. es ist insbesondere bei Amtsantritt eines neuen Kirchenhauptes – z. B. bei dem vom Bischof János Mikes – oder bei Konsekration einer neuen Kirche oder eines Altars – wie bei Umbau der Kirche in Pannonhalma, Budapest-Vizafogó, Altarkonsekration im Dom zu Eisenstadt wahrnehmbar.

ZOLTÁN TAMÁS MOLNÁR: PÁL SÁRKÖZY (1884-1957) ERZABT UND MATHEMATIKER

Pál Sárközy wurde am 3. Dezember 1884 in Jánosháza geboren. Er studierte nach Absolvierung der Volksschule in Keszthely und Pannonhalma weiter. Als Schüler schickte regelmäßig die Lösungen der gestellten Mathematikaufgaben für die *Mittelschulischen Mathematikblätter* ein. Er promovierte später, befasste sich auch mit Mathematikunterricht. Er war Mitglied, stellvertretender Vorsitzende der Akademie Stephans des Heiligen. Sárközy führte in der Zwischenkriegszeit intensive wissenschaftliche und öffentliche Tätigkeit. Er schrieb mehrere Lehrbücher, Fachbücher, wissenschaftliche und mathematikgeschichtliche Studien. Er war an fast allen Zweigen der Mathematik interessiert. Sárközy wirkte im Tätigwerden der Erzabtei zu Pannonhalma erstens als regierender Abt, dann zwischen 1951 und 1957 als Erzabt mit. Im Beitrag wird die mathematische Tätigkeit von Sárközy vorgestellt.

JÓZSEF GÁL: KRONIK DES VEREINS DER MUSIKLIEBHABER, 1906-1910

Im Beitrag wird die Periode zwischen 1905 und 1910 des Lebens der ersten Musik von Szombathely vorgestellt. Die Kronik macht zuerst das Tätigwerden des Vereins – unter anderem die Konflikte – dann nach der Saison der öffentlichen Bildung die Vortragenden der abgehaltenen Konzerte, die in dem Programmen ertönten Musikwerke und die in der täglichen Presse lesbaren Kritiken, sowie gelegentlich die Reaktion des Publikum bekannt. Es wird auch die dauerhafte Errichtung des Vereins, das erste Schuljahr der 1909 gegründeten Musikschule behandelt, die heutzutage als Béla Bartók-Musikschule tätig ist. In der Beilage des Beitrags werden die Komponisten der vorgetragenen Werke, die Angaben der Vortragenden und das Namensverzeichnis der Mitgliedschaft des Vereins, ihr bürgerlicher Beruf, eventuell ihre archontologische Einstufung veröffentlicht.

CONTENT

REMEMBERING PÉTER JÓZSA

GÉZA BALÁZS: EXPANDED WORLD IN NAGYRÁKOS

The 6th symposium on cultural semiotics in the memory of Péter Józsa. The theme of the event, held on June 4, 2019 in Nagyrákos, was the re-reading and interpretation of a study by Péter Józsa, as well as any thematic connection to the semiotic work of the semiotics expert died 40 years ago. The introductory lecture reveals the life of Péter Józsa, his relationship with Nagyrákos and earlier symposia.

GÉZA BALÁZS: HYBRIDITY: A CULTURAL SHOCK. THE SUSPENSEFUL PHENOMENA OF THE WORLD OF TECHNOLOGY AND INTERCULTURALITY AND POSSIBLE WAYS OF DEALING WITH THEM

The cultural situation of our time can only be discussed in larger contexts. Cultural processes are becoming increasingly complex, and the result of these processes may fit the notion of hybridity: thus these are hybrid cultures. Blending of things, systems, including languages, language elements, is probably a natural phenomenon and even something exhibiting innovation or creativity. The combination either creates something new or something freakish. This also follows from the dictionary definitions. A hybrid may be a cross-bred entity; but it can also mean something like a mongrel, some ill-matched, non-uniform process, act or opinion.

IMRE GRÁFIK: IN THE FOOTSTEPS OF THE AESTHETIC EFFECT

Recently I discovered Péter Józsa's book entitled *Eszztétikai alkotások társadalmi hatása* (Social Impact of Aesthetic Works), probably published in 1976. The author's nearly half-century thoughts are so lasting that I had to realize with regret that I was a little late in reading his book. I have recently dealt with a number of studies on our folk art heritage; questions of interpretation and aesthetic aspects of folk art (object creation) and applied folk art. It is well-known that Péter Józsa's was working on well-defined forms and forms of aesthetics – mainly literature, film, painting, and music, but his conclusions can also be extended to other ethnographic, folk art and applied folk art areas with an added aesthetic value.

ZOLTÁN HORVÁTH: IS PUBLIC EDUCATION A CHANNEL OR A HALL?

The name and meaning of public education has changed many times over the last century. The profession faced new challenges in the 1960s, 1970s and 1980s, which Péter Józsa discussed in his 1978 book, *Kód-kultúra-kommunikáció* (Code-Culture-Communication). Although the content of public education has changed much since then, his findings are still relevant today. In my study I examine the essence of the public education system, starting from the work of Péter Józsa.

PÉTER MARKÓ: ABOUT THE GLOBALIZATION THROUGH SOME METAPHORS

Globalization was not yet a scientific problem in the 1970s, at the time of Péter Józsa's semiotic work. While today's public discourse is filled with the rise of nation-state sovereignty, the world is continuously undergoing a transformation; some would say in such a bad direction that the fate of humanity has already been sealed. This paper seeks to describe some of the characteristics of globalization by using metaphors that have become popular in scientific thinking.

CONTENT

EDIT ÚJVÁRI: PÉTER JÓZSA'S VIEWS ON ART SOCIOLOGY AND THE “VISUAL TURN” THEORY

In my study, I focus on the Péter Józsa's work, *A festmények hatása* (The Impact of Paintings), whose topics can be classified into art sociology and art psychology. Józsa's research methodology can be grasped based on the description of the empirical study and the analysis of the results. In addition, his approach as a synthesizing researcher can also be outlined based on sociological, cultural, communication, and semiotic theories. Regarding the interpretations of the visual aesthetic experience, Józsa makes important statements about the characteristics of the interpretative domains and the predominance of conceptual-verbal aspects in European culture. By doing so, he essentially foretells the claims of the 1990s “visual turn” theory.

LÁSZLÓ MÓD – ANDRÁS SIMON: BRANDY DISTILLATION AS LOCAL KNOWLEDGE IN THE PREKMURJE REGION. EXAMPLES FROM HODOS SURROUNDINGS

In the present day settlements in the part of Őrség Region that belongs to Slovenia, the two-pipe structures, from before the First World War, were probably used in other settlements of the Őrség too and have survived to this day. Here we can talk not only about the survival of history of technology objects, but also about the associated knowledge of their operation, which enables the production of high quality distillates. In our region, the brandy produced in the small business sector is mainly for own consumption, although there are farmers who also sell small quantities on a regular basis. It is debatable how this particular local knowledge, as a form of cultural heritage, can be utilized by local communities in the 21st century.

KÁLMÁN SZÉLL: “TWINKLE, TWINKLE LITTLE STAR” THOUGHTS FROM 2011. PART 1

I have already published a compilation in the *Vasi Szemle* (Issue 2, 2011, pp. 131-154) from my earlier publications, books, and thoughts that came to my mind in silent moments – at the age of 85. Now, at the age of 94, I am re-sharing my thoughts accumulated since then. I still believe, I hope, that in this accelerated history we still have time to think, and that the horizontal superficiality of everyday life does not conceal or destroy the recognition of vertical relationships. The spirit (thought world), in contrast to matter, is capable to propel itself, to grow, and to inspire other minds. If readers accept or reject my thoughts, they can survive. Beyond our virtual survival, we enrich, color, and enhance our worldview and culture.

MONIKA ZSÁMBÉKY: RELICS OF ST. MARTIN IN HUNGARY

Examining the temporal and spatial location of St. Martin's relics collected so far, we find that medieval relics have almost all disappeared during the storms of the centuries. Another renaissance in the donation of relics took place in the 1760s and 1780s. In the 19th century we rarely find newly donated relics of St. Martin, and in the 20th century there was a renewed demand for the relics, mainly in places bearing the martyr's name. Church leaders wanted to rouse religious zeal by the proximity of the remains of a holy patron. This was especially true at the beginning of a new church leader's reign, e.g. Bishop János Mikes, or at the dedication of a new church or altar. E.g. rebuilding of Pannonhalma Church, the consecration of the Altar of Budapest-Vizafogó or the Eisenstadt Cathedral.

ZOLTÁN TAMÁS MOLNÁR: PÁL SÁRKÖZY (1884–1957), ARCH-ABBOT AND MATHEMATICIAN

Endre Sárközy was born on December 3, 1884 in Jánosháza. After finishing elementary school he continued his studies in Keszthely and Pannonhalma. As a student, he regularly submitted solutions for assignments published in the *Középiskolai Matematikai Lapok* (Mathematical Magazine for High School). He later earned his doctorate and taught mathematics. He was a member and vice president of the Szent István Academy. Between the two world wars, Sárközy was active in the scientific and public life. He was the author of several textbooks, technical books, scientific and mathematical studies. He was interested in almost every branch of mathematics. Sárközy first helped the Pannonhalma Abbey as a ruling abbot, then between 1951 and 1957 as an arch-abbot. The paper presents the mathematical works of Sárközy.

JÓZSEF GÁL: THE HISTORY OF THE MUSIC ASSOCIATION OF SZOMBATHELY, 1906-1910

The paper presents Szombathely's classical music life from 1905 to 1910. The chronicle first describes the activities of the Association – including the conflicts – and then, the performers of the concerts in each season, the music played in the programmes, the praises published in the daily press, and occasionally the reaction of the audience. The paper also covers one of the lasting action of the Association, the first year of the music school founded in 1909, which currently operates under the name of Bartók Béla Music School. The appendix of the paper contains the authors of the works presented, the names of the performers and the list of the members of the Association, their civilian occupation and even their official rank.

SZERZŐINK

P

rof. dr. Balázs Géza (1959) nyelvész, néprajzkutató, egyetemi tanár, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest – Partiumi Keresztény Egyetem, Nagyvárad; dr. Bariska István (1943) történész, ny. levéltárvezető, Kőszeg; Biró Zsolt (1969) fordító, tanár, Szombathely; dr. Gál József (1938) helytörténész, tanár, Szombathely; dr. Gráfik Imre (1944) néprajzkutató, ny. múzeumi főtanácsos, Szombathely; Horváth Zoltán (1982) közművelődési szakember, AGORA Szombathelyi Kulturális Központ; dr. Illés Péter (1977) etnológus főmuzeológus, Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum, Szombathely; Markó Péter (1953) szociológus, művelődésszervező, Sárvár; dr. Mód László (1972) egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék; dr. Simon András (1973) néprajzkutató, tanszékvezető egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék; Molnár Zoltán Tamás (1981) középiskolai tanár, Vas Megyei Szakképzési Centrum Gépipari és Informatikai Szakgimnázium, Szombathely; prof. dr. Széll Kálmán (1926) ny. főorvos, címzetes egyetemi tanár, író, Szombathely; dr. Újvári Edit (1963) intézetvezető egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Művelődéstudományi Intézet; dr. Zsámbéky Monika (1958) művészettörténész, Szombathely